

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

S A D R Ź A J

General-major Milorad RADULOVIĆ	Obuka — osnov u vaspitanju — —	3
General-potpukovnik Dušan PEKIĆ	Sadejstvo vidova u napadnim dejstvima na primorskom krilu — —	12
Kapetan boj. broda Ljubo MRAOVIĆ	O organizaciji rada komandi — —	23
Pukovnik Predrag VUKADINOVIĆ	Komandantsko putovanje — — —	38
Potpukovnik Petar NINKOVIĆ	Aktuelni problemi materijalne odgovornosti vojnih lica — — — —	53

POGLEDI I MISLJENJA

Pukovnik Dorđe ORLOVIĆ	Dva problema iz rada štabova u ratu — — — — —	66
Potpukovnik Milorad BOGDANOVIĆ	O metodici izvođenja grupnih zanimanja — — — — —	70
Potpukovnik Milun OGNJANOVIĆ	Usavršavanje nastavnika u vojnim školama — — — — —	77

KRITIKA

Potpukovnici Dušan SMOLJENOVIĆ i Milan MRAKOVIĆ	Povodom knjige: „Protivtenkovska odbrana“ — — — — —	82
---	---	----

ISKUSTVA IZ NOR-a

Pukovnik Dušan MILANOVIĆ	Marš 13. divizije NOV u novembru 1944. — — — — —	93
-----------------------------	--	----

VOJNO-POLITIČKI KOMENTAR

I. S.	Grčka i NATO — — — — —	108
-------	------------------------	-----

IZ INOSTRANIH ARMIIJA

N. D.	Neke osobenosti spoznaje procesa oružane borbe — — — — —	116
M. M.	Oklopna sredstva u vijetnamskom ratu — — — — —	125
M. V.	Nuklearne eksplozije i radio-veze	136
R. Z.	Osnovi kibernetike i vojni aspekt nove nauke — — — — —	143

BIBLIOGRAFIJA

OBUKA - OSNOV U VASPITANJU

Visoka uloga obuke u jačanju odbrambene moći jedne zemlje proističe iz savremenih uslova ratovanja, složenosti i težine zadatka koji će se postavljati pred vojnika u eventualnom ratu. Istina, i u prošlosti je uloga obuke u pripremi vojske za uspešno ratovanje i izvršavanje borbenih zadataka bila velika. Međutim, danas je njena uloga još više porasla, kao posledica snažnog razvoja vojnog naoružanja i tehnike, kvalitativnih promena u načinu vođenja borbe i narasle društvene svesti savremenog čoveka.

Armija koja se još u miru ne bi obučavala i pripremala da brani zemlju neminovno bi doživela poraz još u prvim ratnim sudarima. Svaka propuštena lekcija iz obuke u nuklearnom i hemijsko-biološkom ratu daleko bi se skuplje nego dosad plaćala ljudskim i materijalnim žrtvama. Stoga u eventualnom ratu, u kome bi došlo do primene oružja za masovno uništavanje, na uspeh može računati samo armija svestrano i do savršenstva obučena, ideološko-politički, moralno-psihološki i fizički pripremljena za veoma teška ratna iskušenja kojima će biti tada izložena. To znači da se danas pred armiju pitanje stručne kvalifikovanosti, izgrađenosti i moralno-borbene spremnosti vojnika postavlja mnogo ozbiljnije nego ikada u prošlosti. Od vojnika se zahtevaju ne samo obimna vojna, taktička, tehnička, ideološko-politička, opšta i druga znanja, veštine i navike nego i moralna čvrstina, psihička i fizička izdržljivost u neuporedivo većem stepenu nego u ranijim, konvencionalnim ratovima. Iz toga je proizašao i zahtev da se u toku realizovanja programa obuke sve više insistira ne samo na sticanju savremenih solidnih vojno-stručnih znanja, veštine i navike već i da ona budu u što većoj meri vaspitna, da se u procesu vojnog obrazovanja razvija idejna i politička svest, moralno-borbeni i drugi kvaliteti vojnika koje zahteva savremeni rat.

Cilj vaspitanja u našoj armiji sadrži bitne komponente vaspitanja u našem društvu, ali uz to i posebne elemente koji se zasnivaju na specifičnosti armije kao vojne organizacije i zadataka koje ona izvršava u miru, a naročito u ratu. Ono što je zajedničko u vaspitanju građana i vojnika jeste izgradnja svestrano razvijene slobodne, aktivne i stvaralačke socijalističke ličnosti spremne da angažuje sve svoje znanje i sposobnosti u izgradnji i odbrani socijalističke domovine — ličnosti: intelektualno, moralno, estetski i fizički optimalno formirane, prožete socijalističkom ideologijom i društvenom svešću, socijalističkim odnosom prema radu, ljudima i društvenim obavezama. No, pored takvih svojstava, vojnik treba da poseduje i osobine koje zahteva savremeni rat. Stoga je cilj vaspitanja vojnika da kroz obuku izgradi „politički svesne, moralno jake,

smele, hrabre, disciplinovane vojnike, stručno osposobljene i uvežbane za izvršenje svih borbenih zadataka i pod najtežim uslovima".¹

Pored ovakvih osobina, savremeni rat postavlja pred obuku i druge značajne zahteve, na primer, da vojnik poseduje samostalnost i inicijativu u radu i izvršenju zadataka i sposobnost da se snađe u svakoj borbenoj situaciji. Bez takvih kvaliteta vojnika, obuka ne bi mogla odgovoriti ni obrazovnoj ni vaspitnoj funkciji koje su joj namenjene.

Iako vaspitanje i stvaranje pozitivnih osobina vojnika počinje i pre njihovog stupanja u armiju (kroz porodicu, školu, radne, društveno-političke i druge organizacije i kolektive) vojnik se može potpuno izgraditi samo u armijskoj sredini, armijskim uslovima života i rada, a pre svega u procesu obuke.

Uspesi u postizanju vaspitnih rezultata u radu sa vojnicima zavise od mnogih činilaca, pre svega od toga u kojoj meri se shvata suština cilja vojnog vaspitanja, mesta i uloge obuke u njegovom ostvarivanju, od razumevanja suštine vaspitne strane programskih sadržaja, umešnosti izbora i primene adekvatnih nastavnih metoda, a i od načina angažovanja pojedinih faktora obuke u procesu njenog izvođenja. Sve su to pitanja od kojih se mora poći pri razmatranju puteva vaspitanja vojnika u procesu realizacije programa obuke i ocene toga rada u aktuelnoj nastavnoj praksi naših jedinica.

Vaspitanje vojnika, u širem smislu, shvata se kao proces koji se odvija kroz sticanje znanja i delovanje celokupne armijske sredine. Vojnik se u stvari vaspitava kroz život i rad u vojsci koji se odvijaju preko određene organizacije, po određenim normama i u specifičnim uslovima. No, i pored svega ovoga u vaspitno-obrazovnom pogledu dominantna uloga pripada obuci. Ona predstavlja osnovni put ne samo za sticanje potrebnih vojnih znanja već i za razvijanje neophodnih kvaliteta potrebnih savremenom vojniku, borcu za izgradnju socijalizma.

Proces obrazovanja i proces vaspitanja vojnika uzajamno se uslovljavaju i dopunjuju i čine nerazdvojno jedinstvo, integralan proces. Obrazovanje u obuci je posebno važno za vaspitanje vojnika. Ono se u suštini odvija kroz sticanje vojničkih, političkih, tehničkih i drugih znanja predviđenih programom obuke. Međutim, u kojoj meri će se vojnici istovremeno i obrazovati i vaspitavati u procesu obuke, kakvi će biti odnosi između obrazovnih i vaspitnih rezultata, zavisi ne samo od toga kakva se sve znanja prenose na vojnika već i od sagledavanja vaspitne suštine i vaspitnih komponenti obuke i njenog realizovanja u procesu obrade nastavnog programa.

Osnovna komponenta vaspitnosti obuke je, pre svega, njena idejnost. Ona predstavlja i osnovni kvalitet celokupne obuke, a ne samo one iz programa za moralno-političko vaspitanje. Idejnost se izražava (uprošćeno rečeno) u težnji da se formiraju vojnici kao ideološki borci za socijalizam. To znači da svi predmeti i sve naučne činjenice kojima se bogati znanje vojnika treba na određeni način da doprinesu podizanju političke svesti vojnika koja će im pomoći

¹ Iz plana i programa obuke za 1964. god.

da sagledaju perspektivu razvoja i pobeđe socijalizma u našoj zemlji i u svetu, da razvijaju kod njih socijalistički patriotizam i naoružavaju ih za borbu protiv svega što koči društveni progres. Posebno kroz idejnu sadržinu obuke, kroz razumevanje karaktera naše armije, smisla njenog postojanja, njene uloge i zadataka vojnicima — otkriva se društveni značaj i neophodnost ovladavanja vojnim znanjima i borbenim veštinama i potreba da na svoju stručnu osposobljenost i borbenu gotovost naših jedinica gledaju kao na bitan preduslov obezbeđenja slobode i nezavisnosti naše zemlje. To znači da se idejno-političko vaspitanje ne može izjednačavati sa političkom nastavom, već ono mora biti odraz realizacije čitave obuke. U protivnom, ako se ovakvog stava ne pridržavaju sve starešine, u praksi svakodnevne obuke, bez obzira koji predmet predaju, ne može biti govora o potpunim rezultatima obuke.

Svaka jednostranost u shvatanju idejnosti i političnosti obuke i njeno svodenje samo na programe MPV i na pitanja kojima treba da se bave samo politički organi jedinica, nespojiva je sa vaspitnim zadacima koji se obukom žele postići. Nastavni program u celini (iz svih predmeta) mora da vaspitava i ideološki jasno usmerava vojnike. To je preduslov za formiranje revolucionarne ličnosti vojnika i osnov za njegovo pozitivno angažovanje u miru i ratu.

Da li će obuka u celini i pojedinih predmeta biti vaspitna zavisi, pored ostalog, i od kvaliteta obrazovanja, naučnosti nastavnih sadržaja, činjenica, pojmova, sudova i zaključaka koji se iznose i kojima se bogate znanja vojnika. Naučna objektivnost i istinitost gradiva bitni su preduslovi u idejnosti i vaspitnosti obuke. Stoga je naučno tretiranje činjenica iz društvenih i drugih nauka, a posebno vojnih i rata kao društvenog fenomena, od primarnog značaja. Svaka površnost, vulgarizacija, namerno ustezanje da se o ratu u savremenim uslovima, sredstvima kojima bi se vodio, o položaju naše zemlje i mogućnosti odbrane i sl., ne kaže do kraja sva istina (ukoliko je poznata) može imati samo negativne vojne i moralno-političke posledice.

U našem društvu, pa i u Armiji, ne postoje objektivne prepreke, klasnog ili drugog karaktera, koje bi ometale da se svim sadržajima obuke ne prilazi naučno objektivno, da se pojave društvenog i drugog karaktera ne prikazuju istinito. Naprotiv. Zato, ukoliko se ovaj zahtev ostvaruje u većoj meri u procesu obrazovanja vojnika, utoliko će se postići veći pozitivni vaspitni rezultati u ostvarivanju i društvenog i vojnog cilja vaspitanja.

Međutim, iako bez naučnosti nema pozitivnih vaspitnih rezultata u obuci, to ne znači da je dovoljno servirati samo gole naučne činjenice. Obuka ne može i ne sme biti neutralan proces. Ona mora da vaspitava. Zato je potrebno činjenice prvo istinito izneti, a zatim tako tumačiti da se njima vaspitno utiče i usvoji napredan marksistički pogled na svet, formira pozitivan odnos prema socijalističkom razvitku i snagama koje se za njega bore. Iznošenje samo golih podataka, pojava i procesa vodi bezidejnosti i neinteresantnosti obuke, a samim tim otežava formiranje lika socijalističkog vojnika. Prema tome, kroz objašnjavanje svega onog što vojnici treba da nauče, mora se vaspitno uticati na njegovu ličnost.

Kao veoma značajan momenat koji uslovljava vaspitnost obuke vojnika jeste povezivanje obuke sa iskustvima iz narodnooslobodilačkog rata i revolucije uopšte, a posebno sa borbenim tradicijama jedinice u kojoj vojnici služe vojni rok. Bogata taktička iskustva, snalažljivost, inicijativnost, veština pobeđivanja brojno i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja, revolucionarni heroizam, visok borbeni moral, drugarstvo, spremnost na najveće žrtve za druga, jedinicu i ciljeve borbe, čime su se odlikovali borci naše armije u prošlom ratu, predstavljaju dragoceno iskustvo na kome se mogu vaspitavati i moralno pripremati novi vojnici za uspešno prevazilaženje svih napora, teškoća i opasnosti u opštenarodnom odbrambenom ratu ako bi do njega došlo. Stvaralački prilaz tim iskustvima, čuvajući se, naravno, mehaničkog kopiranja i uzimajući u obzir kvalitativno nove uslove u kojima bi se ona koristila, činilo bi ih nezamenjivom osnovom za stručno i moralno-političko izgrađivanje i vaspitanje naših vojnika analogno zahtevima savremenog rata.

Svakako, ne samo od količine već i, pre svega, od načina i kvaliteta korišćenja ratnih iskustava zavisi njihov vaspitni uticaj na vojnike. Samo verbalno prenošenje ratnih primera i iskustava ne daje potpune rezultate. Uporedo sa takvim korišćenjem, neophodno je da se u procesu obuke ta iskustva i praktično materijalizuju kao komponente savremenog načina ratovanja, nastalog pojavom nuklearnog i drugog oružja za masovno uništavanje. Samo takvim načinom nastavnog rada može se pravilno izraziti vrednost i aktuelnost iskustva iz narodnooslobodilačkog rata. Njihovom pravilnom primenom u procesu obuke stvaraju se uslovi u kojima će se formirati osobine vojnika, slične onima koje su odlikovale borce naše armije u ratu i potrebne vojnicima danas. U tome je velika vaspitna uloga naših ratnih iskustava i neophodnost da se obuka vojnika u velikom stepenu na njih oslanja.

Vaspitanje vojnika ne bi bilo potpuno ako se u procesu nastave ne bi shvatile osnovne postavke o odbrani naše zemlje u savremenim uslovima, ako se u toku obučavanja, ne samo teorijski nego i praktično, ne bi došlo do uverenosti u mogućnost uspešne odbrane naše zemlje i pobede nad protivnikom, bez obzira na njegovu eventualnu materijalnu i tehničku superiornost. Stoga upoznavanje vojnika u toku obuke sa suštinom opštenarodnog odbrambenog rata, načinima i sredstvima njegovog vođenja, prednostima i slabostima napadača, mestom i ulogom oružanih snaga i narodnih masa u njemu, i to teorijski i praktično, od neprocenjive je vaspitne važnosti i u moralno-političkom i u vojno-stručnom pogledu. Na završetku obuke vojniku mora biti potpuno jasno kako bi izgledao opštenarodni odbrambeni rat, na koji način bi se vodio i sigurne perspektive naše pobede u takvom ratu. Do takvog saznanja on treba da dođe ne samo u toku obrade teme „Rat u savremenim uslovima i snage naše narodne odbrane“ već, pre svega, praktičnim obučavanjem, materijalizacijom naše vojne doktrine u praksi svakodnevne obuke. Jedino na takav način moguće je vaspitavati vojnika koji

će imati puno samopouzdanje i biti uveren u naše snage i u mogućnosti nanošenja poraza svakom napadaču.

Vaspitanje vojnika u procesu realizacije programa obuke, takođe, nije potpuno ako se ne izvodi u uslovima što bliže ratnoj stvarnosti. Jedna od bitnih komponenti cilja vaspitanja vojnika jeste, kao što je već rečeno, razvijanje vojničkih sposobnosti i vrlina kao što su inicijativnost, samostalnost, snalažljivost, stroga disciplinovanost, brzina i tačnost u radu, smelost i hrabrost i ofanzivni duh. Sve te osobine vojnika nemoguće je razvijati samo ideološkim delovanjem i verbalnim uticajem na njihov intelekt, emocije i volju. Zato je potreban i praktičan rad u obuci i to u uslovima što približnijim ratnoj stvarnosti. U tome i leži ogroman vaspitni značaj približavanja načina izvođenja obuke uslovima borbe u kojoj bi došlo do primene najsavremenijih borbenih sredstava tehnike i naoružanja.

Vojnik se može naučiti da rešava složene borbene zadatke samo ako slične rešava u praksi obuke, ako podnosi fizička i psihička nprezanja slična onima kojima će biti podvrgnut u stvarnoj borbi, ako se dovodi u situaciju u kojoj je potrebno hrabro držanje i ispoljavanje čvrste borbene volje, itd. Samo tako se mogu razviti moralno-politički kvaliteti koji će mu omogućiti i olakšati brže prilagođavanje ratnim teškoćama. Vojna znanja i iskustva stečena na takav način i pod takvim okolnostima najснаžnije će vaspitno uticati na vojnika i prekaljivati ga za iskušenja koja donosi savremena borba, naravno uz uslov da je uveren u njihovu nužnost i celishodnost. Stoga stepen prilagođenosti obuke ratnim uslovima predstavlja jedan od bitnih njenih kvaliteta i merila vaspitne efikasnosti.

Navedene vaspitne komponente i pretpostavke — u krajnjoj liniji mogu se smatrati i kao smernice pri organizaciji nastavnog rada na savlađivanju programskih sadržaja — samo su deo kompleksa činilaca od kojih zavisi vaspitnost obuke. Pored navedenih, veoma značajna uloga pripada i načinu izvođenja obuke, odnosu starešine-nastavnika i vojnika u procesu sticanja znanja, veština i navika, kako iz programa u celini tako i iz pojedinih predmeta posebno.

Pod načinom obučavanja podrazumevaju se, u širem smislu, sve metode, sredstva, organizacija, priprema i uslovi izvođenja obuke. Iako je o ovim pitanjima već bilo reči, ona nisu u potpunoj meri iscrpljena. Stoga je nužno ukazati na još neke momente od kojih zavisi vaspitanje vojnika u procesu obuke.

Program obuke za vojnike je dosta obiman i sadržajno veoma raznovrstan. On sadrži gradivo počev od programa za MPV, preko stručnih predmeta, do pravila i propisa. Sračunat je tako da se u procesu njegove realizacije vojnici naoružavaju potrebnim društvenopolitičkim, vojno-stručnim i opštim znanjima prema zahtevima savremenog rata i da se u procesu sticanja takvih znanja vaspitavaju i svestrano osposobljavaju kako za svakodnevne vojničke dužnosti u mirnom periodu, tako i za dužnosti u ratu. No, da li će u tom smislu biti ostvareni vaspitni rezultati, zavisi ne samo od sadržaja programa, njegove savremenosti i aktuelnosti, već i od načina pre-

nošenja znanja, veština i navika na vojnike, od toga kako se predaje i koliko se planski i sistematski nastoji da se primene odgovarajuće metode obuke i formiraju potrebni kvaliteti vojnika u procesu obrazovanja. Praksa je ubedljivo potvrdila da samo svesno, sa razumevanjem i uz aktivno angažovanje vojnika, usvojena znanja mogu postati sastavni deo njihove svesti i faktor razvijanja pozitivnih osećanja i jake borbene volje, odnosno da se upravo na taj način mogu ostvariti efikasni vaspitni rezultati. Samo nagomilavanje činjenica, pamćenje nerazumljivih nastavnih sadržaja, pasivno primanje vojnika, nema ni teorijske ni praktične vaspitne vrednosti, jer takva znanja ne mogu biti trajna, niti osnova svesnog angažovanja u borbi. Otuda se i postavlja kao jedan od osnovnih vaspitnih zahteva u realizaciji programa obuke da se vojnicima objašnjava smisao i značaj svega onoga što rade, što im se predaje, bilo živom rečju, pokazivanjem ili praktičnim angažovanjem u izvršavanju radnji i zadataka na obuci. Jedino takva znanja mogu izdržati probu u uslovima dejstava savremenih ratnih sredstava i poslužiti kao siguran instrument u izvršavanju borbenih zadataka, biti osnova za sticanje samopouzdanja, poverenja u svoje snage i sposobnosti. Stoga se vojnik može uspešno vaspitavati samo ako se obuka pravilno metodički izvodi, ako se postigne da on bude čvrsto uveren da će mu znanja i veštine, koja kroz obuku stekne, korisno poslužiti u borbi. S obzirom da u programu dominiraju sadržaji praktičnog karaktera, to i metode praktičnog rada i vežbanja treba u najvećoj meri da dođu do izražaja, da težište bude na izvođenju tehničkih i taktičkih radnji, jer se tako u najvećoj meri angažuje vojnik kao celovita ličnost i jedinica kao jedinstven borbeni kolektiv. Pri tome valja imati u vidu da će samo ona metoda koja obezbeđuje da se objasni svaka radnja, mesto, uloga i funkcija svakog čoveka, posluge i jedinice, zatim borbene tehnike i naoružanja u sklopu konkretne borbene situacije dati pozitivne vaspitno-obrazovne rezultate. Vežbanje bez takvog prethodnog i paralelnog objašnjavanja sa izvođenjem radnji neminovno vodi mehaničkom, šablonskom radu, što je u suprotnosti sa ciljem vojnog vaspitanja i izgrađivanjem svestrane inicijativne, samostalne ličnosti vojnika, samostalne i inicijativne borbene grupe i jedinice. To znači da je bitno da u procesu sticanja znanja dođe do punog izražaja ne samo fizička, motorna nego i psihička aktivnost vojnika, da se, preko sticanja znanja, veština i navika paralelno razvijaju sve njegove sposobnosti. U kojoj meri će se sve ovo ostvariti zavisi i od pravilnih odnosa i rada starešina i vojnika u procesu obuke.

FAKTORI U REALIZACIJI PROGRAMA OBUKE

Osnovni faktor realizacije programa obuke su starešina i vojnik, a značajna uloga pripada i komandama, kao organizatorima celokupnog rada i života jedinice, pa prema tome i procesa obuke. Vaspitno-obrazovni rezultati obuke u najvećoj meri zavise od ličnosti izvođača, od njegovih stručnih i pedagoških kvaliteta, ideološ-

ke izgrađenosti, moralnih i radnih osobina, disciplinovanosti i umešnosti da uspostavi pedagoški i didaktički pravilan odnos između sebe i vojnika u nastavnom radu.

Pre svega, izvođač obuke mora dobro da poznaje program, da bude majstor, stručnjak u materiji koju izlaže, sposoban da razlikuje bitno od sporednog, da na realizaciju programa gleda sa aspekta uslova i načina vođenja borbe u savremenom ratu, kvaliteta borbene tehnike, mesta i uloge vojnika u procesu borbe, značaja i funkcije svih strana ličnosti vojnika u ratu (stručne i moralno-političke, psihološke, fizičke i dr.), da bi mogao izgrađivati profil savremenog vojnika i osposobiti ga za izvršenje teških i složenih borbenih zadataka. U stvari, starešina je osnovna poluga preko koje se ostvaruju svi zahtevi u obrazovanju i vaspitanju vojnika u procesu obuke. Može se reći da se nikada u prošlosti nije od starešine toliko zahtevalo u pogledu stručne spreme, obimnosti i raznovrsnosti ideološko-političkih i drugih znanja, sposobnosti i moralnih kvaliteta, kao što se to danas traži. Starešina-nastavnik ne pojavljuje se pred vojnicima samo kao faktor „poučavanja” i prenošenja znanja, već i kao ličnost koja svojim ideološkim ubedenjima, političkim stavovima i zrelošću, umešnošću u obuci, ličnim držanjem i ponašanjem na njoj i dr. neposredno vaspitno utiče na vojnika, formira njegovu socijalističku ličnost i izgrađuje vojničke vrline.

Međutim, vaspitni uspesi u realizaciji obuke i formiranju vojnika ne zavise samo od ličnih kvaliteta starešine i njegove neposredne angažovanosti u procesu obuke, već i od toga koliko je on uspeo da u nastavnom radu angažuje same vojnike, razvije kod njih stvaralački i pozitivan odnos prema učenju, savlađivanju programskih sadržaja i sticanju vojnih znanja, veština, navika i moralno-borbenih kvaliteta.

U savremenom ratu, kao što je poznato, traži se od vojnika ne samo da tačno izvršava naredjenja starešina, nego i da deluje samostalno, samoinicijativno, da je osposobljen da sam odlučuje u borbi, da radi bez neposredne komande i kontrole starešina. Da bi se za to osposobio kroz nastavni proces, neophodno je da mu to starešina i praktično omogući, da ga stavlja u situacije u kojima se takve osobine mogu uspešno razvijati. Stepem ostvarenja ovog zahteva u velikoj meri uslovljava vaspitnu stranu obuke i uspešno formiranje savremenog vojnika.

VASPITNA ULOGA POJEDINIH PREDMETA OBUKE

Obuka u celini ima zadatak da formira celovitu, svestranu ličnost vojnika. To se može ostvariti ne jednim predmetom, već svima njima uzetim kao celina. Svaki predmet na svoj način doprinosi izgrađivanju moralno-političkih, stručnih i drugih kvaliteta vojnika. To znači da specifičnost sadržaja pojedinih predmeta upućuje na ostvarenje vaspitnih ciljeva obrazovne građe. Sagledavanje ovih specifičnosti i iskorišćavanje njihovih vaspitnih mogućnosti predstavlja važan uslov za uspešno vaspitanje i obrazovanje vojnika.

Program za moralno-političko vaspitanje vojnika pruža veće mogućnosti vaspitnog delovanja nego drugi predmeti, posebno u

pogledu: izgrađivanja marksističkog pogleda na svet, ideološko-političke i moralne svesti vojnika, razvijanja socijalističkog patriotizma, mržnje prema klasnom neprijatelju u zemlji i reakcionarnim snagama u svetu, shvatanja suštine rata kao društvenog fenomena, kultivisanja svesne i stroge discipline, razvijanja osećanja dužnosti i odgovornosti za izvršenje zadataka u miru i ratu, razumevanja suštine odnosa u armiji, itd.

Međutim, pogrešno bi bilo shvatiti da se ovakvi vaspitni rezultati mogu spontano postići, samim tim što sadržaj gradiva na to upućuje. Istina, idejnost i vaspitnost u obuci se unose nastavnim materijalom, koji u sebi sadrži ideje, znanja, pojmove i zakonitost. No, da bi to postalo sastavni deo ubeđenja i mišljenja vojnika, starešina-izvođač mora uočavati sve vaspitne mogućnosti nastavnih sadržaja i iznalaziti pedagoške puteve za njihovo realizovanje u praksi obuke. Pravilan pogled na svet, na primer, ne razvija se tako lako i jednostavno kod vojnika kod kojih u tom pogledu već nisu postavljeni solidni temelji. Ovo naročito predstavlja ozbiljnu poteškoću i problem u onom slučaju kada je kod vojnika formiran drukčiji pogled na svet (religijski, nenaučni), kada ih treba u tom pogledu prevaspitavati. U ovom radu se mogu postići dobri rezultati samo ako se svako ubeđivanje i prevaspitavanje zasniva na naučnim osnovama, istinama, a ne na površnim, deklarativnim, propagandnim frazama. Valja imati u vidu da površnost, nekonkretnost i sl. u ideološko-političkoj nastavi ne samo da neće dati dobre vaspitne rezultate već će negativno delovati na vojnike i dovesti do suprotnih rezultata od onih koji se žele postići u procesu obuke. To znači da i realizacija programa moralno-političkog vaspitanja ne mora bezuslovno dovesti do formiranja pozitivnih strana vojnika i razvijanja njihove društvene socijalističke svesti, itd. No, to se u još većoj meri može reći kada je reč o realizaciji programa drugih nastavnih predmeta. Iz svega ovoga proizilazi logičan zaključak da u nastavnom radu treba insistirati na vaspitnim komponentama, uočavati ih kod svakog nastavnog sadržaja i planski koristiti.

Taktička obuka, zajedničke i druge vežbe pružaju najpovoljnije mogućnosti ne samo za sticanje vojnih znanja i ratne veštine već i za razvijanje umnih sposobnosti, taktičkog načina mišljenja, sposobnosti brzog shvatanja borbene situacije, brzog odlučivanja, zatim za razvijanje moralno-borbenih osobina vojnika: snalažljivosti, inicijative, odlučnosti, izdržljivosti, itd. Međutim, da bi se to ostvarilo, starešina mora unositi mnogo stvaralačkog odnosa i upornosti da obuku približi stvarnoj borbi i da od vojnika zahteva da se ponašaju i deluju na njoj kao da su u ratnoj, borbenoj situaciji. Svaka improvizacija u nastavnom radu, a pogotovo na taktičkim zadacima i radnjama, izvođenje obuke na istom ili sličnom zemljištu, pod istim ili sličnim vremenskim uslovima (izbegavanje hladnoće i drugih vremenskih nepogoda), neminovno dovodi do osiromašavanja obuke i slabi njen vaspitni efekat. Negativne posledice u obuci će doći ako se ljudstvo pošteduje napora, zanemaruju neophodne norme koje nameće savremeni rat (u pogledu brzine i preciznosti u radu), potcenjuju snage protivnika i sl. Pri oceni vaspitnih efekata taktičke obuke mora se polaziti od ovakvih kriterija.

Isto tako, kada je, na primer, reč o ANBH-obuci, nije dovoljno da vojnici saznaju i nauče samo osobine karakteristike oružja za masovno uništavanje, već je potrebno da se težište postavi na način prevazilaženja svih fizičkih i moralno-psiholoških posledica i opterećenja koja se nameću vojniku u uslovima primene takvog oružja. Precenjivanjem ili potcenjivanjem opasnosti od ANBH-oružja negativno će uticati na moralno-psihološku pripremu vojnika za borbena dejstva.

Mogućnosti vaspitnog delovanja na vojnike u toku savladivanja programa obuke iz inžinjerije, veze, nastave gađanja, strojeve obuke, itd., takođe su veoma velike i omogućavaju pozitivno delovanje na sve komponente ličnosti vojnika. Ne postoji, u stvari, ni jedna nastavna jedinica iz okvira tema ma kog predmeta, a pogotovo predmeta kao celine, gde nije moguće preko sticanja znanja uticati na razvijanje vojničkih sposobnosti, političke svesti i moralno-borbenih kvaliteta. Međutim, korišćenje ovakvih objektivnih mogućnosti uvek ne zadovoljava.

Izvanredan značaj za razvijanje discipline, tačnosti u radu, kolektivnog duha i osećanja snage jedinstvenog delovanja omogućava pravilno izvedena strojeva obuka i temeljito proučavanje pravila i propisa kojima se reguliše život i rad vojnika, način ponašanja i odnos prema učenju i drugim zadacima i sl. Pravilnom obradom ovih materijala, objašnjavanjem smisla, suštine, neophodnosti i značaja svega onoga što se njima od vojnika zahteva, predstavlja siguran put da vojnici prihvate svesno i kao neophodnost norme discipline i da se u skladu sa njima i ponašaju. Nasuprot ovome, ako bi se sva ova pravila proučavala površno, mehanički i bez ubeđivanja u njihov smisao i značaj, kako za pojedince tako i za jedinicu i armiju u celini, od takve obuke ne bi bilo ni obrazovne ni vaspitne koristi.

General-major
Milorad RADULOVIC

SADEJSTVO VIDOVA U NAPADNIM DEJSTVIMA NA PRIMORSKOM KRILU

Vodenje rata u savremenim uslovima zahteva preciznu podelu zadataka između vidova i rodova u svim slučajevima, a na nekim vojištima, u pojedinim operacijama, bojevima i borbama, traži se i posebna preciznost. Jer, pojavom mnogobrojnih borbenih sredstava, uključujući i raketno-nuklearna i njihovom upotrebom na relativno malom prostoru, javlja se potreba za detaljnim planiranjem i organizacijom sadejstva. Sama činjenica da postoji više vidova i rodova, dokaz je da jedan ne može izvršiti sve zadatke bez učešća, sadejstva i podrške ostalih. Zapravo, zahtevi savremenog rata su i doveli do stvaranja više vidova i rodova vojske, do stvaranja mnogobrojnih borbenih sredstava.

Evolucija i dalja modernizacija KoV, RV i RM pružaju mogućnost za još bolje i potpunije sadejstvo među njima. Znači da, pored veće realne potrebe za tim, postoje i bolji objektivni uslovi. Činjenica je da dosadašnje integracije deluju i u pravcu relativnog osamostaljivanja pojedinih vidova u oružanim snagama. Ali, ono je relativno, samo za određene uslove i situacije, dok u celini modernizacija i integracija pružaju povoljnije uslove za stvaranje odgovarajućih organizaciono-formacijskih celina i veće mogućnosti sadejstva među vidovima i rodovima.

Savremena KoV raspolaže takvim borbenim sredstvima kojima može uspešno sadejstvovati pomorskim snagama (PS), ne samo na obali i priobalnim vodama, već i na čitavoj dubini pomorskog vojišta. Jedinice KoV svojim sredstvima mogu tući flotne sastave protivnika i na moru i u bazama, podržavati sopstvene flotne snage i štititi im mesta baziranja, a odbranom morske obale stvaraju povoljnije uslove za dejstvo PS.

Savremena RM još u većoj meri može sadejstvovati jedinicama KoV na primorskom vojištu. I ne samo na primorskom krilu fronta, već i u većoj dubini na kopnu. Revolucionarni napredak u pogonu brodova uvođenjem nuklearnog pogona, kao i stalno usavršavanje naoružanja i elektronike, otvaraju neograničene mogućnosti za sadejstvo RM sa KoV i RV. Neke mornarice koje imaju najsavremenije brodove (površinske i podvodne), naoružane raketama velikog dometa, u stanju su da posredno sadejstvuju sa otvorenog mora jedinicama KoV na neograničenim dubinama kopnenog vojišta. Ta dejstva imaju operativni ili operativno-strategijski značaj i predviđaju se posebnim planom.

Postojanje PS omogućava jedinicama KoV koje dejstvuju na primorskom krilu fronta veći izbor i slobodu manevra (kopnom i morem), potpunije korišćenje prostora, čime se stvaraju uslovi za iznenađenje i uspešnija dejstva.

RV je takođe dobilo nove mogućnosti za efikasnije sadejstvo sa KoV i PS. Danas ni avion više ne mora da dođe iznad cilja koji napada. On može osmatrati (televizijskim sistemom) i gađati cilj sa nekoliko desetina (pa i stotina) kilometara. Brzine su porasle od 700 km/č na 2.500 do 3.000 km/č. Mnogo je porastao efekat dejstva naoružanja savremenih aviona. Samo jedan jedini savremeni avion, naoružan nuklearnom bombom srednje jačine ima efekat u vatri kao 500—800 aviona iz drugog svetskog rata, a avion (projektil) sa megatonskom bombom ima efekat kao 2.000 do 5.000 aviona. Akcioni radijus aviona porastao je od 1.000 km na 5.000 do 8.000 km (a sa nuklearnim pogonom i daleko više). Praktično, više nema cilja na kopnu i moru koji ne može doseći savremena avijacija. Međutim, to nije bio slučaj u drugom svetskom ratu. Posebno treba istaći pojavu helikoptera kao najpodesnijeg sredstva RV za neposredno sadjestvo sa KoV i RM. Ove činjenice ukazuju na veliki značaj sadejstva sa savremenom avijacijom. No, treba istaći i značaj sadejstva u borbi protiv nje i pored toga što većina aviona još nije naoružana nuklearnim oružjem, jer je i konvencionalno naoružanje savršenije, preciznije i sa većim dometom.

Uticaoj karaktera našeg mora na dejstva na primorskom krilu fronta. — Jadransko more je tipično usko, razučeno, sa velikim brojem otoka na našoj strani.

To je, u stvari, kanal dug oko 800 km, sa srednjom širinom oko 250 km, a kada se uzmu najuži delovi, prosečna širina je i manja (Otrant oko 75 km, ušće r. Po — Pula oko 105 km, Ankona — Pula oko 130 km). Mala širina, pored mogućnosti radarskog prekrivanja, čini Jadransko more i u meteorološkom smislu dosta nestabilnim. Obale imaju potpuno različite karakteristike. Zapadna je najvećim delom niska i jednolična, dok je istočna visoka, sa jakim položajima i dobro razučena. Pored toga, ispred naše obale postoji čitav lanac otoka i otočića, koji sa obalom zatvaraju jedan unutrašnji basen od Pule do Dubrovnika. To omogućava PS koje baziraju u njemu da se prikriveno koncentrišu i iznenadno pojavljuju na otvorenom moru, a vanjski otoci dozvoljavaju isturanje elemenata za osmatranje. Čitav jadranski basen ima relativno male dubine, što utiče na vođenje minskog rata, upotrebu podmornica, kao i većih površinskih brodova. Geografsko-hidrografske uslovi daju prednost istočnoj obali.

Na osnovu iznetih činjenica, proizilazi da su osnovne karakteristike takvog mora sledeće: mali prostor, male ili delom male dubine, blizina kopna, razučenost ili delimična razučenost obale itd. Mali prostor ograničava koncentracije većih PS, smanjuje mogućnost upotrebe većih sastava i objekata, brzine većih sastava se ne mogu racionalno koristiti itd. Male dubine ograničavaju ili otežavaju upotrebu većih podmornica, znatno otežavaju saobraćaj zbog mogućnosti veće upotrebe mina svih vrsta, kao i drugih vidova zaprečavanja. Blizina kopna je i pre, a pogotovo sada, upotrebom savremenih sredstava sa obale omogućila kontrolu celog područja, što otežava sve pokrete, iznenađenja i sl. Svi ovi uslovi u mnogo većoj, pa i

odlučujućoj meri utiču na međusobnu zavisnost i celovitost borbenih dejstava na moru i kopnu kod nas. Oni bitno utiču i na strukturu, organizaciju i upotrebu PS. To zahteva posebnu prilagodенost PS tim uslovima i potrebama.

Osnove sadejstva vidova na primorskom vojištu u našim uslovima. — Glavne osnove sadejstva i ovde su: zajednički cilj i zadatak (odluka, direktiva, zapovest). Međutim, ovde ima i jedna druga komponenta koja uslovljava i omogućava sadejstvo. To je hidrografski medijum (teritorija i akvatorija primorskog vojišta). Zato će se osnovna napadna dejstva na primorskom vojištu odvijati kao zajednička dejstva jedinica KoV, RM i RV. No, geografski položaj, vojna doktrina, ekonomski i drugi uslovi naše zemlje nameću načelo da KoV čini glavnu snagu u odbrani i napadu. To je načelo. Međutim, time se ne umanjuje značaj i uloga PS i RV, već se samo opredeljuje karakter njihovog zadatka. Ova dva vida bi prilikom dejstva KoV na primorskom krilu fronta morala čvršće vezivati svoja dejstva za ciljeve operacije, boja i drugih dejstava KoV. To ne isključuje i češća samostalna dejstva PS kada se za to ukaže potreba.

Napadna dejstva na primorskom vojištu u našim uslovima razlikovala bi se od takvih dejstava nekih drugih armija. Razlike se ogledaju najviše u tome što mi ne vodimo agresivnu politiku i ne predviđamo napadne pomorsko-desantne operacije na tuđoj teritoriji radi zauzimanja „pogodnijih strategijskih položaja”. Zajednička napadna dejstva naših snaga izvodila bi se radi sprečavanja agresije i oslobađavanja privremeno okupirane teritorije i akvatorije. Ona bi se izvodila u tesnom sadejstvu KoV, RM i RV. Obim i način dejstava najviše bi zavisili od situacije na kopnu, tj. od obima i načina dejstva KoV.

Osnovne karakteristike zajedničkih dejstava su:

napadna dejstva jedinica KoV na primorskom krilu izvodila bi se u kombinaciji sa pomorskim i vazдушnim desantima, taktički desanti ubacivali bi se u pozadinu fronta i na obalni rub u sadejstvu sa partizanskim snagama na moru, otocima i kopnu. napadna dejstva KoV zahtevaju najpotpunije sadejstvo sa RM i RV.

Dejstva pomorskih snaga trebalo bi da obezbede sopstvene pomorske komunikacije i da napadaju neprijateljske komunikacije i druge objekte koji utiču na dejstvo KoV na primorskom frontu.

Opšta načela naše armije za napad važe i na primorskom vojištu. To znači da se moraju obezbediti nadmoćnost, sadejstvo, iznenađenje, najpovoljniji manevar, ekonomičnost u korišćenju snaga i sredstava, efikasno borbeno obezbeđenje itd.

S obzirom na organizacijsku strukturu naših oružanih snaga i koncepciju upotrebe, zajednička napadna dejstva triju vidova (KoV, PS i RV) u armijskoj ili korpusnoj operaciji jesu pravilo. U savremenim uslovima to pravilo je prihvaćeno i u svim drugim armijama, unatoč postojanja i rivalstva među vidovima u nekima od njih. To je zakon dijalektike — međusobna uslovljenost, zavisnost uz istovremenu relativnu samostalnost. Jedinstvo cilja i interesa

svih pripadnika oružanih snaga ovde je važan faktor, a jedinstvo pogleda na vođenje rata, takođe. To su ti voljni, motivacioni elementi, ali sama volja nije dovoljna za uspeh zajedničkih dejstava. Jednako su važne i organizacijsko-formacijska i materijalna struktura oružanih snaga.

Ove prve uslove za uspeh zajedničkih dejstava posedujemo još od početka stvaranja naše armije. Smatram da je i organizacijsko-formacijska i materijalna struktura rešena na zadovoljavajući način ako se poče od naših sadašnjih mogućnosti, i da obezbeđuje optimalne uslove, tj. punu efikasnost svih vidova i rodova u zajedničkim dejstvima. Razume se da te činioce treba stalno usavršavati u skladu sa razvojem proizvodnih snaga i promena u ratnoj veštini, naročito elemente komandovanja u pravcu integracije rodova i vidova.

Na primorskom frontu će, verovatno, veoma retko dolaziti do samostalnog ili izolovanog dejstva jedinica KoV. Ako se želi uspeh u napadu, mora u najvećoj meri doći do usklađivanja napora i zadataka sva tri vida vojske, usmeravajući napore svih prema onom vidu koji je nosilac napada. U našim uslovima to će najčešće biti KoV, a u nekim fazama i PS. Da bi se to ostvarilo, neophodno je da se od samog početka planira i rukovodi operacijom sa jednog mesta, tj. svim raspoloživim snagama na kopnu, moru i u vazduhu. Zapravo, potrebno je još u miru stvoriti preduslove za to — imati zajedničku integriranu komandu za sve vidove koja će biti sposobna, uigrana i naviknuta da postavlja i koordinira zadatke jedinica svih vidova u skladu sa situacijom. Ona, isto tako, mora biti spremna da koordinira dejstva sa susednom armijom na kopnu i saveznicima na moru i drugim frontovima. Drugim rečima, još u miru moraju biti rešena pitanja sadejstva prvog stratezijskog ešolona.

Iz iznetog se može izvući zaključak da je, u našim uslovima, za zajednička dejstva vidova bitno jedinstvo u komandovanju i određivanje zajedničkog cilja dejstava. Na primorskom krilu fronta u napadnim dejstvima to se obezbeđuje na nivou komandi armije i korpusa, gde je već izvršena delimična integracija, a u nekim slučajevima i za neke zadatke — i na nivou komande pomorskog sektora (flote). Bitno je da operacijom rukovodi jedan komandant (armije ili korpusa, ili pomorskog sektora).

Jedinice KoV koje učestvuju u napadnoj operaciji na primorskom frontu zahvataju i pripadajuće otoke. S obzirom na širinu fronta, mogu da dejstvuju:

osnovnim snagama na kopnu — pravcem koji vodi duž obale, a pomoćnim po otocima;

osnovnim snagama na otocima, a pomoćnim po kopnu;

celokupnim snagama sa kopna na otoke, pa ponovo na kopno.

Na delu primorskog vojišta gde nema otoka, jedinice KoV dejstvuju obalom i vrše manevar morem.

Za uspešnije dejstvo po otocima i manevar morem potrebne su i specijalno obučene jedinice — mornarička pešadija.

Savremeni boj (operacija) ima sve karakteristike združenog boja u kome je sadejstvo izbilo u prvi plan.

Pojam sadejstvo može se najkraće izraziti definicijom — to je usklađivanje napora vidova oružanih snaga po cilju, mestu i vremenu radi izvršenja zajedničkog zadatka u taktičkim dejstvima, operacijama i ratu u celini. To usklađivanje zadataka može biti među vidovima, rodovima, jedinicama, oružjima, grupama i pojedincima. Sadejstvo se, znači, organizuje na svim nivoima, počev od grupe boraca (tri do četiri) pa do najviših komandi (VK).

Osnovni zadatak pri organizovanju sadejstva je pravilno podeliti zadatke na vidove, rodove, jedinice, oruđa, pojedince, a zatim regulisati izvršenje po mestu, vremenu i cilju. Jer, nema danas toga vida ili roda koji može samostalno izvršavati sve zadatke. Ono što ne može da učini pešak učiniće minobacač, tenk ili avion; što ne može tenk ili top izvršiće pešak, avion ili raketa; što ne može avion (ili kad nemamo aviona) — moći će partizan; što ne može pripadnik KoV i RV izvršiće podmornica, torpedni ili raketni čamac itd.

Osnovni cilj sadejstva je: optimalno korišćenje svakog vida -- roda prema sposobnostima i mogućnostima radi izvršenja zadataka sa što manje krvi i žrtava.

Cilj je, takođe, povećavanje tempa napada i stvaranje mogućnosti nosiocu napada da što pre izvrši zadatak i zauzme glavne objekte.

Po vremenu sadejstvo može biti organizovano po etapama (fazama) boja (operacije), po danima, položajima (linijama) ili zadacima. Po obimu može biti taktičko, operativno i stratejsko, a po vrsti — neposredno i posredno. Ono se, zatim, organizuje između vidova, rodova, organskih i pridatih ili podržavajućih jedinica i suseda.

Savremena ofanzivna dejstva karakterišu se čestim naglim promenama situacije. To uslovljava prisustvo NHB oružja i druge savremene tehnike. Ta činjenica određuje i karakter sadejstva. To znači da ono mora biti tako postavljeno da se jedinice brzo i blagovremeno prilagođavaju promenama. U protivnom moglo bi doći do nepoželjnih posledica, kao što je bilo slučajeva i u prošlom ratu. Navodimo samo nekoliko primera.

Prilikom iskrcavanja saveznika na Siciliju 1943. godine brodska artiljerija je oštetila oko 70 sopstvenih transportnih aviona, dok su bombarderi pre toga tukli sopstvene brodove. Jedan od glavnih uzroka poraza 1. britanske vazdušno-desantne divizije kod Arnhema septembra 1944. godine je slabo organizovano sadejstvo i slabo planiranje. Planirana podrška iz vazduha izostala je zbog lošeg vremena, a snage KoV su sporo napredovale. Od 10.000 padobranaca ostalo je samo 2.500.

Slabo sadejstvo britanske 2. i američke 1. armije omogućilo je Nemcima protivudar kod Avranša i Mortena, što je znatno usporilo dejstvo saveznika.

U knjizi „Razvoj taktike sovjetske armije“ (str. 200—228) ističe se da su nedostaci u organizaciji sadejstva vidova i rodova u prvoj fazi rata bili ozbiljna kočnica i uzrok mnogih neuspeha.

Osim toga, zbog nedostataka u sadejstvu bilo je slučajeva sukoba sopstvenih jedinica kod nemačke, savezničkih, a i sovjetske armije. Takvih slučajeva bilo je i kod naše NOV.

Da bi se takve pojave izbegle, veza mora biti permanentna, jednostavna, višestruka i sigurna. Zato su još u drugom svetskom ratu postojale posebne veze sadejstva. Svaki elemenat borbenog poretka, svaki njegov deo, pa i najmanji, mora znati šta radi levi i desni sused, onaj ispred i iza njega. Artiljerija KoV i brodska, PVO, avijacija i raketne jedinice uvek moraju znati dokle su stigle i gde se nalaze sopstvene jedinice koje podržavaju, kada i kojim pravcem preleću sopstveni avioni, kako izgledaju, da ne bi došlo do nesporazuma. I pozadinske jedinice i ustanove moraju znati to isto radi boljeg i ekonomičnijeg snabdevanja i evakuacije.

Osnovni principi sadejstva su: jedinstvo cilja i temeljno poznavanje zadatka i zamisli za njegovo izvršavanje;

jedinstvo pogleda na vođenje rata (ratnu veštinu);

jedinstvo rukovođenja;

realnost u postavljanju zahteva jedinicama prilikom organizovanja sadejstva;

neprekidnost i gipkost sadejstva;

disciplina i solidarnost u izvršavanju zadataka;

sadejstvo se uvek organizuje za račun nosioca napada;

sadejstvo između organskih jedinica organizuje komandant jedinice, a sa podržavajućim i susednim pretpostavljena komanda; kada se preciziraju naprezanja podržavajućih jedinica, sadejstvo organizuje komandant jedinice koju podržavaju. Nekada se i sa susedima organizuje sadejstvo po horizontali (kada to ne preuzme pretpostavljena komanda).

Sadejstvo se organizuje u pripremnom periodu, a dopunjuje u toku borbe (operacije).

Faktori i uslovi od kojih zavisi uspeh sadejstva. — Najvažniji faktori su komande, starešine, veza i vreme kao meteorološka pojava i vreme potrebno za organizovanje sadejstva.

Uslovi od kojih zavisi kvalitet i efekat sadejstva:

međusobno poznavanje vidova i rodova, mogućnosti oružja i drugih tehničkih sredstava sa kojima se sadejstvuje;

zajednički plan dejstva sa realnim predviđanjem razvoja događaja;

postojanje odgovarajućih signala za označavanje (pokazivanje) ciljeva i sopstvenih položaja;

jedinstveno kodiranje karata i naziva;

jedinstvena numeracija orijentira i ciljeva;

blagovremeno međusobno obaveštavanje i postavljanje zahteva itd.

Ovde ne možemo ići u detalje, jer je to sadejstvo toliko raznovrsno i obimno, specifično i različito za svaku situaciju, da je nemoguće dati recept za svaki konkretni slučaj.

O sadejstvu ova dva vida oružanih snaga u napadnim dejstvima može se konkretnije reći sledeće:

Prošla su zauvek vremena kada se sfera dejstava KoV i PS oštro delila. Danas KoV i PS imaju takva sredstva da mogu ukazivati efikasnu podršku jedno drugom na velikim odstojanjima, bez obzira na to što jedan dejstvuje na moru, a drugi na kopnu. Ratna flota je u stanju da napada ne samo objekte koji se nalaze na obali, nego i u dubini kopna, i obratno, kod armija koje raspoložu najsavremenijim borbenim sredstvima KoV može dejstvovati i po objektima daleko na moru, a kada je u pitanju usko more na čitavoj njegovoj širini.

Polazeći od ovih faktora pokazalo se da bi upotreba RM u uskom moru bila najcelishodnija u okviru integralnih komandi.

Uzgred rečeno, integracija rodova i vidova u združene jedinice nije samo naš izum. Nju srećemo i kod drugih armija u drugim oblicima i organizacijsko-formacijskim celinama. Na primer, jedna američka pd ima u sastavu preko 250, a armija preko 2.000 aviona od takozvane avijacije KoV. Nema više čistih rodova i vidova. Isto tako i neke ratne mornarice, osim čisto pomorskih jedinica, imaju u svom sastavu mornaričku pešadiju, pomorsku avijaciju, obalsku artiljeriju, radarske jedinice na kopnu itd. Integracija je u mnogome olakšala inače vrlo složene zadatke i poslove u sadejstvu KoV i PS.

Organizator sadejstva je kamandant jedinice koja je nosilac dejstava, kod integralnih komandi to je starešina te komande, a za fazu prevoženja — komandant pomorskih snaga.

Pomorske snage za račun KoV izvršavaju, pored ostalog, i ove zadatke:

organizuju prevoženje, obezbeđuju i pružaju podršku desantu koji izvode jedinice KoV;

sadejstvuju jedinicama KoV vatrenim dejstvom sa mora u bok i pozadinu neprijateljskog primorskog krila;

štite na moru bokove i pozadinu jedinica KoV koje nastupaju duž obale;

u sadejstvu sa jedinicama KoV i RV učestvuju u odbrani zauzetih otoka i obale;

obezbeđuju manevar i snabdevanje jedinica KoV; osiguravaju pomorske komunikacije za potrebe jedinica KoV; dejstvuju po neprijateljskim pomorskim komunikacijama i lukama;

partizanskim dejstvima na otocima i kanalima i u pozadini akvatorije koju drži neprijatelj sadejstvuju jedinicama KoV u zauzimanju otoka i drugih važnih objekata; samostalno napadaju pojedine objekte, naročito lansirne rampe i skladišta i svojom aktivnošću u pozadini neprijatelja vezuju njegove snage;

vrše diverzije različitog obima i cilja itd.

Za račun pomorskih snaga jedinica KoV: zauzimaju objekte, položaje i rejone koji su od naročitog interesa za PS;

obezbeđuju pomorske baze, sidrišta i brodove u njima od neprijateljskog dejstva sa kopna;

vatrom sa obale i otoka podržavaju sopstvene brodove u borbi na moru;

sistemom PVO štite važnija dejstva PS;

neutrališu pojedine obalske baterije neprijatelja itd.

Sve desantne operacije jedinice KoV izvode uz tesno sadejstvo PS i RV. Tada uvek operacijom rukovodi komandant KoV.

Manje taktičke i diverzantske desante izvode PS po opštem planu zajedničkih dejstava. PS se načelno prepušta da same izaberu način izvršenja zadatka, a kada situacija dopušta, biraju mesto i vreme (u okviru zajedničkog plana).

Posebno treba istaći važnost međusobnog dopunjavanja sistema izviđanja i osmatranja jedinica KoV i PS u sprečavanju iznenađenja na moru i obalnom rubu, kao i međusobnu pomoć u otklanjanju posledica nuklearnih udara i obaveštavanje o kretanju radioaktivnih padavina.

SADEJSTVO JEDINICA KoV I RV

U jednom od osnovnih načela naše koncepcije ističe se da u napadnim dejstvima uvek treba obezbediti adekvatnu aviopodršku jedinicama KoV.

Radi toga se združenim jedinicama KoV određuje izvestan broj aviopoleta (a/p) po vrstama aviona (izviđački, lovačko-bombarderski). Lovačka avijacija načelno dejstvuje u sastavu PVO. Tamo gde nije organizovan potpun sistem PVO dodeljuje se izvestan broj poleta lovačke avijacije.

Obično se korpusu, kad dobije 200—300 a/p, dodeljuje oficir za vezu sa 2—3 oficira za navođenje.

Helikoptere i avione za vezu po pravilu, dobija u operativnu potčinjenost, a u određenim uslovima i lovce bombardere.

Podrška i zaštita daju se za sve etape napadne operacije.

U realizaciji sadejstva avijacija izvršava sledeće zadatke:

izviđa na moru i kopnu;

štiti jedinice i objekte;

neposredno i posredno podržava jedinice;

prenosi trupe i materijal;

održava veze vazдушnim putem (kurirom) itd.

Po odluci komandanta združene jedinice, izviđa se u svim etapama napadne operacije i to, načelno, dodeljenim a/p u celoj zoni napadne operacije. Van zone i na većim dubinama izviđanje planiraju susedi i pretpostavljena komanda. Rezultate izviđanja (podatke) avijacija predaje direktno iz vazduha — prema ugovorenim signalima.

Neposredna podrška se ostvaruje početkom napada, tj. u prvoj i sledećim etapama operacije. Izvodi se po odluci komandanta združene jedinice, neutralisanjem i uništavanjem ciljeva u zoni operacije. To su, u prvom redu, oni ciljevi koje sredstva KoV i RM ne mogu efikasno tući — tj. raketne i artiljerijske jedinice, rezerve i drugi grupni ciljevi. Kada se napad izvodi danju, a raspoloživa vatrena sredstva KoV i PS nisu dovoljna, avijacija može da učestvuje i u vatrenoj pripremi napada. U tom slučaju ona dobija i deo ciljeva na prednjem kraju.

Posredna podrška načelno spada u nadležnost pretpostavljene komande. Nekada će biti celishodno da se deo aviopoleta upotrebi za tučenje aerodroma ili drugih važnih ciljeva i van zone operacije, ako ti ciljevi ispoljavaju odlučujuću uticaj na ishod operacije.

Pri uvođenju u borbu drugih ešelona (rezervi), avijacija ih obezbeđuje i podržava dejstvom po objektima koji mogu da ili ometaju ili sprečavaju njihovo uvođenje. Dejstvo avijacije u svim slučajevima mora biti tesno koordinirano sa dejstvom artiljerije i raketnih jedinica KoV i PS.

Kada združena jedinica KoV ne dobije određeni broj aviopoleta, već samo pravo zahteva za aviopodrškom, zaštitom i izviđanjem, pretpostavljena komanda odlučuje o upotrebi avijacije. Tada ona ima oficire za vezu i navođenje, tj. direktnu vezu sa avijacijom. U tom slučaju pretpostavljena komanda organizuje i sadejstvo. No, oficiri za navođenje i u ovom slučaju moraju doći u rejone dejstava (ciljeva).

Vidimo da oficiri KoV odlučuju o upotrebi dodeljenih aviopoleta ili postavljaju zahtev. I jedan i drugi slučaj zahtevaju poznavanje osobina i mogućnosti avijacije. U protivnom avioni neće biti efikasno upotrebljeni.

Pored iznetog, postoje još mnogobrojne obostrane konkretne obaveze i poslovi avijacije i KoV u pogledu sadejstva. Najvažniji su svakako, zajedničko planiranje, organizacija veza i međusobno obaveštavanje.

SADEJSTVO JEDINICA PS I RV

To sadejstvo u napadu sastoji se u podršci pomorskog desanta i podršci i zaštiti samostalnih dejstava pojedinih TG pomorskih snaga. Kod pomorskog desanta, pored vatrene podrške, važno je i sadejstvo između helikopterskog ili padobranskog desanta sa pomorskim. Prvi desantni ešelon pomorskog desanta u savremenim uslovima biće verovatno helikopterski. Vatrena podrška pomorskog desanta treba u prvom redu da obezbedi sigurno iskrcavanje i uspostavljanje mostobrana, kao i odbijanje protivnapada. Za te zadatke se, po pravilu, i određuje najveći deo snaga avijacije.

Kod zaštite i podrške samostalnih dejstava PS, zadaci avijacije koji se posebno ističu jesu: otkrivanje neprijateljskih podmornica i dejstvo po njima (specijalnim avionima i helikopterima), a zatim dejstvo po radarskim instalacijama, obalskim baterijama i površinskim plovnim objektima.

Kada postoje integralne komande, odgovornost za sadejstvo i njegovo organizovanje leži na komandantu integralne komande (armije, korpusa, područja i sektora). Od raspoloživih aviopoleta određuje koliko će upotrebiti za podršku KoV, a koliko za PS, odnosno podršku dejstava na moru uopšte. Radi efikasnije upotrebe avijacije, RV upućuje pomorsku snagu jednog do dva oficira za navođenje.

Ako dejstva PS imaju relativno veću samostalnost, komandant združene komande može izvestan broj aviopoleta dodeliti komandantu pomorskog sektora koji u tom slučaju odlučuje o njihovoj upotrebi. Tada, pored oficira za navođenje, u komandu pomorskog sektora upućuje se i oficir za vezu sa avijacijom.

Zadaci avijacije:

izviđanje;

miniranje;

neposredna podrška;

borba protiv podmornica;

zaštita i aviopriprema pomorskog desanta i transport.

Pored avijacije RV, danas postoji i specijalna pomorska avijacija koja je u nekim stranim armijama u organskom sastavu PS. To su, pored ostalog, razne vrste hidro-aviona i helikoptera posebne namene. Sadejstvo sa tom avijacijom organizuje komandant PS, odnosno združene komande. I ovde kao i kod KoV postoji neophodnost da pomorski oficiri poznaju osobine, način dejstva i mogućnosti avijacije kako bi što uspešnije organizovali sadejstvo. Isto tako i vazduhoplovni oficiri moraju poznavati načine dejstva i osobine PS i KoV. I na kraju, kada je u pitanju sadejstvo RM i RV, treba reći da je ne samo efikasnost upotrebe, već i postojanje RM u savremenim uslovima zavisno od adekvatne razvijenosti i mogućnosti RV i PVO. Ova zavisnost kod velikih RM je svakako manja pošto one imaju maksimalnu PVO, a neke od njih i sopstvenu avijaciju.

O PLANIRANJU I FORMAMA SADEJSTVA

Iskustvo drugog svetskog rata ukazuje da su komande upotrebljavale tri varijante u planiranju zajedničkih dejstava vidova.

U prvoj varijanti postoje ravnopravne komande vidova. One, na osnovu opšteg zadatka koji je postavio predpostavljeni starešina, planiraju zajednička dejstva jednovremeno, ali i samostalno. Prilikom planiranja dolazi do usklađivanja stavova i zadataka između organa koji organizuju sadejstvo.

U drugoj varijanti formira se privremeni (operativni) združeni štab čije jezgro čini komanda onog vida koji je nosilac dejstava u predstojećoj operaciji. Ova združena komanda je nosilac i organizator planiranja sadejstva.

U trećoj varijanti već u miru postoje integralne komande vidova čije jezgro čini komanda KoV ili, u nekim uslovima, RM. Ova varijanta omogućava najpotpunije sadejstvo, pošto je komanda već

uigrana i osposobljena za planiranje zajedničkih dejstava. Mnoga pitanja koja kod prve dve varijante treba rešavati tek posle odluke o zajedničkim dejstvima, već su ranije rešena. Zato je intencija da se oružane snage organizuju u združene jedinice i integralne komande.

Forme organizacije i uigravanje sadejstva:

izrada posebnih planova sadejstva;

izrada odgovarajućih šema;

organizovanje sadejstva na zemljištu;

ratne igre; i

uigravanje na reljefu (reljefnoj karti).

Međutim, forme u izradi planova ne zadovoljavaju današnje potrebe, jer traže mnogo vremena i nisu uvek praktične. Šeme sa legendom su prihvatljivije, ali moraju biti potpunije i treba da se umnožavaju savremenim tehničkim sredstvima. To mogu biti fotokopije, kopije na pantografu ili rolografu. Rolograf ima prednost jer daje kopiju u bojama, a postupak je najbrži.

Sovjetsko vojno rukovodstvo je u drugom svetskom ratu mnogo insistiralo na organizovanju sadejstva na zemljištu i za to se odvajalo veoma mnogo vremena. To je neosporno najbolji način za organizovanje sadejstva, ali se i tada neka pitanja moraju rešavati pismeno: signali, linije, vreme, orijentiri itd. To se ne može preputiti pamćenju.

U savremenim uslovima teško se može naći posebno vreme za organizovanje sadejstva. Ono se danas mora rešavati od samog početka planiranja operacije do njenog završetka, i to sinhronizovano sa ostalim poslovima, (donošenjem odluka, komandantskim izviđanjem i sl.) Neophodan je i poseban dokument u vidu šeme sa legendom radi označavanja linija, ciljeva, vremena, signala i sl.

Svakako da je značaj sadejstva vidova i rodova mnogostruko porastao, upravo u istoj proporciji kao i vatrena moć i razvoj tehnike uopšte. U NOR-u smo bili više puta očevici kad je neprijatelj, iz aviona i art. oruđa, tukao sopstvene jedinice. Međutim, tu ipak nije bilo tako teških posledica kao što bi u savremenim uslovima značio promašaj i udar po sopstvenim jedinicama (ili udar u prazno) nuklearnom aviobombom ili raketnim projektilima. Zbog toga savremeni uslovi traže izvanrednu sposobnost, brzinu, preciznost i efikasnost u radu oficira svih vidova i rodova. Posebno traže dobro međusobno poznavanje vidova i rodova oružanih snaga i veliku sposobnost u organizovanju sadejstva.

General-potpukovnik
Dušan PEKIĆ

O ORGANIZACIJI RADA KOMANDI

Savremeni razvoj armije i njene organizacije uticali su na to da komande postanu vrlo složeni organizmi a organizacija njihovog rada sve važnija, složenija i teža. Delatnosti pomoću kojih komande realizuju svoje zadatke su mnogobrojne i različite, te je u analizi njihovog rada potrebno potražiti bitne karakteristike i svesti ih, po mogućnosti, na neke opšte, zajedničke faktore. To je uglavnom učinila teorijski i praktično kibernetika i dokazala da su prikupljanje, obrada i protok informacija osnovni zadaci u procesu komandovanja.

Kibernetika je dokazala da se to odnosi na sve organe (centre) namenjene za rukovođenje i upravljanje složenim organizmima ili organizacijama, počevši od čovečjeg mozga i drugih centara (organa), pa do najrazličitijih rukovodećih organa (centara) u društvu, kao što su privredni, politički, vojni, tehnički i dr. Pri tome, pod pojmom informacija podrazumevaju se svi podaci (poruke) od kojih zavisi upravljanje.

Pri upravljanju razvijenim biološkim organizmima, kao što je čovek na primer, ove informacije su poruke koje daju organi čula (oči, uši i drugi) i koje se putem nadražaja i impulsa nervnim sistemom prenose u rukovodeći organ — mozak. Tu se „obrađuju“ — međusobno konfrontiraju, prerađuju i prenose na mišiće, čula i druge organe kao naređenja za radnje — usmerene određenom cilju, s tim što su neprekidno od mozga kontrolisane i dalje usmeravane.

Tako se pod pojmom informacija i u komandovanju podrazumevaju svi oni podaci od kojih ono zavisi. Oni čine osnovni „materijal“ za rad komande i svih njenih organa. To su podaci o neprijatelju, vlastitim snagama, dejstvima, zemljištu, vremenu, itd.; zatim predlozi, procene, izveštaji, zahtevi, i sl., koji u procesu komandovanja protiču odozdo prema gore (od najnižih komandi do najviših); i naređenja, zapovesti, direktive, planovi, obaveštenja i druge poruke koje u procesu komandovanja protiču u obratnom pravcu, odozgo prema dole — od najviših do najnižih komandi — do izvršilaca.

Stoga je, kada se razmatra komandovanje, moguće početi od analize ovih procesa, tj. od obrade i proticanja informacija. U ovom članku će se razmatrati samo neka pitanja organizacije rada pri obradi informacija unutar komandi i sam proces njihovog proticanja kroz određene stepene komandovanja.

Novi uslovi i karakteristike borbenih dejstava uticali su na znatno povećanje obima i raznovrsnosti informacija bez kojih komande ne mogu ostvariti svoju ulogu. Da bismo obezbedili efikasno

komandovanje sigurno je da je danas potrebno daleko više i mnogo raznovrsnijih informacija nego što je to bilo ranije. Osnovni problem komandovanja je, dakle, kako organizovati prikupljanje i obradu mnoštva informacija kroz sve stepene komandovanja i tako obezbediti najcelishodnije usmeravanje snaga i sredstava i ostvariti uticaj na tok borbe. Obim i raznovrsnost informacija rastu sa stepenom komandovanja tako da će na višim stepenima, u operativnim i strategijskim komandama, zahtevati obradu koju će današnje komande, bez obzira na sadašnju veličinu i dalje povećavanje, teško biti u stanju da na vreme i kvalitetno postignu. Stoga se za efikasno komandovanje, naročito na operativnom i višem nivou, moraju tražiti nova, savremenija organizaciona rešenja i nova tehnička sredstva za slivanje i obradu informacija, novija, ne samo u odnosu na rešenja iz drugog svetskog rata nego i u odnosu na rešenja i sisteme koji su danas na snazi. Ovo se odnosi na sve armije, pa i na one najveće, koje imaju najrazvijenije sisteme i sredstva komandovanja.

Osnovni zahtev savremenog komandovanja je u organizaciji brzog proticanja mnoštva informacija od najnižih do najviših komandi i obratno, uz istovremeno korišćenje i obradu podataka u potrebnom opsegu u svakoj komandi.

Vrhunska brzina u proticanju informacija je ona koja obezbeđuje da komande gotovo istovremeno raspolažu potrebnim podacima o događajima u momentu kada su se desili na bojištu. Takva brzina je neophodna u rukovođenju dejstvima tehnički najsavršenijih i najbržih jedinica i sredstava, kao što su raketne jedinice, sredstva PVO i druga. Da bismo obezbedili efikasno komandovanje i optimalnu upotrebu sredstava, na primer u PVO, neophodno je imati informacije o pojavi neprijateljskih aviona doslovno onog momenta kada se oni pojave. Tu se proces proticanja, pa i obrade informacija, mora vremenski gotovo poklapati sa samim događajima. Takvu brzinu mogu, naravno, obezbediti samo tehnička sredstva i puna automatizacija osnovnih procesa komandovanja.

Kada se razmatra komandovanje združenim jedinicama KoV, ovakva brzina nije neophodna. Međutim, i u dejstvima jedinica KoV potrebna je brzina u proticanju informacija od najnižih jedinica koje vode borbu (četa, bataljon) do viših taktičkih, operativnih i strategijskih komandi (divizije, korpusa i armije) i obratno. Ako bi za protok informacija sa bojišta trebalo suviše vremena, pa proces prikupljanja i obrade podataka kasnio za tempom odvijanja dejstava, više komande ne bi bile u stanju da prate i utiču na tok borbenih dejstava, i da efikasno koriste i usmeravaju svoje snage i sredstva.

Ona komanda koja nije trajno obezbedila pribavljanje najvažnijih informacija sa bojišta u roku od 15 do 30 minuta ne može efikasno upotrebiti nuklearna sredstva. Takvoj jedinici i komandi se ne mogu ni dati nuklearna sredstva, sve dok u svom sistemu komandovanja trajno i sigurno ne obezbedi adekvatan stepen brzine u pribavljanju, protoku i obradi informacija.

Na primer, motorizovana kolona neprijatelja koja se kreće 30 km/č preći će za 20 minuta 10 km, ako komanda divizije, korpusa

Ili armije koja nanosi nuklearni udar po ovoj koloni ima podatke stare više od 20 minuta, ako nisu na vreme unesene ispravke, cilj se može naći van zone uništenja. Isto tako za nuklearni udar pred frontom vlastitih snaga, komanda divizije ili korpusa mora raspolagati podacima koji nisu stariji od 15 do 20 minuta, jer će vlastite jedinice, nastupajući samo 5—10 km/č preći za 15—20 minuta 2—3 km, pa se mogu naći u zoni dejstva vlastitog nuklearnog udara.

Sem toga, zbog mogućnosti naglih promena situacije na bojištu, koje bi izazvali vlastiti i protivnički nuklearni udari, zakašnjanje u proticanju i obradi podataka moglo bi da dovede do pogrešnog angažovanja snaga i sredstava, tj. do upućivanja vlastitih jedinica na kontaminirane prostorije, oslanjanja na onesposobljene jedinice i sredstva, neblagovremene intervencije rezervama, nekorišćenja iznenađavajućih povoljnih uslova za dejstva, itd.

Mogućnosti za dejstvo i manevar motomehanizovanih i tenkovskih jedinica (i bez nuklearnih dejstava), takođe se ne mogu optimalno iskoristiti, ako nije trajno i sigurno obezbeđena odgovarajuća brzina u pribavljanju i obradi informacija. Ovo se odnosi i na manevar artiljerijskom vatrom i drugim veoma razgranatim sredstvima podrške, kao i na uspešno snabdevanje jedinica materijalnim, borbenim sredstvima i drugim potrebama.

Komandovanje jedinicama se mora uskladiti sa zahtevima koje postavljaju novi uslovi borbenih dejstava i stepen razvijenosti i tehničke opremljenosti jedinica. To ima ogroman značaj, jer, pored ostalog, obezbeđuje brzinu i preciznost reagovanja taktičkih i operativnih komandi na sve pojave i promene na bojištu. Ono može odigrati ulogu faktora nadmoći nad snagama protivnika, jer komanda, koja u roku od nekoliko minuta reaguje na sve pojave i promene na bojištu, obezbeđuje veliku efikasnost i prednost upotrebljavajući nuklearna sredstva. Pri podjednakim nuklearnim mogućnostima, pobeđu će odneti ko brže i efikasnije upotrebi svoja sredstva i prvi nanese preciznije uništavajuće i demoralizujuće udare. I sa manjim nuklearnim mogućnostima može se naneti poraz jačem protivniku ako se, zahvaljujući efikasnijem sistemu komandovanja, bude prvi u nanošenju nuklearnog udara i ako se preciznije i svrsishodnije upotrebe vlastita sredstva, itd.

Jasno je da sve informacije moraju prolaziti dovoljno brzo kroz sve stepene komandovanja vertikalno u oba pravca (odozgo prema dole i obratno) i pristizati blagovremeno u sve komande, sa potrebnom sigurnošću i sveobuhvatnošću. Funkcionisanje ovakvog protoka informacija može se obezbediti samo detaljno studijski razrađenim i uvežbanim sistemom, koji se može nazvati sistem vertikalnog kontaktiranja i uvezivanja rada komandi od najnižih do najviših.

Sve informacije u svom proticanju moraju biti na vreme i kvalitetno obrađene, tako da svaka komanda može blagovremeno izvršiti sve neophodne poslove (proračune, procene, odluke, planove, naređenja, itd.), pri čemu ne sme biti paralelizma i nepotrebnog dupliranja poslova. Obradu informacija u komandi možemo obez-

bediti studijski razrađenim sistemom koji će osigurati brzo informisanje svih organa komande, njihovo blagovremeno uključivanje (svakoga po svojoj stručnosti i nadležnosti) u rad komande kao celine i njihovu međusobnu koordinaciju i uvezivanje rada. To je sistem unutrašnjeg rada komandi.

Radi se, dakle, o dva sistema koji moraju paralelno funkcionisati i koji predstavljaju osnovu u organizaciji komandovanja. Oni su usko povezani i čine jedinstvenu celinu. Zakašnjavanje i neoperativnost u oba ova sistema ili u jednom od njih, isto je što i zastoj u komandovanju, iz čega mogu proizaći posledice koje vode gubicima i porazu.

Možemo slobodno reći da do danas ni u jednoj armiji nisu u potpunosti zadovoljeni zahtevi komandovanja koje postavljaju složeni uslovi eventualnog nuklearnog rata.

Savremenim zahtevima komandovanja udovoljeno je samo u onim sistemima u kojima je ostvarena puna automatizacija, kao što su sistemi protivvazdušne odbrane, komandovanje raketnim jedinicama i nekim drugim tehnički najsavršenijim sredstvima. U sistemu komandovanja združenim sastavima KoV i najrazvijenije armije nalaze se u fazi planiranja i pripremanja prelaska sa ručnih i mehaničkih sistema na postepenu automatizaciju najvažnijih procesa komandovanja. Iz rasprava o ovom problemu vidi se da i kod njih prevladavaju mišljenja da sadašnji sistemi i mogućnosti komandovanja združenim jedinicama KoV ne zadovoljavaju savremene zahteve i da zaostaju za mogućnostima borbenih sredstava, razvojem i složenošću jedinica.

Automatizacija u komandovanju združenim jedinicama još uvek je stvar budućnosti. Najrazvijenije armije postepeno uvode u opremu komandi takva tehnička sredstva koja će automatizovati sabiranje, klasifikaciju, obradu i slanje najvažnijih informacija u oba pravca — prema pretpostavljenim — i nižim komandama.

Međutim, do usvajanja takvih rešenja, u drugim manjim armijama se čine naponi na usavršavanju i uvežbavanju sadašnjih sistema komandovanja koji se oslanjaju u većoj meri na ručni i misaoni rad ljudstva i na dosadašnja „klasična“ tehnička sredstva. Usavršavanje i upotreba ovih sredstava naziva se „mehanizacijom“ ili „malom automatizacijom“ komandovanja. Time se, u stvari, čine naponi da se do uvođenja savršenijih automatskih sistema unapredi komandovanje i da se što boljim korišćenjem „klasičnih“ sredstava ono dovede u sklad sa savremenim operativnim potrebama. U armijama u kojima će do usvajanja, nabavke i uvođenja u stroj najmodernijih automatskih sredstava proći sigurno duže vreme, naročito je važno da se širim korišćenjem postojećih tehničkih sredstava i usavršavanjem sadašnjeg sistema, unapređuje komandovanje i dovodi do stepena efikasnosti koji će zadovoljiti operativne potrebe. Ovakva orijentacija na usavršavanje sistema komandovanja veoma je aktuelna i u našoj armiji.

Mi smo razvijali organizacionu strukturu komandi u skladu sa razvojem naše armije, tako da danas imamo organizacijski razvijene i kompletne komande. Međutim, neophodno je dalje razvijati i usa-

vršavati sistem komandovanja, tražiti rešenja za bolju organizaciju unutrašnjeg rada i za efikasnije i brže povezivanje komandnih stepena naporedo sa daljim opremanjem komandi materijalno-tehničkim sredstvima.

Na komandno-štabnim ratnim igrama i vežbama u nekim komandama ispoljavali su se izvesni nedostaci, naročito u brzini i sveobuhvatnosti organizacije unutrašnjeg rada komandi i u međusobnom vertikalnom informisanju i uvezivanju rada komandnih stepena. Za pojedina zakašnjanja u radu i nedovoljnu brzinu i svestranost u reagovanju na događaje na bojištu uzroci su u nedovoljnoj tehničkoj opremljenosti, u zastarelosti nekih tehničkih sredstava za štabni rad, sredstava veze i tajnog komandovanja, a u nekim slučajevima i zastarela i prevaziđena organizacija rada. Osnovna slabost organizacije rada komandi bila je u nedovoljnoj koordinaciji rada pojedinih organa u komandi, nepotpuno i neblagovremeno informisanje svih organa sa podacima o situaciji koji su neophodni za njihov rad, brzo i blagovremeno uključivanje u razmatranje svake situacije i u pripremanje i sprovođenje svake odluke. Zbog toga je bilo slučajeva da izostanu ili se ne učine blagovremeno neki stručni proračuni, koji su neophodni komandantu za odluku, pripremanje i rukovođenje borbenim dejstvima.

U sistemu vertikalnog informisanja i uvezivanja bilo je slučajeva nepotpunog ili sporog izveštavanja o događajima i promenama na bojištu. Bilo je i zakašnjanja u dostavljanju zadataka, naređenja, obaveštenja i drugih informacija od viših komandi. Kada su ovi pojedinačni slučajevi biti podvrgnuti ispitivanju, ustanovilo se da im uzroci leže u nedovoljnoj tehnici veze i šifre, i u nedostacima u samoj organizaciji vertikalnog informisanja i uvezivanja rada komandnih stepena, pri čemu nije razrađen i izgrađen dovoljno efikasan sistem rada. Neki od ovih nedostataka ponavljali su se na drugim vežbama i ratnim igrama, što govori, pored ostalog, i o izvesnoj ukorenjenosti zastarelih shvatanja o organizaciji rada komandi i o pridržavanju prevaziđenih, suviše sporih metoda rada, koji ne odgovaraju uslovima i zahtevima savremene armije i karakteru borbenih dejstava.

Ako uzmemo u obzir još i činjenicu da će uslovi za rad u ratu biti daleko teži nego u ratnim igrama (gubici, česti pokreti i premeštanje komandi, veća disperzija komandi, oštećenja sredstava veze i drugo), moramo i ovim pojedinačnim nedostacima u komandovanju posvetiti prvostepenu pažnju.

Sistem unutrašnjeg rada komande. — Savremene komande združenih i operativnih jedinica su po broju ljudi i organa velike formacije, a u ratu će biti rastresito raspoređene na većoj prostoriji, često u pokretu i premeštanju, tako da njihov potpun rad neće biti lako organizovati, naročito pri uslovima i zahtevima savremenih borbenih dejstava. Zbog toga se istražuju i primenjuju različiti sistemi unutrašnjeg rada komandi kako bi se postigao koordiniran i brži rad.

Bitna karakteristika nekih rešenja koja se isprobavaju u organizaciji rada komandi u nekim stranim armijama je u tome da unu-

trašnju organizaciju rada zasnivaju na većem ili manjem odstupanju od tradicionalne organizacije koja bazira na postojećoj formaciji komandi. Radi se, naime, o privremenim grupisanjima starešina u okviru komande, koja su drukčija od onoga kako je to formacijom dato. Jedno takvo grupisanje je i stvaranje tzv. operativnog centra. Osnovna intencija njegovog formiranja je da obezbedi koordiniran rad komande, brzinu i efikasnost rukovođenja složenim borbenim dejstvima. O načinu formiranja rada i ulozi ovih centara već je dosta pisano. Neka druga rešenja organizacije i sistema unutrašnjeg rada komandi išla su uglavnom na usavršavanje tradicionalne organizacije komandi i njenog prilagođavanja novim uslovima.

Imajući u vidu strana rešenja i dostignuća i naša iskustva, smatram da u unutrašnjoj organizaciji rada viših komandi treba usvojiti i obezbediti sledeća tri osnovna principa na kojima se može zasnivati i izgraditi sistem rada:

prvi princip je u neophodnosti da jedno telo (organ) u komandi objedinjava rad (koordinira delovanje svih organa) po operativnim poslovima;

drugi je u neophodnosti da se razradi i usvoji takav jedinstveni sistem informisanja u komandi koji treba da obezbedi da svaki organ i pojedinac brzo i blagovremeno dobije one podatke koji su potrebni za rad, za puno i blagovremeno učešće u radu komande kao celine, i

treći je nužnost usklađivanja i primene modernih tehničkih sredstava u radu komandi i to u prvom redu najmodernijih sredstava veze, a zatim i drugih tehničkih sredstava za štapski rad (za obradu, prikazivanje, upoređivanje, umnožavanje i prenošenje podataka i situacije).

U usvajanju ovih principa moramo polaziti od naših potreba, uslova i realnih mogućnosti. Zbog toga će najbolja biti ona organizacija rada koja će svojim, ne suviše komplikovanim rešenjima najviše odgovarati našoj postojećoj organizaciji i formaciji. Pogrešno bi bilo da našoj organizaciji nametnemo neka strana rešenja koja ne bi odgovarala.

Mislim da organizacionoj strukturi komandi i našim iskustvima najviše odgovara da operativni organ komande objedinjava rad celokupne komande po osnovnim zajedničkim poslovima. Osnovna problematika u ratu (kada se jedinice kreću i dejstvuju) operativnog je karaktera i veliki deo poslova komande spada u nadležnost operativnog organa. Stoga operativni organ treba da obavlja ulogu operativnog centra komande, da organizuje saradnju i koordinira rad svih organa po osnovnim zajedničkim poslovima.

Smatram da treba dalje razvijati i proširiti ulogu i zadatke operativnog organa u komandi radi bolje koordinacije i objedinjavanja rada svih ostalih organa na osnovnim operativnim poslovima komande, a to su: praćenje i rukovođenje tekućim borbenim dejstvima (operacijom), pripremanje i planiranje sledećih dejstava (operacija), praćenje i unapređivanje borbene gotovosti jedinica i obrada i studija borbenih iskustava radi pripreme i primene novih operativno-taktičkih postupaka, itd.

S obzirom na to što operativni organ u celini prati borbena dejstva, analizira sve informacije o tekućim borbenim dejstvima, neprekidno i svestrano ceni situacije na bojištu, neposredno učestvuje u pripremi i razradi odluka, direktiva, naređenja i uputstava, sprovodi odluke i naređenja komandanta, i organizuje tekuća borbena dejstva, neophodno je da koordinira i rad svih ostalih organa komande na ovim poslovima.

Pošto operativni organ planira naredne operacije i borbena dejstva, razrađuje zamisli i planove, predlaže načelniku štaba i komandantu mere i postupke, itd., logično je, i neophodno, da i koordinira i objedinjava rad organa komande u ovim pripremanjima.

Operativni organ, takođe, prati celokupno stanje borbene gotovosti jedinica: priprema odluke i naređenja komandanta, sprovodi mere, odluke i naređenja, itd., pa je logično da koordinira rad organa komande i na ovim zadacima.

Ovde treba objasniti ulogu komandanta i načelnika štaba, jer su oni najodgovorniji za sve napred pomenute operativne poslove. Međutim, oni ne bi bili u stanju da sami objedinjavaju rad svih organa, jer bi bili „usko grlo” u radu komande. Operativni organ treba da bude „produžena ruka” komandanta i načelnika štaba u objedinjavanju svih zajedničkih operativnih poslova, pre svega prilikom proračuna, procena, pripremanja predloga i organizacije dejstava, kao i razrade i sprovođenja već donetih zamisli, odluka ili naređenja.

Komandantu i načelniku štaba bi na taj način ostala uglavnom usmeravajuća uloga u ovim poslovima. Tako bi imali više mogućnosti i vremena da se bave glavnim problemima i najbitnijim, prelomnim momentima situacije radi donošenja odluka od kojih zavisi uspeh boja i operacije. Oni moraju biti oslobođeni poslova u obradi informacija, raznih proračuna, upoređivanja i razmatranja. Organizovanim i uspešnim radom operativnog organa, komandant i načelnik štaba će dobijati obrađene informacije, gotove proračune, varijante mogućeg razvoja situacije, predloge za upotrebu jedinica i sredstava, itd. Na osnovu tako pripremljenog materijala moći će donositi dobro proračunate, celishodne i blagovremene odluke.

Da bi operativni organ bio u stanju da odgovori ovakvoj ulozi (osim što sam mora biti za to pripremljen i organizovan) potrebno je i da celokupna organizacija komande, prvenstveno samog štaba na osnovnom komandnom mestu, bude adekvatno postavljena.

U taktičkim i operativnim komandama, čiji organi nisu veliki, osnova za organizaciju rada može se stvoriti odgovarajućim rasporedom i grupisanjem organa na komandnom mestu. Na osnovnom komandnom mestu mogu se zajedničkim smeštajem operativnog, obaveštajnog i organa rodova stvoriti mogućnosti za brz i koordiniran rad. Raspored i smeštaj može biti zajednički, u jednoj radnoj prostoriji, što zavisi od mogućnosti smeštaja i broja starešina. Međutim, smeštaj može biti i takav da svaki organ ili nekoliko njih imaju svoje zasebne radne prostorije u neposrednoj blizini operativnog organa, ali bi morala postojati jedna ili dve prostorije za zajednički rad organa štaba. Tu bi se obavljale zajedničke procene

situacije, proračuni i objedinjavale informacije, pripremao materijal za odluku komandanta, planirale naredne operacije, itd. U ovom radu morali bi često da uzmu učešća i ostali organi komande (pozadinski organi, službe i drugi). Njihovo neposredno učešće može se rešiti tako da oni na zahtev načelnika štaba ili po vlastitoj inicijativi upute svoje predstavnike u operativni organ radi koordinacije poslova.

U najvišim komandama organizaciju možemo postaviti tako da svi organi budu zasebno razmešteni (u disperziji), s tim da svaki, po potrebi, upućuje svoje predstavnike na rad u operativni organ radi koordinacije rada. Prilikom objedinjavanja rada na osnovnim operativnim zadacima ovi predstavnici iznosili bi rezultate stručnog rada i procene svojih organa. Oni bi dolazili u prvom redu iz organa rodova na osnovnom KM, a takođe, kada se za to ukaže potreba, i sa pozadinskog KM. Potreba za predstavnicima nekih organa (obaveštajni, rodovi) biće česta i neophodna dok će iz drugih organa komande potrebe biti manje ili samo izuzetne. Ovi predstavnici moraju biti starešine sa kompletnim poznavanjem stanja, mogućnosti i problematike svoga roda ili službe. Zbog toga svaki organ komande može unapred odrediti i pripremiti jedan broj starešina koji će učestvovati u koordinaciji rada sa operativnim organom.

Rad operativnih organa na ovim principima biće osnova za koordiniran i efikasan rad celokupne komande. Organizacija koja ne obezbeđuje punu i brzu koordinaciju rada svih organa komande neće odgovoriti ulozi i složenim ratnim uslovima.

Pomenutom organizacijom rada, usklađenom prema mogućnostima, stepenu komande i brojnosti ličnog sastava, dobio bi se kompletni operativni centar, kome bi operativni organ bio jezgro i koji bi, prema potrebi, imao organe (ili predstavnike — eksperte) koji su neophodni za uspešnu koordinaciju rada na najvažnijim operativnim zadacima i problemima koje data situacija nameće. Pri tome bi najtešnja saradnja bila ostvarena između operativnog i ostalih organa na osnovnom KM (obaveštajni i organi rodova i rodova), dok bi sa ostalim delovima komande (pozadinski, politički, personalni, organizaciono-mobilizacijski i drugi organi) saradnja i koordinacija bila manja po opsegu, odnosno onolika koliko bi u pojedinim momentima bilo potrebno.

Ostali organi komande u ovom sistemu rada i ulogom operativnog organa neće izgubiti od značaja i sadržaja svoga rada. Oni moraju zadržati samostalnost u svom radu. Rezultati njihove delatnosti moraju se uklapati u zajednički rad sa operativnim organom u osnovnoj operativnoj problematici. Zbog toga svi organi komande ostaju nosioci svoga dela posla i svoje stručne problematike (vidovske, rodovske, itd.). Neposrednim konfrontiranjem svojih informacija i mišljenja sa operativnim organom, oni će dobiti mogućnost da ispolji svoj uticaj stručni (i operativni) i da uzmu puno učešće u zajedničkom radu komande u rukovođenju i komandovanju jedinicama i borbenim dejstvima. Ljudstvo organa komande biće već na nivou rutinskog rada štaba uključeno u koordinirani rad, gde će moći svojim stavovima, predlozima, proračunima i ostalim infor-

macijama da potpuno utiču na sve procene, proračune, predloge i odluke. Načelnici rodova, službi i ostalih organa komande moći će u punoj meri da odgovore svojoj ulozi glavnih savetnika komandanta i načelnika štaba, da budu nosioci poslova svoga roda, službe i grane posla.

Kao drugo značajno pitanje pomenuta je neophodnost sistema i prakse stalnog informisanja svih organa komande, u onoj meri koja je potrebna za njihov istovremeni i permanentni rad. Sistem informisanja svih organa komande mora da bude potpun i stalan, i da im na najbrži način obezbedi one podatke koji su neophodni za rad i učešće u zajedničkim zadacima komande.

U operativnom organu stiže se najviše podataka i informacija o stanju i promenama na bojištu koji su od značaja za operativni rad. On prima i analizira sve podatke, neprekidno je u toku odluka i naređenja komandanta ili načelnika štaba, prati stanje borbene gotovosti i promene u vlastitim jedinicama, kao i stanje i promene na terenu (na civilnom sektoru) koje mogu da utiču na izvođenje borbenih dejstava.

Zbog toga operativni organ mora biti glavni centar za operativno informisanje svih ostalih organa u obimu koji im je potreban za rad. On je obavezan da blagovremeno informiše ostale organe operativnim podacima koje ne mogu dobiti drugim putem.

U taktičkim i nižim operativnim komandama ovo informisanje bilo bi uglavnom regulisano kroz iznesenu organizaciju rada, u kojoj bi tesna koordinacija i saradnja organa štaba sa operativnim organom bile ostvarene na principu operativnog centra kome je jezgro operativni organ. Informisanje organa na pozadinskom i rezervnom komandnom mestu treba posebno organizovati.

U višim, razgranatim komandama, posao oko prijema i distribucije informacija bio bi veoma obiman i složen. Da bi operativni organ mogao odgovoriti i ovoj ulozi, a istovremeno obavljati poslove iz svojih nadležnosti, može se u njegovom sastavu formirati grupa (odsek) za podatke, dokumentaciju i tehnički rad. Njeni zadaci bili bi da prima izveštaje i podatke svim sredstvima veze, da ih registruje, klasificira, proučava i da dostavlja organima komande podatke koji su im potrebni za rad. Ova grupa bi na osnovnom komandnom mestu dostavljala informacije svakom organu štaba, a upućivala bi izvesne podatke na pozadinsko i rezervno komandno mesto. Na pozadinskom komandnom mestu potrebno je, takođe, organizovati sistem informisanja svih organa, istovetno ili slično kao i na osnovnom komandnom mestu. Sem funkcije informisanja komande, ova radna grupa može obavljati i celokupan tehnički rad kao što je praćenje situacije na radnoj karti, izrada šema, tehnička obrada radnih i komandnih dokumenata, delovodstvo, čuvanje i izdavanje dokumenata, itd.

Pored toga svi organi komande su dužni da prenesu operativnom organu (kao i ostalim zainteresovanim organima) važnije informacije koje su dobili po „vertikali”, tj. stručnoj liniji i od nižih organa i jedinica, kao i svoje zaključke, proračune i predloge, kako bi se i ove informacije koristile u zajedničkom radu na procenama,

predložima i odlukama komande. Tako bi se zaokružio sistem međusobnog (horizontalnog) informisanja unutar komande.

Na taj način, u pomenutom sistemu rada, svaki organ komande bio bi u ulozi nekog centra za problematiku na svom sektoru rada (kao što je operativni organ po celokupnoj operativnoj problematici) i od svakog bi po određenoj problematici poticale informacije. Svaki organ će, svakako, o izuzetno važnim podacima, promenama i događajima iz domena svoga rada najpre neposredno informisati komandante ili načelnika štaba.

Prema tome, obaveštajni organ biće u ulozi centra za obaveštajne podatke i za informisanje ostalih organa komande o obaveštajnoj problematici, organi rodova za podatke i informisanje po svojim rodovima, politički organi na svom sektoru rada, itd. Ovaj sistem mora isključiti mogućnost da neki od organa komande ostane bez podataka potrebnih za svoj rad, potrebu stalnog ili čestog trčanja u pojedina odeljenja ili stalno pozivanje preko sredstava veze radi traženja potrebnih podataka i informacija, što često ometa normalan rad.

Ovaj sistem informisanja treba da radi neprekidno, poput „talasa obaveštavanja“. Podaci se stalno daju svima, bez obzira da li će se koristiti odmah ili kasnije. Sistem radi na principu: ... „obavezan si uvek dati podatke koje imaš i primiti podatke koje ti drugi daje“! Zato svaki organ mora imati neprekidno (na smenu) čoveka određenog da prima i registruje podatke koji dolaze i da šalje one koje dobija po vertikalnoj liniji. Operativni organ i pozadina u višim komandama mogu za te poslove imati stalnu radnu grupu (odsek).

S obzirom na to što organi komande međusobno ne bi izmenjivali samo gole podatke, već i svoje komentare i zaključke, zatim stručne proračune, predloge i druge rezultate svoga stručnog rada, to znači da ovaj rad ne bi bio samo informisanje, već više od toga. To bi bio sistem međusobnog uvezivanja rada, sistem za međusobnu koordinaciju, usklađivanje i objedinjavanje rada svih organa komande. U tome, mislim, treba videti značaj ovakvog načina rada.

Za pomenuti sistem rada komanda mora da ima potrebna tehnička sredstva, pre svega dovoljno sredstava za unutrašnje veze, koja treba da obezbede rad sa više korespondenata istovremeno i brzo povezivanje na više kanala i načina, magnetofonsko snimanje, sistem uključivanja automatskog šifrovanja i dešifrovanja poruka i razgovora, kao i ostala tehnička sredstva za ubrzanje štapskog rada, za brzo umnožavanje teksta i skica, oformljavanje dokumenata, faksimila, korišćenje televizije, itd. U daljem usavršavanju sistema komandovanja i tehničke opreme komandi, najveći deo ovih radnih procesa biće potpuno automatizovan.

Radi efikasnijeg i stručnijeg rada komande mogu formirati i različite radne grupe za privremeno ili stalno obavljanje određenih poslova i zadataka. Tako se u nekim komandama formiraju računске analitičke grupe za proračune NHB-učinaka što se na vežbama pokazalo korisnim. Može se, takođe, privremeno formirati i zasebna

grupa za planiranje naredne operacije. Ona bi se formirala od operativaca i određenog broja oficira rodova i službi, a radila bi u okviru operativnog organa.

Iznesena mišljenja i predlozi unutrašnje organizacije i sistema rada odnose se na komande viših taktičkih i operativnih jedinica. Međutim svaka komanda mora izgraditi i uvežbati vlastitu organizaciju i metode rada — podešene prema svojim zadacima, stanju opreme, mogućnostima kadra i ostalim specifičnim uslovima. U tom smislu unutrašnja organizacija, sistem i metodi rada ne mogu biti svuda potpuno jednaki, jer taj rad, pored ostalog, prvenstveno zavisi od ljudi, a oni nisu i ne mogu biti svuda jednaki. Ali, taj rad se u osnovi mora zasnivati na jedinstvenim studijski razrađenim principima. Praksa i uvežbavanje komandi treba da neprekidno menja i poboljšavaju principe i organizaciju rada.

Protok informacija kroz stepene komandovanja. — Istakli smo da savremeni uslovi diktiraju da se u proticanju informacija mora postići brzina i svestranost (sveobuhvatnost). Protok informacija je značajan proces u sistemu komandovanja, jer se ne radi samo o međusobnoj izmeni golih podataka, već i o upoznavanju sa rezultatima rada komandi, kao što su izveštaji, procene, predlozi, odluke, zapovesti, planovi, itd. Razmenom informacija i vertikalnim kontaktiranjem komande, u stvari, uvezuju svoj rad u jedinstven sistem koji čini osnovu savremene organizacije rada.

U sistemu proticanja informacija sve komande, shodno svom mestu u lestvici komandovanja, stoje u određenom odnosu, sa odgovarajućim međusobnim obavezama. Veoma je značajno da se preciziraju i propišu obaveze svake komande u pogledu izveštavanja. Na taj način bi se znalo koje informacije svaka komanda mora uputiti svom pretpostavljenom. Time bismo tačno utvrdili količinu i vrste informacija koje neprekidno pristizu od nižih ka višim komandama.

To bi bio snop najvažnijih podataka koji su neophodni za sticanje uvida u situaciju na frontu bez koga se ne može uspešno komandovati. Na osnovu svestrane analize treba prvo utvrditi koje bi to informacije bile, a zatim narednjima i propisima regulisati način izveštavanja. Svakako da bi ovi podaci morali obuhvatiti nuklearne mogućnosti, raspored, namere i postupke neprijatelja, položaj i nuklearne mogućnosti sopstvenih jedinica, stanje pozadine, civilnog sektora u zoni borbenih dejstava, itd. Za određene informacije treba odrediti i vreme izveštavanja. Mogu se utvrditi periodični razmaci — na primer, svakih pola sata, sat ili dva sata, danju i noću, dostavljati izveštaje u vidu preseka situacije na frontu i sl.

Ako bi pomenute informacije neprekidno pristizale iz nižih komandi i proticale kroz sve stepene, odgovarajući organi bi bili obavешteni o svakom nuklearnom udaru i posledicama u jedinici, o položaju svake jedinice, o rasporedu neprijateljskih jedinica i je-lova (svim promenama njihovih položaja), o radiološkoj i hemijskoj situaciji u zoni dejstva, itd. Bio bi to veoma značajan faktor za po-

znavanje situacije na frontu, solidna osnova za komandovanje i rad svakog organa u komandi. Zbog toga treba odrediti koje informacije svaka komanda mora redovno, rutinski da odmah dostavlja (prosleđuje) višoj komandi. Za ostale informacije se može komandama i organima ostaviti određena sloboda i inicijativa da same odlučuju šta i u kom obliku će informisati svoje pretpostavljene i potčinjene. Međutim, i u ovom slučaju, stručnim organima svake komande moraju se bar načelno odrediti obaveze prema istoimenim organima viših komandi.

Određivanjem sadržaja i načina informisanja potrebno je obezbediti posebnu i detaljniju obaveštenost o situaciji i radu komandi za dva komandna stepena niže. To znači da, na primer, komanda divizije mora stalno dobijati takve informacije koje će joj obezbediti detaljno poznavanje situacije u puku i bataljonu, kao i rad njihovih komandi. Komanda korpusa mora detaljno da poznaje situaciju u divizijama i pukovima.

Struktura sistema informisanja polazi od toga da svaka komanda predstavlja centar za prikupljanje, obradu i slanje podataka. Svi organi komande prikupljaju informacije iz izvora koji su im dostupni, zatim ih klasificiraju i obrađuju. Posle obrade upućuju ih određenim komandama i to: pretpostavljenoj komandi — tu odlazi najveći broj informacija (izveštaja, proračuna, obrada pojedinih elemenata situacije, predloga, itd.); potčinjenim komandama — što sadrži velik broj obaveštenja, naređenja, zapovesti, odobrenja i drugih informacija o događajima i situaciji na frontu, zatim se informišu sadejstvjuće (podržavajuće) komande, komande susednih jedinica i organi civilnog sektora.

Sistem vertikalnog protoka informacija nadovezuje se na organizaciju unutrašnjeg rada komande i s njom čini čvrsto povezan proces. Organi komande i štaba, radeći po napred izloženoj unutrašnjoj organizaciji rada, istovremeno aktivno učestvuju u sistemu vertikalnog informisanja, čime uvezuju svoju delatnost sa radom istoimenih organa u višim i nižim komandama.

Ističemo neke osnovne smernice koje opredeljuju odnos organa komande prema ovom sistemu:

Kao što smo istakli, operativni organ ima najveću ulogu. On prima, obrađuje i šalje najveći broj informacija (izveštaja, predloga, naređenja i drugih podataka) u oba pravca prema višoj komandi i nižim komandama i, po potrebi, prema susednim i sadejstvjućim jedinicama.

Za ovakvu ulogu i zadatke je neophodno da operativni organ ima odgovarajuća sredstva veze sa operativnim organima potčinjenih i pretpostavljene komande.

Ostali organi komande učestvovali u vertikalnom informisanju prema potrebi. Takva potreba biće redovna i neprekidna za neke organe, kao što su: obaveštajni organi, vidovi i rodovi i neki organi i službe pozadine.

Ovi organi će od viših ili od nižih komandi dobijati informacije koje se tiču njihovog sektora rada (vida, roda, službe). Podatke će dobiti direktno od istoimenog organa pretpostavljene ili podređenih

komandi ili nekim drugim putem. Bez obzira kako je dobio podatke, svaki organ će ih prikupiti, srediti i postupiti s njima kao što je rečeno za operativni organ. Kada oceni da je neke od podataka ili rezultate vlastitog rada (proračune, procene i dr.) potrebno (neophodno) dati istoimenom organu pretpostavljene ili nižih komandi, tada ih preko svojih direktnih veza dostavlja ovim organima pretpostavljene (potčinjene) komande.

Ovi zadaci zahtevaju da, pored operativnog organa, i ostali (važniji) organi komande imaju odgovarajuće kapacitete veze sa istoimenim organima u pretpostavljenoj, odnosno potčinjenim komandama (prema mogućnostima sredstava veze — od puka ili divizije naviše).

Posebno pitanje u sistemu protoka informacije je učešće organa pozadine. Neki najhitniji i najvažniji zadaci pozadinskog obezbeđenja rešavaće se kroz operativni deo sistema, kroz vertikalne veze osnovnih komandnih mesta. Poznato je, međutim, da je pozadinska problematika u savremenim uslovima veoma obimna i složena. Zbog toga je potrebno pozadinske organe — pozadinska komandna mesta, povezati po vertikali potrebnim sredstvima veze i omogućiti im odgovarajuće kontaktiranje, brzo informisanje i obradu podataka.

Neophodno je da pozadina, prema kapacitetima sredstava veze kojima raspolaže, organizuje svoj sistem vertikalnog informisanja i uvezivanja pozadinskih komandnih mesta, na principima izloženim za operativni sistem, a usaglašen sa specifičnom pozadinskom problematikom.

Posebnu i jednu od najvažnijih uloga u organizaciji i realizaciji proticanja informacija imaju organi veze. Oni će u ovom sistemu učestvovati i koristiti ga kao i ostali organi komande. Međutim, njihova presudna uloga je u tome da obezbede sistem veze od koga zavisi kompletno proticanje informacija. Budućom mehanizacijom i automatizacijom najvažnijih procesa komandovanja izgrađiće se, takođe, i moderan sistem veza koji će obezbeđivati automatsko funkcionisanje sistema.

Međutim, do usvajanja stepena automatizacije neophodno je organizovati postojeće veze i maksimalno iskoristiti postojeće kapacitete. Pošto će iskorišćavanje sadašnjih kapaciteta biti ipak nedovoljno, neophodno je planirati povećanje kapaciteta, i postepeno uvoditi u stroj sredstva veze koja će omogućavati bolje povezivanje i funkcionisanje sistema komandovanja. Neophodno je obezbediti širok manevar kanalima veze, stvarajući obilazne puteve veze među komandnim stepenima i težiti da sva sredstva veze, namenjena za rad u sistemu obezbeđuju funkcionisanje veze i u pokretu.

Komandant u sklopu svojih opštih dužnosti i odgovornosti za jedinicu, odgovoran je i za rad u komandi, tj. za funkcionisanje unutrašnje organizacije sistema i vertikalno povezivanje sa pretpostavljenom, potčinjenim, sadejstvujućim i podržavajućim komandama. On mora biti zainteresovan za brzo proticanje i eksploataciju informacija jer će jedino tako dobiti brze i kompletne elemente za svoj rad — za rukovođenje i komandovanje jedinicama.

Komandant je dužan da pozna i usmerava taj rad, on, pored ostalog, odobrava kome i kako treba slati najvažnije informacije (podatke, predloge, odluke, naređenja i sl.).

Načelnik štaba je neposredno odgovoran za uključivanje i učešće komande u sistemu vertikalnog informisanja i uvezivanja sa pretpostavljenom, potčinjenim, i sadejstvujućim komandama. Usmeravanjem unutrašnje organizacije rada štaba i učešćem u sistemu vertikalnog informisanja, načelnik štaba dobija kompleksne mogućnosti da odgovori zadacima koji se traže u uslovima savremenog komandovanja.

Ovakav organizovani sistem informisanja i uvezivanja rada komandi, treba da obuhvata sve komande KoV i njima podređene komande vidovskih, rodovskih, teritorijalnih i drugih jedinica. Komande vidovskih, rodovskih i jedinica službi uključivale bi se u ovaj sistem u okviru združenih jedinica u čijem su sastavu, s tim što bi komande vidovskih i rodovskih jedinica unutar svoje organizacije komandovanja sprovodile svoje sisteme vertikalnog informisanja i povezivanja, usaglašene njihovim specifičnim zadacima i potrebama. Komande teritorijalnih jedinica bi se, takođe, uključivale u ovaj sistem uvezivanjem sa komandom operativne jedinice kojoj su operativno potčinjene. I komande teritorijalnih jedinica treba da rade po sličnom sistemu vertikalnog povezivanja koji je usaglašen sa specifičnim potrebama ovih jedinica, ustanova i organa.

Elastičnost i žilavost sistema i neprekidnost komandovanja postiže se primenom principa automatske zamenljivosti ili obilaznim uvezivanjem. Ukoliko ma koja instanca u određenom momentu ili toku vremena bude isključena iz sistema (uništenje komande, prekid veza i sl.), njene potčinjene komande automatski prenose svoje povezivanje na sledeću, višu komandu. Ako je to iz ma kog razloga nemoguće učiniti direktno, podređene komande koje su ostale bez veze sa svojom pretpostavljenom komandom povezuju se sa narednom višom komandom — obilaznim putem preko neke od susednih, sadejstvujućih, podržavajućih i sl. komandi. Zbog toga su sve komande (drugopretpostavljene, sadejstvujće, susedne) obavezne da u takvim slučajevima odmah prihvate komandu koja je izgubila vezu sa svojom pretpostavljenom komandom, da pojačaju svoj rad i obezbede najveći mogući kontinuitet proticanja informacija u oba pravca.

Neprekidnost rada je važan princip sistema. Proticanje informacija mora se odvijati bez zastoja, sem ako se za određeni period vremena, iz posebnih razloga, ne naredi prekid. Ovi razlozi mogu biti različiti: kada se, na primer, primeti da postoji mogućnost ili sumnja da podaci otiču neprijatelju, kada je jedinica van borbe (na odmoru u dubljoj pozadini), itd.

Neprekidnost protoka informacija treba obezbediti i kada se pojedina komanda ili više njih nalaze u pokretu. Ukoliko je, iz bilo kojih razloga, rad u pokretu veoma otežan, mora se obezbediti barem minimum komuniciranja koji je neophodan za izvršenje zadatka. U slučaju da je rad u pokretu nemogućan ili nedovoljan, treba posebno organizovati i pojačati rad na zastancima, koji se, pored ostalog, mogu i radi toga češće primenjivati.

Brzina proticanja i razmene informacija je osnovni princip, a ujedno i cilj celokupnog sistema. Bez najsavremenijih tehničkih sredstava, neophodnu brzinu rada moguće je postići jedino uvezbavanjem i uigravanjem komandi, stalnom težnjom svakog pojedinca, organa i komande u celini, da svaki posao obavi što brže, tačnije i bolje. Zbog toga treba težiti takvom radu koji obezbeđuje obradu i razmenu informacija „... bez i jedne jedine suvišne reči...” Za ovakav rad značajna je štapska kultura, lična sposobnost i disciplinovanost starešina koji rade u komandi.

Posebno važan detalj je, na primer, veština sastavljanja depeša, tj. najkraće, koncizno i jasno sastavljati tekstove i poruke, čemu se mora posebno posvetiti pažnja i dugotrajno i uporno uvežbavati. Razne mere, kao na primer, pretvaranje tipiziranih takstova i poruka u signale i tablice ugovorenih znakova, sastavljanje razgovornika, stenografsko ili magnetofonsko pribeležavanje informacije, itd., u uigranim komandama mogu znatno povećati brzinu rada.

Ovakvim radom postići će se radikalno smanjenje administriranja, jer je suvišno administriranje u komandovanju — pismeno izveštavanje, naređivanje ili planiranje — nespojivo sa karakterom savremenih borbenih dejstava, naročito u taktičkim i operativnim komandama. Verovatno će najmodernija tehnička sredstva i automatizacija isključiti potrebu pisanja i komuniciranja pismenim dokumentima.

Međutim, i pre uvođenja automatizacije, neophodno je u sistemu vertikalnog povezivanja radikalno smanjiti pisanje. Izlaz je — usmeni rad, automatsko pribeležavanje i snimanje poruka, tehničko prenošenje skica, šema i nacрта pomoću sada dostupnih tehničkih sredstava. To može da ima i nedostataka, ali oni su sigurno manje štetni od sporosti i zakašnjavanja zbog pismenog slanja poruka. Za beleženje i trajnije korišćenje informacija, procena, predloga, naređenja, planova i drugih tekstova, mogu se široko koristiti teleprinteri, magnetofoni, fotografisanja skica, šema, i druga sredstva koja su nam dostupna.

Treba naglasiti da primena ovog sistema nipošto ne bi isključila dosadašnje „klasične” forme i metode kontaktiranja, informisanja i uvezivanja rada komandi, kao što su, na primer, lično kontaktiranje komandanta, načelnika štabova i drugih starešina (načelnika rodova, službi odeljenja, itd.), pozivanje potčinjenih u više komande, obilasci, referisanja, sastanci i savetovanja, zajedničko rekognosciranje, itd. Naročito su važni i nezamenjivi obilasci, jer prisustvo na licu mesta i direktni uvid, pomoć i kontrola su, u nekim slučajevima, najbolje forme rukovođenja.

Ovo su neka razmatranja o principima organizacije i sistema unutrašnjeg rada komandi i sistema vertikalnog protoka informacija. Praksa bi verovatno opovrgnula neke od njih i izmenila, dopunila ili osporila zamisao u celini.

Kapetan bojnog broda
Ljubo D. MRAOVIĆ

KOMANDANTSKO PUTOVANJE

Razmatranja u ovom članku zasnivaju se uglavnom na iskustvima sa izvedenih komandantskih putovanja u jednom školskom centru. I pored toga što ona možda imaju izvesno rodovsko obeležje, smatram da će predstavljati prilog metodici izvođenja komandantskih putovanja uopšte, jer su metodski postupci u suštini isti, ili barem slični, bez obzira na to da li su u pitanju opštevojna ili rodovska komandantska putovanja.

Komandantsko putovanje kao forma praktične obuke privlači sve veću pažnju u obuci starešina. Nesumnjivo je da po načinu izvođenja i po nastavnim svojstvima uopšte komandantsko putovanje predstavlja složenu formu obuke, koja zahteva solidan fond predznanja starešina, odnosno slušalaca u školama. Zbog toga se komandantsko putovanje normalno planira i izvodi na završetku nastavnog procesa, odnosno u fazi kada su slušaoci dovoljno pripremljeni i osamostaljeni za uspešno učešće na komandantskom putovanju.

Nastojanje da komandantsko putovanje zameni redovno sticanje znanja kroz normalan nastavni proces, to jest želja da se na njemu popune sve šupljine u znanjima i izvežbanosti slušalaca, dovodi do velikih teškoća u izvođenju komandantskih putovanja i ne daje očekivane rezultate. Po završetku komandantskih putovanja slušaoci obično izražavaju mišljenje da su za desetak dana naučili više nego kroz celokupno školovanje. Koliko god da je ovakav sud netačan ili nepotpun — jer se bez prethodno uspešno savladanog nastavnog gradiva ne može „naučiti više” ni na komandantskom putovanju — ipak on pokazuje da su rezultati koji se postižu ovom formom praktične obuke vredni pažnje i da predstavljaju jedan od važnih elemenata završne faze nastavnog procesa. Imajući sve to u vidu, komandantsko putovanje, kao i ratne igre, logorovanja i dr., smatra se najvišom i najsloženijom formom praktične obuke.

U suštini komandantsko putovanje predstavlja „koncentrisanu obuku na licu mesta”, u kojoj slušaoci i nastavnici najneposrednije saraduju. Pri tome se slušaoci stavljaju u teže uslove od onih na koje su navikli u normalnom nastavnom procesu, sa oštrijim kriterijumima, a njihova samostalnost i zrelost dolaze do punog izražaja. Forsirani ritam u kome se izvode zadaci (pri čemu je uticaj nastavnika na rad slušalaca svakodnevan i neposredan) utiče na to da se pozitivni rezultati pokazuju vrlo brzo.

Jedan od osnovnih zahteva, a istovremeno i karakteristika komandantskog putovanja, jeste rešavanje zadataka na licu mesta. Naravno, taj uslov neminovno zahteva približavanje ratnim uslovima rada, odnosno što efikasnije odvajanje od školskih uslova rešavanja zadataka. Dok se taj zahtev relativno lakše ostvaruje u drugim for-

mama praktične obuke (KSRI, logorovanja i dr.), kod komandantskog putovanja se mora pronaći ono što je bitno u samoj formi obuke kako bi se uslovi rada približili ratnim. Rešavanje zadataka na zemljištu, na licu mesta, podešavajući proces rešavanja procesu rada u ratnim uslovima, predstavlja uslov bez koga se komandantsko putovanje ne može pravilno izvesti. Kako su slušaoci navikli na školski, tačnije rečeno učionički, način rešavanja zadataka sa eventualnim izlaskom na zemljište, najčešće u informativnom smislu, to im prelazak na uslove rada na komandantskom putovanju nameće teškoće. Međutim, ako su se slušaoci u toku prethodne obuke privikavali da izlaske (izviđanja) ne shvate samo kao mogućnost da vide zemljište na osnovu čega će kasnije rešavati zadatak u učionici, već kao priliku i obavezu da na licu mesta reše pojedina pitanja na radnim tačkama (procena, proračun, elementi obuke, konkretna taktičko-tehnička rešenja i sl.), onda će prelazak na methodske postupke komandantskog putovanja biti mnogo lakši.

Pojam „na licu mesta” može izgledati pojednostavljen, nejasan, ako se detaljnije ne razmotri. Od pravilnog shvatanja toga pojma zavisi izbor metodskih postupaka koji se primenjuju na komandantskom putovanju. Za komandira „na licu mesta” znači odbrambeni rejon, vatreni položaj, rejon izgradnje mosta, mesto rušenja puta i sl. Prema tome, na takvom „licu mesta” komandir donosi svoje rešenje (odluku, taktičko-tehničko rešenje i dr). Za komandanta to više nije jedna „tačka”, rejon ili objekat u užem smislu, već zbir tačaka, rejona i objekata slivenih u pravce, zone i prostorije. To nije samo aritmetički zbir svega toga, već i nešto suštinski šire što se zove celina. Prema tome, za rad slušalaca u ulozi komandanta „na licu mesta” jeste izvesna prostorija.

Znači, rešavanje zadataka na komandantskom putovanju treba shvatiti kao rešavanje osnovnih problema na terenu, „na licu mesta”, pri čemu se ponegde treba spustiti i do mikroorganizacije, a negde zahvatiti samo globalne razmere. Pri svemu tome je bitno dočarati ratnu stvarnost u najvećoj meri koju ta forma obuke dozvoljava.

Samostalnost slušalaca u rešavanju zadataka na komandantskom putovanju je sledeći bitan zahtev, odnosno karakteristika. Za vreme obuke u učionici slušaoci prolaze kroz nekoliko faza u radu: najpre se zadaci rešavaju pokazno ili polupokazno, zatim se formiraju radne grupe koje kolektivno donose zajedničko rešenje, a potom nastupa faza u kojoj slušaoci rešavaju zadatke pojedinačno (samostalno), s tim da se pri rešavanju kontrolnih zadataka ta samostalnost potpuno ostvari. Ovakav način obuke, u kome je zastupljen princip postupnosti, omogućava da slušaoci budu osamostaljeni za rad na komandantskom putovanju, što je, svakako, cilj koji treba ostvariti do završetka školovanja.

Samostalnost u radu ne treba posmatrati samo kao „samostalno rešavanje zadataka”, već mnogo više kao samostalnu primenu stečenih znanja u smislu stvaralačke aktivnosti i umešnosti. To je zahtev koji uslovljava i određenu sposobnost i zrelost slušalaca u rasuđivanju i primeni onoga što se do tada naučilo.

Brzina u radu je jedan od osnovnih zahteva kome treba posvetiti naročitu pažnju na komandantskom putovanju. Kao i kod razvijanja samostalnosti u radu slušalaca, tako i ovde treba primeniti princip postupnosti kako bi se brzina u radu u toku školovanja približila savremenim zahtevima i usvojenim normama. Povećavanje brzine u radu zavisi i od individualnih kvaliteta slušalaca, a postiže se primenom najboljih metoda rada, stečenim iskustvom i stalnim usavršavanjem i uvežbavanjem. Brzinu u radu pri rešavanju zadataka na komandantskom putovanju treba približiti normama koje zahtevaju savremeni uslovi. Pri određivanju vremena koje je potrebno za rešavanje zadatka treba u svakom konkretnom primeru proceniti postignute rezultate u dotadašnjem radu, konkretne uslove za rad slušalaca na licu mesta i zahteve koje diktira sam zadatak.

Međutim, koliko god komandantsko putovanje treba odvojiti od školskog načina rada, ono ipak zadržava izvesna školska obeležja, jer rešenja najčešće treba oformiti i pregledati. Na primer, ako se od slušalaca zahteva da pismeno oforme predlog načelnika nekog roda, i to još sa odgovarajućim obrazloženjima — proračunima, tada je očigledno da slušalac mora da dobije više vremena za rad nego što bi ga imao za pripremu predloga u stvarnoj situaciji.

Iz želje da sve obrade, da budu što potpuniji („bolje je da bude više nego manje”, „možda će trebati”, „nastavnik će bolje shvatiti šta sam hteo”), slušaoci obično mnogo pišu. Neophodno je da se naponi slušalaca usmere na kratku i sadržajnu obradu rešenja, i to ne samo tekstualnu već u mnogo većoj meri grafičku — šematsku i računsku. Pri tome radna karta treba da ima osnovnu ulogu. Ona će i za nastavnike biti sasvim dovoljna ako bude propisno obrađena, a potrebna obrazloženja (računska, šematska i tekstuelna) mogu uvek naći mesta na njoj, nalepljena ili iscrtana i ispisana na delovima karte koji su ostali prazni.

Neposrednost u radu na komandantskom putovanju predstavlja sledeću bitnu osobinu koja u najvećoj meri doprinosi brzom napredovanju slušalaca za kratko vreme. Permanentan (svakodnevan) uticaj koji nastavnici ispoljavaju na neposredan i konkretan način od odlučujućeg je značaja za kvalitet rada slušalaca. Čim slušaoci reše jedan zadatak, nastavnici ga pregledaju ili rešenja saslušaju i izvode analizu, konstatujući kvalitet rada — dobre strane i nedostatke. U sledećem zadatku slušaoci najčešće izbegnu nedostatke na koje im je ukazano i poboljšaju kvalitet rada. Na taj način slušaoci vidno napreduju, iz zadatka u zadatak.

Ovde se ističe i naglašava iscrpno upoznavanje rešavalaca zadatka sa njihovim učinjenim nedostacima. To znači da nastavnici treba skupa sa slušaocem da razmotri njegovo rešenje, da mu ukaže na nedostatke i na način kako to treba izbeći, odnosno kako to treba učiniti u sledećem zadatku. Ovo usložava tok komandantskog putovanja i mnogo opterećuje nastavnike, čije je vreme za iscrpne razgovore sa slušaocima ograničeno. Osim toga, takav način rada bio bi normalniji za prethodan, učionički, nastavni proces. Međutim, vrednost takvih razgovora prevazilazi očekivanja, ako kod slušalaca postoji odgovarajuća spremnost da ozbiljno prihvate sud i preporu-

ke nastavnika. Cinjenica da slušalac već sutradan oseti napredak u svom radu povećava njegovo samopouzdanje. U praksi vremena za iscrpne razgovore sa svim rešavaocima zadatka obično nema dovoljno, ali zato obavezno treba obaviti takve razgovore sa slušaocima čija su rešenja ili teže prihvatljiva ili neprihvatljiva.

Ako se tome doda da u ovakvom radu nije obavezno, a čak nije ni preporučljivo, održavati tajnost ocena, već je korisnije konstantno ih saopštavati, onda se i na taj način već pomenuti efekti dopunjuju u pozitivnom smislu. Ocene ili tačnije rečeno sud o rešenjima zadataka treba obavezno saopštavati slušaocima čija rešenja ne zadovoljavaju.

Upravo ova neposrednost, kontinuitet i konkretan uticaj nastavnika na rad slušalaca daju onu vrednost komandantskom putovanju koja se ne može postići u normalnom toku školskog nastavnog procesa.

U odnosu na iznete karakteristike i uopšte na potrebe pripreme za učešće na komandantskom putovanju neophodno je da se slušaoci upoznaju sa ciljem, nastavnim pitanjima, uslovima i načinom rada na komandantskom putovanju, kao i sa drugim aktuelnim pitanjima u ovom smislu.

*

Jedna od karakteristika komandantskog putovanja je bogatstvo i raznovrsnost metodskih postupaka koji proizilaze iz raznih situacija i uloga u kojima se mogu naći slušaoci. Polaznu tačku koja određuje metod rada čine nastavni cilj i pitanja postavljena u nastavnom planu i programu. Pravilan izbor metodskih postupaka zavisi i od drugih činilaca a prvenstveno od stepena pripremljenosti i uvežbanosti učesnika — slušalaca i nastavnika. Zbog toga je neophodno da se pri planiranju komandantskog putovanja procene postignuti rezultati u dotadašnjoj obuci i na osnovu toga odredi šta treba da bude težišno pri sprovođenju pojedinih zadataka: provera usvajanja određenog sistema rada, donošenje odluke ili organizacija sprovođenja donete odluke, oformljavanje taktičko-tehničkih rešenja, organizacija izvršenja zadataka i sl. Time će se metod izvođenja komandantskog putovanja čvrsto povezati sa dotadašnjim nastavnim procesom, a izbor odgovarajućih metodskih postupaka biće umnogome olakšan.

Metodski postupci koji se mogu primeniti na komandantskom putovanju kreću se u širokom rasponu mogućnosti: od rešavanja zadataka u učionici sa prethodnim ili naknadnim izlaskom na zemljište, pa do rešavanja zadataka na licu mesta — po delovima ili u celini — približavajući se u najvećoj mogućoj meri ratnim uslovima.

Da bih u daljem izlaganju mogao što konkretnije da obradim pojedine metode postupke, uzeću u obzir dve najčešće uloge u kojima se slušalac može naći na komandantskom putovanju: u ulozi komandanta i organa roda (službe).

Kada slušalac rešava zadatak u ulozi komandanta jedinice, može mu se postaviti zadatak:

— da obradi kompletno rešenje zadatka, npr. da donese potpunu odluku,

— da postupno rešava pojedina ključna pitanja i da naknadno na osnovu takvih parcijalnih rešenja obradi celinu, i

— da po datim supozicijama (dopunskim zadatkom) obradi odgovarajuća rešenja.

Pored ovih metodskih postupaka mogu se primeniti i drugačiji u kojima će slušaoci donositi rešenja u ulozi komandanta jedinice.

Prema potrebi, slušaoci se privremeno mogu stavljati i u uloge pojedinih organa komande jedinice, pa i starešina potčinjenih jedinica. Ovo će biti neophodno naročito kada treba iscrpnije obraditi pojedina nastavna pitanja ili, npr. kada treba raščistiti uočena pogrešna shvatanja, nedostatke ili popuniti šupljine u znanju slušalaca, a takođe i kada se želi da proveri vrednost pojedinih rešenja donetih nabrzinu. Ovakvi postupci proširuju i produbljuju pojedina nastavna pitanja i predstavljaju „unutrašnju dinamiku” komandantskog putovanja. Međutim, da bi se usmeno uklopili u organizaciju komandantskog putovanja, treba obazrivo da se odaberu pedesni momenti i načini ovakvih intervencija.

Jedan od glavnih postupaka koji daje osnovu za dalji rad na komandantskom putovanju jeste izviđanje. Način organizovanja izviđanja, odnosno njegovog uklapanja u proces rada može da bude raznovrstan, ali se najčešće svodi na sledeće slučajeve:

a) Izviđanje pre donošenja odluke — po planu slušalaca. Ovakvo izviđanje slušaoci mogu sami da izvode, pojedinačno ili u grupama. Pravce kretanja određuju sami ili mogu da dobiju određene marš-rute. Prisustvo nastavnika može biti neophodno ako slušaocima treba dati neke podatke ili objašnjenja. Na osnovu ovakvog izviđanja slušaoci pismeno (tekstualno ili grafički) oformljuju rešenje i predaju ga nastavniku u određenom roku ili ga usmeno izlažu na označenom mestu i u određenom vremenu.

b) Izviđanje sa pojedinim organima komande (operativnim, plansko-projektantskim, pozadinskim i sl.), pri čemu se na licu mesta, uz sudelovanje nastavnika konkretno rešavaju pojedina pitanja (elementi odluke, taktičko-tehnička rešenja i sl.). Na osnovu ovakvog parcijalnog rešavanja pojedinih pitanja kasnije se zahteva obrada celokupnog rešenja (odluka, organizacija izvršenja zadatka).

c) Izviđanje sa starešinama potčinjenih jedinica — radi postavljanja zadataka ili u vidu kontrole i pomoći, pri čemu se na licu mesta utanačuje rešenje, podrška, obezbeđenja i druga pitanja. I na osnovu ovakvih parcijalnih rešenja ključnih pitanja može se kasnije zahtevati obrada celine rešenja.

Nakon ovakvih, ili eventualno i drugačije organizovanih izviđanja (izviđanje posle donete odluke — ali se ono u okviru komandantskih putovanja češće koristi kao postupak za izvođenje analize) slušaoci oformljuju rešenje zadatka na terenu — na licu mesta ili u kakvoj prostoriji, u uslovima koji odgovaraju stvarnoj situaciji. Pri tome treba imati u vidu uloge u kojoj se slušaoci nalaze, jer one nameću u određenom obimu i uslove u kojima treba oformiti

rešenje (komandir, najčešće obrađuje rešenje „na kolenu“, ali komandant može to činiti i na radnom stolu u zatvorenoj prostoriji).

Ovde treba napomenuti da se na izviđanju ne može uvek sve videti, pa se neki podaci mogu da uruče kao gotovi slušaocima. Međutim, uzimanje podataka „odoka“, bez merenja i rada sa instrumentima nije vaspitno niti predstavlja ozbiljan rad za najveći broj slučajeva.

Rešenje se može oformljavati tako da se u jednom zahvatu obuhvati kompletna odluka ili da se na osnovu pojedinih elemenata — parcijalnih rešenja — postupno gradi celina. Parcijalna rešenja redovno predstavljaju i osnovu rešenja zadatka, jer su ona po pravilu ključna pitanja koja su istovremeno i težišna nastavna pitanja. Oformljivanje celine rešenja ne znači samo to da se zadatak dovrši, već i da se rešenjem obuhvati i reguliše niz važnih pitanja, kao što su razna obezbeđenja i pojedivosti. Postoji sklonost da se na komandantskom putovanju ova pitanja zapostave, što je i razumljivo jer se sve ne može uvek obuhvatiti — barem ne jednakom merom i obimom.

Način parcijalnog rešavanja zadatka u ulozi komandanta jedinice pruža nastavnicima široke mogućnosti da na licu mesta (na pojedinim radnim tačkama) sprovedu prava grupna zanimanja, pa i minijature ratne igre, pri čemu slušaoci u odgovarajućim ulogama obradom ključnih pitanja grade pojedine elemente celokupnog rešenja. Za takav rad može se slušaocima dati određeno vreme za obradu rešenja (procena, proračun, taktičko-tehničko rešenje, osnova organizacije izvršenja zadatka i sl.). Ova se rešenja — pismena ili usmena — iznose i diskutuju na licu mesta, a nastavnik daje zaključak. Zaključak treba normalno da pruži odgovor na postavljena pitanja i u njemu mora da se iznose usvojeno jedno ili više alternativnih rešenja (slušalaca ili nastavnika), od kojih se jedno prihvata kao najpogodnije i služi kao baza za dalji rad.

Analiza zadatka treba da se izvede na zemljištu. Međutim, ako su na izviđanju već rešena ključna pitanja, onda se analiza može izvesti na drugom pogodnijem mestu (zatvorenoj prostoriji — učionici), sa težištem da se analizira rešenje kao celina. Na zemljištu to bi mogla biti radna tačka sa koje se može sagledati celina ili najveći deo zadatka koji se rešava.

Naviknuti na uslove rada u učionici, slušaoci se najčešće nedovoljno snalaze kada im se postavi zadatak da postepeno, po delovima, grade odluku na licu mesta, a naročito kada se od njih zahteva da se u potpunosti užive u stvarnu situaciju. Tako, slušalac će reći: „... na osnovu izviđačkih podataka...“ i dr., a kada se od njega zahteva da to izviđanje realno organizuje, na licu mesta, ili da organizuje upućivanje nekog organa komande i slično, tada se obično teže snalazi. Ova pojava obavezuje nastavnika da odmah reaguje i spretnim određivanjem uloga i pitanja primora slušaoca da se užive u situaciju i da zadatak rešavaju onako kako bi to radili u stvarnoj situaciji.

Pored toga, postoji težnja da slušaoci redovno zapostavljaju „sporedna“ pitanja, kao što su borbena obezbeđenje, rodovska obezbeđenja, komandovanje, vezu, transport i dr. Na komandantskom

putovanju i uopšte u nastavnom procesu ne može se sve u istoj meri da zahteva i raščisti, ali rešenje mora da bude kompletno. Za prorađu ili doradu ovakvih nerešenih ili ovlaš dotaknutih pitanja slušaoci se na analizi ili izviđanju mogu staviti u uloge starešina potčinjenih jedinica, organa komande, organa roda (službe) i dr. U svemu tome treba imati odgovarajuću meru, kako komandantsko putovanje ne bi dobilo glomazne dimenzije ili se pretvorilo u neku vrstu loše organizovane (improvizovane) ratne igre.

Davanje supozicija u vidu dopunskih zadataka takođe može da se primeni kao vrlo efikasan postupak za građenje rešenja u celini ili za korekciju pojedinih elemenata rešenja. Pri tome se, na primer, mogu zadržati već dati zadaci jedinici s tim što će se produžiti rok za izvršenje nekih zadataka, a ubacivanjem novih momenata i zadataka dovesti do pregrupisanja snaga, odnosno do izmene organizacije izvršenja zadataka. Ovakve supozicije mogu da sadrže poremećaj organizacije, intervenciju nakon nuklearnog udara, manevar snaga i sredstava, nove tehničke zadatke itd. Dinamika ostvarena na ovaj način može umnogome da pomogne slušaocima da osete stvarne dimenzije pojedinih zadataka, njihove proporcije i međusobne odnose, da odvoje glavno od sporednog i da na taj način uoče i isprave greške učinjene prilikom rešavanja zadatka.

Slušaoci mogu da rešavaju zadatke i bez prethodnog izviđanja. Tada im treba staviti na raspolaganje sve podatke koje bi u stvarnoj situaciji imali, a sa zemljištem se mogu upoznati davanjem objašnjenja po karti, projektovanjem pripremljenih snimaka zemljišta i objekata ili na drugi pogodan način. Ovako se redovno radi kada se zadatak rešava na zemljištu koje je potpuno ili delimično u rukama neprijatelja. Znači, slušaoci će zadatak rešavati u okolnostima koje se ne bi mnogo razlikovale od učioničkih uslova. Međutim, upravo zbog toga zadatak bi trebalo analizirati na zemljištu, na težišnim pravcima i tačkama — kako bi slušaoci mogli da uvide razliku između toga kako su oni shvatili to zemljište i objekte po karti i kako ono stvarno izgleda u prirodi. U vezi s tim oni će izvršiti korekciju u svojim rešenjima.

Ako se slušaoci nalaze u ulozi načelnika roda (službe), izloženi metodski postupci se takođe mogu primeniti sa onim izmenama koje bi odgovarale uslovima rada načelnika roda (službe). Kao organ komande, načelnik roda (službe) priprema svoj predlog i podnosi ga u raznovrsnim uslovima i formama, počev od takozvanog potpunog referisanja, odnosno iznošenja potpunog predloga sa obrazloženjima i proračunima, pripremljenog u konspektu ili prikazanog na radnoj karti pa do pružanja odgovora na konkretna pitanja postavljena prethodno ili u momentu referisanja.

Vreme za podnošenje predloga određuje se u skladu sa onim što je već izneto, zavisno od toga da li obraditi ono što će se u stvarnim uslovima tražiti ili zahtevati kompletno oformljen predlog sa obrazloženjem.

Ako su slušaoci rešavali zadatak bez izviđanja, onda analizu treba obavezno izvesti na zemljištu. Za izvođenje analize mogu se prihvatiti postupci izneti u prethodnom izlaganju.

Svi ostali postupci, pomenuti u prethodnom izlaganju — kao načini za obradu nerešenih pitanja, davanje supozicija za dopunski rad, uručenje gotovog rešenja i davanje novog preseka koji treba rešiti — mogu se u potpunosti primeniti i kada su slušaoci u ulozi načelnika roda (službe) sa određenim adaptacijama.

Vrsta zadatka, obrazovno-vaspitni ciljevi i nastavna pitanja će usloviti odgovarajuće methodske postupke, a na njihov izbor uticaće predznanja i osposobljenost slušalaca, mogućnosti i opterećenost nastavnika, mogućnosti koje pružaju zemljišni i vremenski uslovi, razvijenost putne mreže itd. Pri svemu tome treba odabrati methodske postupke koji na najpogodniji, najprirodniji i najjednostavniji način dovode do željenih rezultata.

U svakom slučaju osnovno je da rešavanje zadataka i komandantsko putovanje u celini ne dobiju statičan (učionički) karakter, već da se pravilnim izborom methodskih postupaka obezbedi dinamika rada na terenu što bliža ratnim uslovima.

Često će način pregleda i ocenjivanja rešenja zadatka uticati na metod izvođenja komandantskog putovanja u celini, kao i na methodske postupke u prorađi zadatka. Postoji prirodna težnja da se sve pregleda i sve oceni. U praksi je to ili nemoguće, ili dovodi do toga da ocenjivanje postane osnovni cilj komandantskog putovanja i samim tim da uslovljava način rada. Očigledno je da to tako ne bi trebalo da bude. Pregled i ocenjivanje rešenja zadatka treba rešiti na način koji ne bi nametao neke naročite zahteve metodu rada, ne bi dovodio do nepoželjnih pojava između slušalaca i nastavnika i konačno način koji ne bi komandantsko putovanje vratio unazad, na početne učioničke pozicije. Tako, ne mora se oceniti svaki zadatak koji reše slušaoci, već se može oformiti samo jedna kompletna ili konačna ocena za svakog slušaoca sa celokupnog komandantskog putovanja. Ili, ne mora se u svakom zadatku oceniti upravo sve što je napisano, već nekoliko bitnih pitanja — koja su prihvaćena kao težišna nastavna pitanja. Konačno, ne mora se ocenjivanje rešenja obavezno završiti pre održavanja analize. Pregled zadatka može i treba da pruži materijal za analizu, a ocenjivanje se može čak i naknadno da izvrši ili dovrši.

U svakom slučaju prethodna priprema nastavnika i pregled zadataka pre analize treba da pruže ove elemente za planiranje analize: kako je izvesti, koja nastavna pitanja odabrati, mesto i vreme njihove obrade, izbor slušalaca sa kojima će se raditi, određivanje nastavnika koji će rukovoditi radom na određenoj radnoj tački ili na odgovarajućem nastavnom pitanju itd. Pitanja koja su davno rešena ne moraju se na analizi posebno prorađivati, i obratno. Može da iskrsne potreba da se prorađi neko „sporedno“ pitanje, ako ga slušaoci u svojim rešenjima nisu shvatili ili su ga zapostavili, odnosno ispustili.

Pošto pregled i ocenjivanje rešenja, kao i uopšte priprema analize, predstavljaju usko grlo u organizaciji komandantskog putovanja, pri planiranju treba potražiti najpogodnija konkretna rešenja tog pitanja. Najpovoljnija su ona rešenja koja omogućuju rad po ekipama koje naizmenično provode pojedine zadatke sa slušaocima. Ukoliko ekipa nastavnika nije dovoljno brojna i potpuna, tada se problem može rešiti jedino umešnim planiranjem, izborom metodskih postupaka i pravilnim angažovanjem nastavnika.

*

Na osnovu iskustava ovde će se izneti neke moguće varijante planiranja i metoda izvođenja komandantskog putovanja (rešavanje zadataka).

CIKLUS OD JEDNOG DANA

Ovaj ciklus je u datoj tabeli prikazan za dva zadatka koji se provode u toku dva dana rada. Na taj način se sagledava celina jednog ciklusa, jer se prvi zadatak analizira sledećeg dana da bi se dobilo dovoljno vremena za pregled zadataka i pripremu analize. Analiza drugog zadatka provodi se trećeg dana itd. Najčešće su to zadaci za nivo komandira čete, odnosno zadaci kojima se obrađuje jedno složenije ili više jednostavnijih taktičko-tehničkih pitanja. Prikazuju se dve karakteristične varijante.

Prva varijanta

			pre podne	po podne
prvi dan	slušaoci	odlazak na putovanje	izviđanje i rešavanje prvog zadatka (na licu mesta)	odmor, eventualno rešavanje supozicije ili uvođenje u drugi zadatak
	nastavnici		priprema po prvom zadatku, razmatranje varijanti rešenja	predlog prvog zadatka i priprema za analizu
drugi dan	slušaoci	analiza prvog zadatka	izviđanje i rešavanje drugog zadatka (na licu mesta)	odmor, tehnička obrada dokumenta ili uvođenje u novi zadatak
	nastavnici		priprema po drugom zadatku, razmatranje varijanti rešenja	pregled drugog zadatka i priprema za analizu

Karakteristika ove varijante: radi jedna ekipa nastavnika, naprezanje je veliko (naročito nastavnika), analiza je kratka i vremenski ograničena i ponekad se ne može izvesti na licu mesta.

Druga varijanta

		pre podne	po podne
prvi	slušaoci	izviđanje i rešavanje prvog zadatka (na licu mesta)	odmor, rešavanje supozicije ili uvođenje u sledeći zadatak
dan	nastavnici	prva i druga ekipa: vrše pripremu po zadacima i razmatranje mogućih varijanti	prva ekipa: pregleda zadatke; druga ekipa radi sa slušaocima
drugi	slušaoci	izviđanje i rešavanje drugog zadatka na licu mesta	analiza prvog zadatka, razgovor sa slušaocima po rešenjima; uvođenje u novi zadatak
dan	nastavnici	prva ekipa: priprema analizu; druga ekipa: priprema zadatak	prva ekipa: izvodi analizu; druga ekipa: pregleda drugi zadatak

Karakteristika ove varijante: rade dve ekipe nastavnika, naprezanje je smanjeno, omogućena je solidnija priprema nastavnika i kvalitetnija analiza, nije ograničeno vreme i mesta izvođenja. Normalno se analiza izvodi na licu mesta.

CIKLUS OD DVA DANA

Ovaj metod se primenjuje za rešavanje složenih zadataka koji se prorađuju na većem prostranstvu i za čiju je obradu potrebno više vremena. Prikazuju se tri karakteristične varijante:

Prva varijanta

prvi	slušaoci	izviđanje po prvom zadatku — po planu slušaoca	rešavanje prvog zadatka
dan	nastavnici	priprema po prvom zadatku ili učešće na izviđanju sa slušaocima	razmatranje varijanti mogućih rešenja
drugi	slušaoci	rešavanje supozicije ili uvođenje u sledeći zadatak	analiza prvog zadatka (u učionici ili na zemljištu),
dan	nastavnici	predlog rešenja prvog zadatka i priprema za analizu	analiza prvog zadatka; razgovori sa slušaocima o nezadovoljavajućim rešenjima

Karakteristika ove varijante: rad izvodi jedna ili dve ekipe nastavnika, pogodna je za zadatke koji se rešavaju u ulozi komandanta jedinice. Vreme za rad na zemljištu je ograničeno.

Druga varijanta

prvi dan	slušaoci	rešavanje prvog zadatka (u učionici — bez izviđanja)	odmor ili rešavanje supozicije, odnosno obrada dokumenata
dan	nastavnici	priprema po prvom zadatku, razmatranje varijanti rešenja ili izviđanje	predlog rešenja i priprema za izvođenje analize
drugi dan	slušaoci	analiza po prvom zadatku — na zemljištu	
dan	nastavnici	analiza po prvom zadatku — na zemljištu	

Rad izvode jedna ili dve ekipe nastavnika. Varijanta je pogodna za rad slušalaca u ulozi načelnika roda (službi), a može se primeniti i za rad u ulozi komandanta. Analiza se izvodi na zemljištu po potrebi i ceo dan. U preostalom vremenu drugog dana mogu se obaviti razgovori sa slušaocima koji imaju nezadovoljavajuća rešenja ili se mogu uvesti slušaoci u sledeći zadatak.

Treća varijanta

(prikazana u nizu od tri dana)

prvi dan	slušaoci	izviđanje zemljišta po prvom zadatku sa donošenjem elemenata odluke (parcijalna rešenja) na pojedinim radnim tačkama uz učešće nastavnika, tj. prorade parcijalnih rešenja na licu mesta i davanje zaključaka po njima.	
drugi dan	slušaoci	obrada rešenja (odluke) na osnovu usvojenih parcijalnih rešenja (elemenata)	odmor, uvođenje u sledeći zadatak, eventualno izviđanje
dan	nastavnici	razmatranje mogućih varijanti rešenja i priprema za analizu	I ekipa: pregled rešenja prvog zadatka; II ekipa: rad sa slušaocima
treći dan	slušaoci	rešavanje drugog zadatka u učionici ili na zemljištu	analiza I zadatka (u učionici ili na zemljištu)
dan	nastavnici	I ekipa: priprema analizu po prvom zadatku; II ekipa: razmatra varijante rešenja drugog zadatka	I ekipa: analizira prvi zadatak, II ekipa: pregleda rešenja drugog zadatka

Rad izvode dve ekipe nastavnika. Varijanta je pogodna za rad slušalaca u ulozi komandanta jedinice i pruža velike mogućnosti nastavnicima da solidno prorade pojedina pitanja na terenu, a isto tako i da pripreme kvalitetnu analizu. Pogodna je i u slučaju kada drugi zadatak proizilazi iz prvog, odnosno kada izvođenje po drugom zadatku ne zahteva mnogo vremena.

Kao i ciklus od dva, ovaj ciklus se primenjuje za složenije zadatke, na većem prostranstvu. Prikazuju se dve karakteristične varijante.

Prva varijanta

prvi dan	slušaoci nastavnici	izviđanje zemljišta po prvom zadatku (po planu slušalaca ili uz učešće nastavnika, parcijalna rešenja se mogu doneti uz ili bez učešća nastavnika)	
drugi dan	slušaoci	obrada rešenja po prvom zadatku	odmor ili rešavanje date supozicije
	nastavnici	priprema za analizu prvog zadatka	predlog rešenja slušalaca po prvom zadatku
treći dan	slušaoci nastavnici	analiza prvog zadatka na zemljištu, pri čemu se prorađuju sva pitanja ili pitanja koja nisu zahvaćena prvog dana, kao i celina rešenja	

Varijanta je pogodna za rešavanje zadataka na većim prostranstvima i za čije izviđanje je potrebno više vremena. Rad prvoga i trećeg dana može se kombinovati, naročito ako se svi pravci ne mogu izvideti u toku jednog dana. Rad izvodi jedna ekipa nastavnika.

Druga varijanta se razlikuje od prve samo u tome što se analiza trećeg dana ne izvodi u toku celog dana već samo u toku popodneva i to u učionici ili samo na jednom pravcu — jednoj radnoj tački. Pored toga u ovoj varijanti nastavnici imaju više vremena za pregled zadataka i za pripremu analize.

Određeni primeri načelne strukture izvođenja pojedinih zadataka, svakako, ne iscrpljuju sve mogućnosti koje pružaju konkretni uslovi za svako komandantsko putovanje.

Kada se odaberu metodski postupci i reši struktura izvođenja pojedinih zadataka, oformljuje se plan izvođenja komandantskog putovanja. Pri sastavljanju plana treba uzeti u obzir i druga pitanja koja utiču na metode postupke i plan uopšte, kao što su: karakter zemljišta, razvijenost putne mreže, materijalno obezbeđenje i naročito broj prevoznih sredstava za izvođenje, smeštaj i ishrana i dr.

Planom treba da se usklade sva ova pitanja i da se usmere u pravcu što efikasnijeg izvođenja komandantskog putovanja. Pri tome plan treba da bude dovoljno elastičan da bi se moglo preći sa jednog metodskog postupka na drugi.

Planom se rešava i najcelishodniji metod rada nastavnika, njihove pripreme, izviđanje, rad pomoćnog osoblja (crtača, daktilografa, automehaničara i dr.).

Rad nastavnika na komandantskom putovanju je veoma složen i naporan. Zbog toga su njihov izbor i priprema od najveće važnosti. Od nastavničkog sastava mogu se formirati ekipe koje bi bile sastavljene, od „osnovnih“ nastavnika koji su nosioci rada i nastavnika stručnih za pojedina pitanja (nastavnici rodova i službi — pontonir, geolog, i dr.). Ako se zbog malog broja „stručni“ nastavnici (što je najčešći slučaj) ne mogu uključiti u sastav svake ekipe, onda je bolje da budu izvan ekipe i da pretpostavljaju neku vrstu računskog centra — obračunske grupe — koji bi davao stručno obrađena rešenja za pojedina pitanja, odnosno učestvovao u pregledu zadatka i analiza određenih stručnih pitanja.

Pripremu nastavnika za izvođenje komandantskog putovanja treba otpočeti blagovremeno. Ona treba da obuhvati učešće u sastavljanju zadataka ili, ako su zadaci već sastavljeni, njihovo proučavanje i dalji rad. Tu, svakako, treba podrazumevati i postavljanje ili proučavanje postojećih osnova rešenja.

Druga faza pripreme nastavnika predstavlja izlazak na teren u svrhu neposrednog upoznavanja sa zemljištem i pripremom u pojedinim zadacima na licu mesta. Bez solidnog poznavanja zemljišta teško je govoriti o kvalitetnom radu nastavnika na komandantskom putovanju. Ne samo što bi bilo teško uspešno voditi zadatke, ceniti rešenja i pripremati analizu već bi bilo još teže stvaralački i dinamički, na bazi stvorenih rešenja, davati nove preseke, supozicije i uopšte efikasno intervenisati tamo gde bude potrebno. Zbog toga je najbolje da se nastavnici pripremaju na licu mesta, tj. da proučavaju zadatke i postavljaju osnove rešenja tamo gde će se oni i sprovoditi. Naravno i tu treba razumno ograničiti angažovanje nastavnika i planirati rad na težišnim pravcima i osnovnim radnim tačkama, a ostale neposredne pripreme izvršiti za vreme izvođenja komandantskog putovanja. Solidno izviđanje zemljišta od strane nastavnika svaki put kada se priprema komandantsko putovanje — makar i po istom zadatku na istom zemljištu — predstavlja neophodan uslov za ozbiljan rad i olakšava „uigravanje i zagrevanje“ nastavnika, što inače predstavlja svojevrsan, ne mali problem.

Neposredne pripreme nastavnika izvode se za vreme komandantskog putovanja u vremenu koje je za to planom određeno i po posebnim potrebama i željama nastavnika. Ovde se prvenstveno misli na upoznavanje sa pojedinim detaljima, naročito za tehnička rešenja, zatim za pripremu određenih nastavnih pitanja na licu mesta radi izvođenja analize i dr.

Solidne i detaljne pripreme nastavnika doprinose u velikoj meri da se ujednače pogledi i stavovi, kao i kriterijumi za pregled i ocenjivanje rešenja slušalaca.

Pregled rešenja organizuje se po ekipama ako je nastavnički sastav podeljen, ili ako je podesnije, onda svaki nastavnik pregleda i ocenjuje određeni broj rešenja. Međutim, najvažnije je preduzeti mere da se ujednači kriterijum za pregled i ocenjivanje rešenja.

U praksi se pokazalo kao pogodno da se 1—2 (možda i više) zadatka pregledaju kolektivno od strane celokupnog nastavnčkog sastava, da bi se još jednom zauzeli ili proverili zauzeti stavovi i izoštrio kriterijum o pojedinim pitanjima. Na taj način je stvorena zajednička baza i zajednički kriterijum za dalji rad. Treba napomenuti da ovakav način rada ne treba shvatiti isuviše kruto. Naime, kolektivno se mogu pregledati pojedina rešenja i po ekipama, a takav pregled može i u potpunosti izostati ako se to pokaže nepotrebnim s obzirom na ranije izvršene pripreme.

Nakon toga nastavnici individualno pregledaju rešenja slušalaca određenih ključnih pitanja, odnosno pitanja prema datim uputstvima — smernicama, kao npr. shvatanje zadatka, procenu situacije sa proračunom, taktičko-tehnička rešenja, organizaciju izvršenja zadatka, oformljivanje odluke, radnu kartu, opštu kulturu rada, sistem (tehnika) rada, poznavanje i primenu doktrinarnih (rodovskih) stavova itd.

Posle pregleda rešenja korisno je organizovati po ekipama ili pred celokupnim nastavnčkim sastavom kratko referisanje o svakom rešenju ili o grupama sličnih rešenja, s tim da se teže prihvatljivim ili neprihvatljivim rešenjima pokloni posebna pažnja. Ovim referisanjima se još jednom ujednačava kriterijum što je naročito važno, stvara se osnovni materijal za organizovanje analize. Na osnovu karakteristika rešenja slušalaca stvara se struktura analize tj. određuje se koja pitanja na analizi zahvatati, na kojoj radnoj tački ih proraditi, ko će rukovoditi radom na pojedinim nastavnim pitanjima, koja rešenja slušalaca izneti (u celini ili delimično), što prodiskutovati i kakve zaključke dati.

Ovakvim radom, pored ranijih priprema, postavljen je skelet analize po kome treba odmah otpočeti pripreme. Nastavnici zaduženi za određena pitanja pripremaju se individualno, po potrebi razgovaraju sa pojedinim slušaocima o nejasnim pitanjima u njihovim rešenjima ili planiranju da to prorade na analizi itd. Priprema nastavnika za analizu ne ograničava se samo na pregled rešenja, već se mora usmeriti i u pravcu razmatranja i drugih mogućih varijanti rešenja. Nastavnici moraju da budu tako pripremljeni da mogu na licu mesta — na analizi — odmah da osete i ocene vrednost naknadno iznetih rešenja i da po potrebi intervernišu. Sem toga, do analize nastavnici treba da međusobno raščiste sva sporna pitanja kako bi na analizi istupali pred slušaocima sa jedinstvenim stavovima i kriterijumima. Ako je potrebno, nastavnik može ponovo da iziđe na teren radi provere nekog pitanja.

ANALIZA ZADATKA

Na analizi treba rešiti i raščistiti sa slušaocima sva sporna pitanja, razjasniti u čemu je suština nedostataka u rešenjima i kako ih je trebalo izbeći. Sem toga treba dati ocenu rešenja i pružiti mogućnost stručnim nastavnicima da (ako treba) prorade taktičko-tehnička rešenja na licu mesta sa slušaocima. Zavisno od plana analize,

o važnijim i spornim pitanjima treba organizovati diskusiju kako bi se dala mogućnost i slušaocima i nastavnicima da iznesu svoje argumente.

Zaključak u analizi daje rukovodilac ekipe ili komandantskog putovanja. U zaključku treba izneti karakteristične ključne momente iz zadatka, osvrt na njihovo rešenje, ocenu, odnosno postignuti uspeh i preporuke ili zadatke za dalji rad.

Nakon završene analize korisno je da se organizuju posebni razgovori sa pojedinim slušaocima, a obavezno sa onima čija su rešenja ocenjena kao teško prihvatljiva ili neprihvatljiva.

Na kraju komandantskog putovanja opšta analiza predstavlja važnu fazu u celokupnom radu, jer na njoj, pored pitanja koja se obično kao obavezna zahvataju, treba dati ocenu postignutih rezultata.

Normalno je da se na opštoj analizi izloži kakav je bio cilj, plan, organizacija, nastavna pitanja, metod rada itd. Ako je ovome pitanju bila posvećena veća pažnja u toku priprema slušalaca za komandantsko putovanje, onda se na opštoj analizi daju osvrti samo retrospektivno i opšta ocena. Zamisao dejstva strana predstavlja jedno od obaveznih pitanja opšte analize, ali ga treba tako postaviti da ne predstavlja zamorno i nepotrebno ponavljanje onoga što je svima poznato.

Težište u opštoj analizi treba da bude na pitanjima koja govore o tome šta se i kako uradilo i kakve pouke treba izvući iz toga.

U tom smislu korisno je izneti karakteristike pojedinih zadataka, ističući nastavno-poučnu vrednost svakog zadatka. Drugim rečima, treba izneti nastavna pitanja, težišta, poente i suštinu pojedinih zadataka.

Isto tako, važno je izneti šta se naučilo i postiglo i to u globalnim razmerama, kao što je: poznavanje, dalja nadgradnja i primena doktrinarnih stavova, sistem rada, osnovna rodovska pitanja i kako su rešavana itd. Pri tom je važno izbeći ponavljanje detalja o kojima je bilo reči u analizama pojedinih zadataka, sem ako nisu posebno poučni ili zanimljivi.

Iako se može steći utisak da se kroz izneta pitanja ponavlja ono što su svi učesnici komandantskog putovanja proživeli, praksa pokazuje da čovek uvek želi na kraju pređenog puta da se osvrne i vidi šta je postigao.

Osim pomenutih pitanja, zaključak opšte analize, svakako, treba da sadrži odgovor na pitanje šta dalje činiti, jer je jasno da se ni u školi, ni na komandantskom putovanju ne može sve naučiti ili u svemu izvežbati.

Na kraju ovog izlaganja treba još jednom istaći da na komandantskom putovanju treba izbegavati šablonske, stereotipne i učioničke metode. Komandantsko putovanje treba da bude prožeto dinamizmom i stvaralačkim naporima nastavnika i slušalaca iznalaženjima najboljih rešenja za nastavne probleme i methodske postupke u izvođenju zadataka.

Predrag VUKADINOVIC

AKTUELNI PROBLEMI MATERIJALNE ODGOVORNOSTI VOJNIH LICA

U sklopu mera koje se preduzimaju radi čuvanja vojne imovine vidno mesto zauzimaju one kojima se sprečavaju i smanjuju štete u JNA. Mada štete koje nastaju u toku jedne godine ne predstavljaju zabrinjavajuću činjenicu, ipak se njihovim smanjivanjem mogu napraviti ozbiljne uštede. U prilog ide i činjenica da su brižljivijim čuvanjem i upotrebom vojne imovine, samo u toku 1965. godine, štete smanjene za 25% u odnosu na prethodnu, što predstavlja ozbiljna novčana sredstva.

Pored mnogih mera za jačanje materijalne discipline, brige o poverenoj imovini, njenom čuvanju, rukovanju i upotrebi, značajno mesto zauzimaju i mere za jačanje zakonitosti u radu svih komandi, organa i pojedinaca. U svemu ovome vidno mesto zauzima i postupak za naknadu štete. Mada se rešava o posledicama — dejstvuje se tek kada je šteta nastala — taj postupak, u sklopu ostalih mera, može ipak dosta da doprinese otklanjanju uzroka šteta, naročito subjektivnih.

OSNOVNI USLOVI MATERIJALNE ODGOVORNOSTI

Da bi neko lice moglo da odgovara za naknadu štete mora da se ispune određeni uslovi. Tako, npr. niko neće odgovarati za štetu nastalu od udara groma, zemljotresa, poplave itd. ako je preduzeto sve da do štete ne dođe. Isto tako štetu od vlastite radnje ili propusta snosi sopstvenik stvari. Možemo tražiti naknadu samo ako nam je pričinio drugo lice i ako je nastala pod propisanim ili opšteusvojenim uslovima. Ti uslovi su: da je radnja (ili propuštanje radnje) kojom je pričinjena šteta protivpravna; da je štetnik kriv; da je šteta nastala, a ne da se očekuje i da postoji uzročna veza između radnje i nastale štete. Zbog značaja svakog od ovih uslova, kao i izvesnog neshvatanja prilikom praktičnog raspravljanja šteta, nužno je da se najkraće zadržimo na svakom od njih.

Protivpravnost radnje. Da bismo nekog mogli da obavežemo da naknadi štetu, radnja kojom je prouzrokovao štetu treba da je protivna postojećim pravnim propisima, da predstavlja povredu objektivnog prava: građanskog, krivičnog, upravnog itd.¹ Za posledice zakonom dozvoljene radnje štetnik ne odgovara: npr. ako se vatrogasci, da bi ugasili požar na jednoj zgradi, popnu i na drugu i oštete joj krov.²

¹ Ovaj uslov je predviđen i članom 244. i 245. Zakona o JNA.

² Istina, oštećenik će imati pravo da traži naknadu štete, ali za nju neće odgovarati vatrogasci (ako su se pri gašenju požara držali propisa).

Protivpravna radnja može da se sastoji ne samo u aktivnom delovanju štetnika, nego i u pasivnom držanju (propuštanju da preduzme radnju u situaciji koja je tražila njegovu aktivnost) skladištar, npr., propusti da upotrebi sredstva protiv moljaca usled čega dođe do oštećenja odeće.

U izvesnim slučajevima, sama radnja koja bi bila protivpravna, može ipak biti i pravno dopuštena i tada ne dovodi do odgovornosti za prouzrokovanu štetu. Stražar na stražarskom mestu je npr. dužan da u izvesnim slučajevima puca na lice koje mu se približava, a na njegov poziv ne stane; vatrogasci su dužni da gase požar, ako treba i rušenjem kuće suseda, a ne samo objekta koji gori. Ova lica izvršavaju svoju dužnost, pa ako pri tome i pričine štetu, neće biti dužna da je naknade ukoliko su se pri izvršavanju dužnosti pridržavali propisa.

Radnja nije protivpravna ni ako je izvršena po pristanku oštećenog, ukoliko je ovaj ovlašćen za davanje takvog pristanka. Isto tako se ne odgovara ni za štetu nastalu u nužnoj odbrani. Međutim, nešto se drukčije postavlja pitanje naknade štete nastale u krajnjoj nuždi, koja se u datim okolnostima nije mogla otkloniti na drugi način, iako je pri tome učinjeno manje zlo od onog koje je pretilo.

Krivica. Pri utvrđivanju da li je neko kriv za nastalu štetu vodi se računa o tome da li se ponašao kako je trebalo, kao i šta se od razumnog čoveka i pažljivog građanina moglo očekivati u tim okolnostima. Sa stanovišta građanskog prava, krivica je određen psihički odnos učinioca štete prema radnji i šteti kao posledici. Voljni momenat se sastoji u tome da štetnik želi ili dozvoljava nastupanje posledice. Na taj način imamo protivpravnu radnju (objektivni momenat) i svest i volju (subjektivni momenat).

Stepen krivice je od značaja za utvrđivanje obima naknade štete. Ako je šteta prouzrokovana namerno ili iz krajnje nepažnje, štetnik je obavezan da oštećenom naknadi ne samo stvarnu štetu, već i izgublenu dobit, a ako je prouzrokovana običnom nepažnjom, tada je dužan da naknadi samo stvarnu štetu. Ako nema krivice, štetnik ne može odgovarati za štetu. Tako se smatra da krivica ne postoji ako se radi o slučaju ili višoj sili.

Šteta. U građanskom pravu je osnovni princip da ko drugome pričini štetu dužan je da je i naknadi. Štetom se mogu vredati kako materijalna, tako i lična dobra (čast, ime, ugled, kredit itd.). U nacrtu Zakona o naknadi štete, pod štetom se podrazumeva svako umanjeње nečije imovine, kao i sprečavanje da se poveća (imovinska šteta), a za neimovinsku štetu se navodi kao primer povreda nekih ličnih dobara.

Imovinska šteta može nastati oduzimanjem, uništenjem ili oštećenjem predmeta oštećenikove imovine, ili onemogućavanjem da izvesni predmeti i koristi (plodovi, dobitak u poslu) uđu u njegovu imovinu i povećaju je. Prema tome, ona može da umanjí ili spreči da se poveća aktivna strana oštećenikove imovine, ili da poveća

njenu pasivnu stranu. Imovinska šteta može biti stvarna (prosta) šteta ili izgubljena dobit.³

Uzročna veza između radnje i štete. Pored navedenih uslova, za naknadu štete potrebno je da je radnja lica o čijoj se odgovornosti radi uzrok nastajanja štete. Upravo, radnja (ili propuštanje da se preduzme potrebna radnja) treba da se odnosi prema šteti kao uzrok prema posledici. Međutim, u praksi se dešava da i više uslova dovodi do štete. Ne može se propisati koji uslovi treba uvek da se smatraju uzrokom štete. To zavisi od konkretnog slučaja. Ipak, treba da znamo da se u pravu ne uzimaju u obzir svi uslovi, nego samo oni koji su kao bliži doveli do štete. Nju može izazvati i više istovremenih uzroka. Tada se može utvrditi od kog uzroka potiče koji deo štete i po tom osnovu odrediti za svakog saučesnika njegov udeo u odgovornosti. Ako se za jedno lice utvrdi da između njegove radnje (propuštanja) i nastale štete nema uzročne veze, to lice ne može odgovarati za štetu.

ODGOVORNOST ZA NAKNADU ŠTETE

Odgovornost računopolagača i rukovaoca. Računopolagač i rukovalac obavljaju dužnost trajno, profesionalno i plaćeno. Rukovalac rukuje vojnom imovinom, a računopolagač novčanim sredstvima. Da bi odgovorili toj dužnosti dati su im: prostorije za smeštaj i čuvanje vojne imovine, kase za čuvanje novca i vrednosnih papira, obezbeđenje, pravo da predlažu i zahtevaju preduzimanje odgovarajućih mera radi očuvanja poverene imovine itd. Oni rukuju vojnom imovinom i novčanim sredstvima na osnovu zakonskih propisa i naređenja naredbodavca kojima su i odgovorni za svoj rad. Rukovalac i računopolagač su ovlašćeni da se usprotive izvršenju naredbe ukoliko smatraju da nije zasnovana na zakonu ili propisima. Ako naredbodavac pismeno ponovi naredbu, rukovalac i računopolagač moraju da je izvrše, s tim što se sporni slučaj dostavlja nadležnom naredbodavcu MFO radi donošenja odluke. Ukoliko postupe na taj način, oni neće odgovarati za štetu nastalu izvršavanjem naređenja koje nije bilo zasnovano na zakonu ili propisima.⁴

Iz ovo nekoliko napomena o položaju, pravima i obavezama rukovaoca i računopolagača proizilazi da je njihov položaj posebno regulisan i da su im obezbeđeni uslovi za uspešno vršenje dužnosti. Zbog toga se i njihova materijalna odgovornost tretira drukčije nego drugih vojnih lica. Oni odgovaraju po principu pretpostavljene odgovornosti. Pretpostavka o odgovornosti za štetu prčinjenu nestankom vojne imovine otežava položaj rukovaoca i računopolagača u

³ U članu 248. Zakona o JNA, propisano je da vojna lica odgovaraju samo za stvarnu štetu, a kao izuzetak da mogu odgovarati i do petostrukog iznosa stvarne štete kada se radi o šteti nastaloj usled nestanka oružja ili municije koji su učiniocu štete bili povereni na upotrebu, čuvanje ili rukovanje.

⁴ Član 23. Zakona o finansiranju i materijalnom i finansijskom poslovanju u JNA i članovi 146, 147, 148. i 319. Pravilnika za sprovođenje odredaba ovog zakona.

postupku za naknadu štete. To ne znači da su propisani posebni uslovi za njihovu odgovornost. Naprotiv, oni odgovaraju kao i sva vojna lica u JNA za štetu koju učine u službi i svojom krivicom. Stvar je u tome što se drugim vojnim licima krivica dokazuje, a njima se to ne čini, već se odgovornost, krivica i neki drugi elementi pretpostavljaju. Prema tome, odgovornost rukovaoca i računopolagača se zasniva na ličnoj krivici. Oni će biti dužni da naknade štetu ukoliko je ona posledica njihove namere ili nepažnje. Prema odredbama člana 250. Zakona o JNA, računopolagač i rukovalac neće odgovarati ako dokažu da je šteta nastala krivicom drugog lica, slučajem ili usled više sile. Ipak, pod određenim uslovima, odgovorni su za slučajan nestanak stvari. To će biti uvek kada su svojom krivicom prekršili zaštitne propise, donete radi sprečavanja opasnih situacija koje izazivaju štetu, kao i ako su svojom krivicom stvorili povod za slučajno prouzrokovanje štete (casus mixtus).⁵ I kod kršenja zaštitnih propisa i kod stvaranja povoda rukovalac nije skrivio nastajanje štete. On je samo stvorio mogućnost da se protivpravnom radnjom trećeg lica nanese šteta. Zbog toga se u ovakvim slučajevima smatra odgovornim za naknadu štete.

Kao što smo rekli, rukovalac i računopolagač odgovaraju po principu pretpostavljene odgovornosti, a ostala vojna lica — po principu dokazane krivice. Kod njih se mora dokazati: postojanje i visina štete, krivica, da su štetu učinili u vršenju službe svojom radnjom ili propuštanjem da preduzmu radnju koju su morali preduzeti i uzročna veza između preduzete radnje, odnosno propuštanja, i nastale štete. Međutim, rukovaocu i računopolagaču to ne treba dokazivati. Treba im samo dokazati da su u momentu nastajanja štete imali svojstvo rukovaoca ili računopolagača, da je šteta postojala i njenu visinu. To znači, ako rukovaocu nestane određena vojna imovina ili računopolagaču novčana sredstva, nije federacija (vojna pošta) dužna da dokazuje da su rukovalac i računopolagač krivi za štetu i da utvrđuje kako je do nestanka došlo. Ako smatraju da ne treba da odgovaraju za nastalu štetu obavezni su da dokažu da je šteta nastala krivicom drugog lica, slučajem ili usled više sile.⁶ Prema tome, činjenica da rukovaoci i računopolagači odgovaraju po principu pretpostavljene odgovornosti obavezuje ih da u postupku naknade štete pruže pozitivan dokaz o nastanku štete. Svi nepoznati uzroci nastale štete otežavaju im položaj, tako da se nestanak vojne imovine pripisuje njihovom delovanju. Rukovaocu i računopolagaču tereti pretpostavka o odgovornosti za nastalu štetu, a ne samo o krivici. Manjak je opšti uzrok nastale štete, pa se smatra da je radnja rukovaoca koja je prouzrokovala štetu objektivno

⁵ Ako rukovalac nakon provetranja ostavi otvoren prozor gde su smešteni artikli ishrane pa usled toga dođe do njihovog smrzavanja i propadanja, biće odgovoran za štetu iako je izazvana dejstvom spoljnih faktora. Isti slučaj je ako ne preduzme mere za popravku gromobrana, pa usled udara groma dođe do požara i štete, ili ako ne popravi električnu mrežu, pa usled toga dođe do požara i štete itd. Ako rukovalac neovlašćeno da nekom licu na upotrebu izvesnu stvar pa je ovaj izgubi, za štetu će odgovarati rukovalac, jer je neovlašćenim davanjem te stvari stvorio pogodnu situaciju-povod za nestanak stvari.

⁶ Član 250. Zakona o JNA.

protivpravna.⁷ Manjak upućuje na odsustvo pažnje i nepravilno vršenje dužnosti. Oštećenik — federacija (vojna pošta) u ovim slučajevima teško može utvrditi pravi uzrok štete (prisvajanje, propust, uništenje, oštećenje, trošenje itd.), jer vojnu imovinu drži rukovalac ili računopolagač.

Pretpostavka o odgovornosti rukovaoca i računopolagača u nekim slučajevima je neoboriva, a nekad je oboriva. Ako se, na primer, ne utvrdi pravi uzrok štete, jasno je da je to manjak. Međutim, ako se utvrdi uzrok štete, moći će se ceniti i odgovornost. Ukoliko je šteta nastala krivicom drugog lica, slučajem ili usled više sile, rukovalac neće odgovarati. Zbog toga je u njegovom interesu da uvek nastoji da se u postupku za naknadu štete utvrdi pravi uzrok.

Pošto rukovaoci i računopolagači odgovaraju po principu pretpostavljene odgovornosti, u praksi se često pojavljuju mišljenja da oni ne mogu biti oslobođeni delimično ili u celini plaćanja naknade štete, odnosno da se na njih ne odnose odredbe člana 253. Zakona o JNA. Njime je propisano da vojno lice koje je odgovorno za štetu, može iz opravdanih razloga da bude oslobođeno od obaveze da je naknadi. Ovim odredbama međutim, nije isključena ni jedna kategorija vojnih lica, pa nema razloga da se on ne primenjuje i kada se radi o odgovornosti rukovaoca i računopolagača. Za to je potrebno samo da se ispune „opravdani razlozi”. Smatra se da ti razlozi postoje ako šteta nije učinjena namerno, a nastala je u vojnoj obuci, vežbi ili usled znatnih napora u vršenju službe, ili pod drugim okolnostima kad je štetu bilo teško izbeći. Nije redak slučaj da se pomenuti „opravdani razlozi” u praksi češće stiču kod rukovalaca (smeštaj vojne imovine pod nepropisnim uslovima; preopterećenost poslom, često preseljavanje, prijem i izdavanje većih količina vojne imovine, rad većeg broja lica u magacinima i skladištima u dužem vremenskom periodu, nad kojima se ne može obezbediti potpuna kontrola, nedostatak inventara za smeštaj vojne imovine itd.) i da su određenim vremenskim periodima izuzetno preopterećeni. Zato je i razumljivo što pod takvim uslovima dolazi do štete. Činjenica da rukovaoci i računopolagači odgovaraju po principu pretpostavljene odgovornosti ne može biti razlog da ne budu, kada postoje uslovi, oslobođeni plaćanja naknade štete. To ipak ne znači da prilikom njihovog oslobađanja od plaćanja ne treba biti obazriviji nego kod drugih, s obzirom na to što oni drže i poverenu imovinu. Često se prilikom prijema i predaje dužnosti između rukovaoca — računopolagača ne utvrdi manjak. Sačini se zapisnik o primopredaji dužnosti i, pored ostalog, u njemu se konstatuje da je primopredaja izvršena „ispravno”. Neretko, nakon kraćeg vremena, utvrdi se da postoje manjkovi koji su nastali još za vreme rukovaoca koji je dužnost predao „ispravno”. Često se smatra da, ako prilikom primopredaje dužnosti nisu utvrđeni manjkovi, rukovalac koji je predao dužnost ne može za njih odgovarati, bez obzira na to što su nastali dok je tu dužnost obavljao. U tome se ide i dalje

⁷ Ferid Buturović, *Odgovornost rukovaoca za manjak*, Bilten pravne službe JNA, br. 3 maj—jun 1962. god., str. 25.

pa se smatra da, pošto je dužnost predata „ispravno“, to je dokaz da rukovalac koji je dužnost predao nije odgovoran za manjak. Za manjak se obično smatra odgovornim rukovalac koji je dužnost primio, pa se u nekim slučajevima i obavezuje da štetu naknadi. Njegova krivica se obično zasniva na konstataciji da dužnost nije primio ispravno, odnosno da se prema prijemu odnosio neodgovorno. Ovo pitanje svakako zaslužuje da se temeljitije izučí, tim pre što o njemu ima različitih mišljenja. No, bez obzira na to, rukovalac odgovara za štetu koja se pojavi na vojnoj imovini dok se nalazio na dužnosti rukovaoca. Stoga, ako se utvrdi da je manjak nastao dok je vršio dužnost rukovalac koji je tu dužnost predao, bez obzira na to što za vreme predaje dužnosti nije utvrđen manjak, ipak odgovara. Ne može jedna formalna činjenica (greška pri predaji dužnosti) uticati na pravilno utvrđivanje materijalne istine i zakonito rešenje predmeta.

Privilegovani vid odgovornosti. To je odgovornost vojnih lica ako su štetu prouzrokovali službenim aktom, radnjom ili merom i za štetu počinjenu trećim licima. Iz Zakona o JNA proizilazi da će vojna lica u ovim slučajevima biti dužna da štetu naknade samo ako su je učinila namerno ili iz krajnje nepažnje, a ne i iz obične nepažnje kao što je slučaj kod ostalih šteta (osim vojnika). Ovakav način regulisanja tog pitanja nije specifičnost Zakona o JNA. On je usvojen u čitavom jugoslovenskom pravu. Ovi vidovi privilegovane odgovornosti važe za sva lica u radnom odnosu, pa su i u Zakonu o JNA usvojeni. Nije bilo ozbiljnih razloga da se Zakonom o JNA odstupi od opšte usvojenog stava u SFRJ, pa da se propiše da vojna lica odgovaraju i za običnu nepažnju i kada je šteta pričinjena službenim aktom, radnjom ili merom, odnosno kada su u pitanju tzv. regresne štete.⁸ Ako bismo odstupili od opšte usvojenih stavova o ovom pitanju, vojna lica bismo doveli u nepovoljniji položaj od ostalih a to se ničim ne bi moglo pravdati.⁹ Ako se šteta prouzrokuje neposredno na imovini federacije, odgovara se za sve stepene krivice, a ako se prouzrokuje na imovini trećih lica, pa tu štetu federacija (DSNO) isplati, u regresnom postupku se odgovara samo ako je šteta nastala namerno ili iz krajnje nepažnje.¹⁰

Navedeni vidovi privilegovane odgovornosti uvedeni su za one štete koje mogu nastati usled preduzimanja takvih mera i radnji koje zahtevaju veću slobodu onih što ih preduzimaju. Za pravilno

⁸ U Zakonu o saveznoj upravi, gde je propisana odgovornost federacije za štete koje učine radnici u saveznom organu uprave trećim licima, nije propisano i pravno na regres od radnika. U stavu 2. istog člana je propisano da radnik izuzetno može biti tužen za ove štete samo kada je pravosnažnom presudom osuđen za krivično delo kojim je prouzrokovao štetu.

⁹ Prema ovim odredbama, ako šteta nastane na vojnoj imovini, odgovara se bez obzira na to da li je nastala namerno, iz krajnje ili obične nepažnje. Ako je nastala donošenjem nekog upravnog akta — rešenja, odgovara se samo ako je namerna ili iz krajnje nepažnje.

¹⁰ To znači: ako vojni starešina vozi motorno vozilo pa ga ošteti, odgovaraće za sve stepene krivice, a ako vozilom kojim upravlja ošteti drugo koje ne pripada federaciji, odgovaraće samo ako je šteta nastala namerno ili iz krajnje nepažnje.

obavljanje tih radnji i da bi se licima obezbedila i veća sloboda prilikom odlučivanja i sloboda akcije, potrebno je dati im garancije da neće materijalno odgovarati za svaku štetu do koje dođe usled tih radnji. Ovo je razumljivo kada se ima u vidu odgovornost za štete prouzrokovane službenim aktom, radnjom ili merom. U tom slučaju starešinama se ne sme sprečiti inicijativa time što bi se propisalo da odgovaraju za svaku štetu koja nastane u službi. Međutim, donekle je nerazumljivo što se o štetama koje se pričinje trećim licima (na imovini koja ne pripada JNA) raspravlja po privilegovanom vidu odgovornosti. Ovo u praksi dovodi do nejednakog položaja štetnika. Dvojica starešina, npr., voze vojna motorna vozila, pa jedan naleti na drugog. Ovaj će tada odgovarati i za običnu nepažnju, a ako se sudari sa civilnim vozilom, u regresnom postupku će odgovarati za krajnju nepažnju. Istina, ovo nije slabost samo Zakona o JNA, već opšte usvojenog principa u pravnom sistemu SFRJ.

Odgovornost vojnika za naknadu štete. Najvažniji vid privilegovane odgovornosti, a i novo što je Zakonom o JNA u tom pogledu dato, jeste da i vojnici ovako odgovaraju. Naime, u stavu 3. čl. 244. propisano je da vojnik odgovara za štetu samo ako je učinio namerno ili iz krajnje nepažnje. Činjenica je da najveći broj šteta u JNA čine vojnici dok još nisu upoznali osnovne propise o unutrašnjem redu u jedinicama i ustanovama, odgovarajuće odredbe propisa o materijalnom i finansijskom poslovanju u JNA, odnosno propise o materijalnoj odgovornosti vojnih lica i dr. Ove štete su obično mnogobrojne, a male po iznosima. Nastaju gubljenjem, oštećenjem i uništenjem vojne imovine, i to najčešće na obuci i raznim vežbama, naročito noću i pri teškim klimatskim i terenskim uslovima. Pri tome treba imati u vidu činjenicu da na odsluženje vojnog roka dolaze regruti iz raznih krajeva naše zemlje, sa raznim navikama, stepenom kulture i naobrazbe, i sa shvatanjima sredine iz koje potiču. Ali kada se raspravljalo o naknadi štete na to se često zaboravljalo. Takođe se nije vodilo dovoljno računa da vojnici često nemaju ni osnovno tehničko obrazovanje, a da im se na rukovanje poverava moderna i vrlo komplikovana tehnika. Kada se sve to ima u vidu, razumljivo je što prilikom obuke i vežbe dolazi do lomljenja i kvarova. Nije redak slučaj da se sa vojnikom, u pogledu opreme kojom je bio zadužen, postupilo kao sa rukovaocem. U ne malom broju slučajeva je utvrđeno da se njegova odgovornost za štetu pretpostavljala, kao kod rukovaoca, mada mu je postojanje štete i odgovornosti trebalo dokazivati. Prema odredbama Zakona o JNA vojnik, kao počinitelj štete, odgovaraće samo ako je šteta nastala namerno ili iz krajnje nepažnje, a ako je nastala iz obične nepažnje, nije ni kriv, pa ni odgovoran. Starešine nadležne za vođenje postupka za naknadu štete i donošenje rešenja dužne su da dokazuju (a ne da pretpostavljaju) da je počinitelj štete — vojnik odgovoran za nastalu štetu. Kada se utvrdi da je vojnik počinio štetu iz obične nepažnje, postavlja se i praktično pitanje. Naime, pošto je Zakonom o JNA propisano da u ovim slučajevima vojnici ne odgovaraju za štetu, kakvu onda odluku treba doneti? Pošto šteta postoji, a zakonom se isključuje odgovornost počinioca štete, treba

doneti zaključak o obustavi postupka za naknadu štete. Privilegovani vid odgovornosti za vojnike, pored razloga koje smo naveli, propisan je i zbog toga što oni nemaju status lica u radnom odnosu. Oni se u JNA nalaze radi osposobljavanja za odbranu zemlje.

U praksi se postavilo i pitanje — da li pitomci vojnih škola i škola za rezervne oficire treba da odgovaraju za sve stepene krivice (namernu, krajnju i običnu nepažnju) ili samo za namernu i krajnju nepažnju, kako je to propisano članom 244. Zakona o JNA za vojnike? Istina, u stavu 3. čl. 244. Zakona o JNA nisu pomenuti pitomci vojnih škola i škola za rezervne oficire, pa bi se mogao izvući zaključak da se to na njih ne odnosi. Na to bi ukazivala i činjenica da se i u članu 16. Zakona o JNA pravi razlika između vojnika i pitomaca vojnih škola. Međutim, mislim da ovo pitanje ne možemo razmatrati samo citiranjem odredbi Zakona o JNA, jer bi nas takvo prilaženje ovom pitanju dovelo do pogrešnog zaključka. Činjenica je da u praksi postoje razlike između vojnika i pitomaca vojnih škola i škola za rezervne oficire. Te razlike su uslovljene time što se vojnici nalaze samo određeno vreme u JNA radi osposobljavanja za odbranu zemlje dok se pitomci vojnih škola stručno osposobljavaju za stalnu službu u JNA, a pitomci škola za rezervne oficire osposobljavaju se za rezervni starešinski kadar. Otuda neke razlike i u njihovim pravima i obavezama. Međutim, te razlike nisu takvog karaktera da bi pitomce, kada se radi o materijalnoj odgovornosti, mogli izjednačiti sa aktivnim sastavom u JNA. Starešine u JNA se nalaze u radnom odnosu, za svoj poziv su stručno osposobljene, imaju odgovarajuće iskustvo i pravo na lična primanja, što nije slučaj i sa pitomcima. Naprotiv, položaj pitomaca je mnogo bliži položaju vojnika, pa i kada dobiju odgovarajući čin, odnosno kada pitomci škola za rezervne oficire budu upućeni na stažiranje. Zbog toga mislimo da i pitomci vojnih škola i škola za rezervne oficire, kada se radi o naknadi štete, treba da odgovaraju kao i vojnici, ali samo za namernu i krajnju, a ne i za običnu nepažnju.

Odgovornost za nestalo oružje i municiju. Prema Uredbi o materijalnoj odgovornosti vojnih lica i građanskih lica na službi u JNA (koja je prestala da važi) naknada štete nastale nestankom oružja ili municije koji su učinioci štete bili povereni na upotrebu, čuvanje ili rukovanje, a koji inače služe za lično naoružanje, utvrđivala se u visini petostrukog iznosa vrednosti nestale stvari. Po ovom, nije bilo mogućnosti da se šteta nadoknađuje i u manjem iznosu, odnosno samo „stvarna šteta”.¹¹ Ovakva odredba je imala izrazito penalni karakter i predstavljala je, u stvari, novčanu kaznu, što nije poznato van JNA. Zbog toga je ovakav način regulisanja trpeo niz prigovora. Članom 248. Zakona o JNA ovo pitanje je rešeno nešto drukčije. Zakonom se ne propisuje da će vojna lica za te štete uvek plaćati petostruki iznos stvarne štete. Njime se samo

¹¹ Po imovinskom pravu, zavisno od stepena krivice, nadoknađuje se stvarna šteta i izgubljena dobit (dobit koja se pri postojećim normalnim uslovima osnovano mogla očekivati). Zakonom o JNA ne propisuje se da se može naknaditi i „izgubljena dobit”, već samo „stvarna šteta”.

ovlašćuje državni sekretar da tako nešto propiše, odnosno da može propisati da se štete nadoknađuju do petostrukog iznosa. To je propisano članom 5. Pravilnika o sprovođenju odredaba Zakona o JNA o materijalnoj odgovornosti. Međutim, ipak, zavisno od stepena krivice, tu je data i mogućnost da visina naknade bude i manja. Tako, ako je šteta učinjena namerno ili iz krajnje nepažnje, nadoknađuje se u petostrukom iznosu, a ako je učinjena iz obične nepažnje, samo do trostrukog iznosa vrednosti nestale stvari, opet sve zavisno od uslova pod kojima je šteta nastala. Poslednjim stavom ovog člana Pravilnika propisano je da kada se steknu uslovi za oslobođenje od plaćanja naknade štete, odredbe o povećavanju naknade neće se primenjivati.

Ove odredbe se tumače i shvataju i tako kao da su uslovi i mogućnosti oslobađanja od plaćanja naknade štete drugačiji nego što je to učinjeno članom 253. Zakona o JNA. Takođe ima shvatanja da odredbe ovog člana, koje nameću dokazivanje i stepenovanje krivice, kada se primene na računopolagača i rukovaoca, dolaze u sukob sa članom 250. Zakona o JNA, jer se njime propisuje da oni odgovaraju po principu pretpostavljene krivice, a takva krivica se ne može stepenovati. Stoga je potrebno i o tome dati neka objašnjenja.

Pravilnikom (čl. 5) propisani su samo uslovi pod kojima će se nestanak oružja i municije, koji služe za lično naoružanje, moći nadoknaditi u petostrukom, odnosno u trostrukom iznosu vrednosti nestale stvari. Razlozi i uslovi oslobađanja uopšte nisu propisani ovim članom Pravilnika. Stavom 4. ovog člana propisano je da se, kada postoje uslovi za oslobađanje od plaćanja štete, visina neće obračunavati pomoću određenog faktora, tj. dvostruko, trostruko ili petostruko. (Ovde treba imati u vidu da se u knjigu manjkova kao iznos štete može unositi samo „stvarna šteta”, bez primene faktora. Otuda samo taj deo može biti predmet oslobađanja, delimičnog ili potpunog. Ovo je i razumljivo, jer je federacija oštećena za iznos „stvarne štete”, pa se jedino taj iznos može otpisati na njen teret. Prema tome, ovim se stavom propisuje samo postupak kako da se taj član Zakonom o JNA primenjuje u specifičnoj situaciji.

Što se tiče primene ovog člana Pravilnika na računopolagače i rukovaoce, treba imati u vidu, pre svega, da se članom 250. Zakona o JNA u suštini oslobađaju vojnoupравни organi tereta dokazivanja krivice, ali se ne zabranjuje da se i sami upuste u dokazivanje. Ukoliko ti organi smatraju da treba primeniti faktor iz člana 5. Pravilnika, moraju sami dokazivati viši stepen krivice računopolagača i rukovaoca, tj. krajnju nepažnju ili nameru. To isto se mora činiti i kod primene oslobađanja iz člana 253. Zakona o JNA, bez obzira na to da li računopolagač i rukovalac odgovaraju za štete iz člana 5. Pravilnika ili za druge štete. Ovo stoga što se može pretpostavljati samo najblaži vid krivice, a namera i krajnja nepažnja moraju se dokazivati.

Iako su propisi o prometu vatrenog oružja liberalizovani ipak je u JNA zadržana pooštrena zaštita oružja i municije. To je i razumljivo jer oružje i municija predstavljaju opasnost ako dođu ne-

pozvanim licima u ruke. Međutim, ovakav karakter odredbe je sveden na relativno malu meru. Ona se primenjuje samo kada je u pitanju nestanak oružja ili municije koja služi za lično naoružanje, a ne ako je u pitanju i oštećenje oružja. Pored toga, Pravilnikom je propisano da se pri određivanju u kom iznosu će se nadoknađivati ova vrsta oružja i municije, mora voditi računa o tome pod kojim uslovima je do štete došlo, kao i o stepenu krivice počinioca štete.

Prema tome, odredba o petostrukoj naknadi vrednosti nestalog oružja ili municije koji mogu služiti za lično naoružanje tako je elastično postavljena da će se u praksi ta vrednost retko naplatiti u petostrukom iznosu (osim kada se dokaže da je šteta počinjena namerno ili iz krajnje nepažnje). Bez sumnje to znači ozbiljan napredak, kao što je i činjenica da je petostruka naknada štete odigrala krupnu ulogu u podizanju i učvršćivanju odgovornosti i discipline u čuvanju ličnog naoružanja i municije. Međutim, u sadašnjim uslovima, kada je promet vatrenim oružjem liberalizovan i kada se do njega može doći na relativno lak način, izgleda da sve više otpadaju razlozi koji su uslovljavali da se ovo pitanje reguliše na izneti način. Prema tome, postoje realni izgledi da bi se i naknadom stvarnog iznosa štete obezbedilo čuvanje oružja i municije, kao što je to bio slučaj i do sada. Time bi se izbeglo odstupanje od imovinskog prava, kao i od pravnog sistema SFRJ.

NEKA PITANJA SUODGOVORNOSTI

Šteta ne nastaje uvek kao posledica radnje samo jednog lica. Za istu štetu može istovremeno da odgovara i više lica i po raznim pravnim osnovama. Ona mogu učestvovati kao neposredni izvršioци jedne ili više štetnih radnji. No, u prouzrokovanju štete neko može da učestvuje i posredno, doprinoseći na neki način njenom nastajanju (npr. ako nagovori nekog da preduzme štetnu radnju, pomogne mu u izvršenju, ako zanemari da preduzme radnju kojom bi sprečio štetu itd.) Isto tako, više lica može jednu štetu prouzrokovati i samostalnim radnjama, od kojih je svaka dovela do štete. Treba imati na umu da današnji razvoj tehnike, tehnologije, saobraćaja, itd. dovodi dotle da su sve ređe radnje gde samo jedno lice pričinjava štetu. Sve je izraženija međuzavisnost radnji više lica koja dolaze u obzir kao potencijalni štetnici u svojstvu suodgovornih lica. To je slučaj i u JNA i van nje. Naime, sam način regulisanja svakodnevnog života i rada u jedinicama (ustanovama) JNA, kao i način upotrebe i raspolaganja materijalnim i finansijskim sredstvima, tako je određen da veliki broj lica dolazi u položaj međusobno zavisnih aktera čije su akcije najčešće neodvojive od akcija prethodnika. Pored toga, vojnoj imovini je svojstveno da se više lica nalazi u ulozi upravljača i korisnika.

U tako složenom poslovanju, gde učestvuje veći broj starešina, u praksi je teško utvrditi čijim je sve radnjama, odnosno propustima, došlo do štete. Ovo je tim teže što se u pretežnom broju slučajeva (osim računopolagača i rukovalaca) mora dokazati čijom je

radnjom, odnosno propustom, šteta prouzrokovana. Jer, za materijalnu odgovornost određenog lica, potrebno je, pored ostalog, da je njegova radnja uzrok štete. To nije lako utvrditi, jer štetu najčešće prouzrokuje nekoliko uzroka, od kojih prvo treba izdvojiti bliže.¹² Da bi se utvrdilo čijom je sve krivicom došlo do štete, treba utvrditi sve činjenice i okolnosti. Ali pošto to zahteva dosta truda i vremena, obično se shvata da uzrok štete treba isključivo ili pretežno tražiti u poslednjoj karici u lancu štetnih radnji, što dovodi do toga da se štetnikom smatra lice čija je radnja ili propust neposredni uzrok koji je doveo do štete. Ostali počinioci štete ostaju tada prikriveni, odnosno smatra se da su tako daleki i da nisu ni mogli uticati, tj. da je njihov uticaj za nastajanje štete beznačajan. Tako, umesto da se odgovornost za naknadu štete proširi i na suodgovorna lica, ona se obično svodi na poslednje lice iz toga lanca pa se ono tretira kao odgovorno, a često i obavezuje da naknadi štetu. U nekim slučajevima suodgovornost počinitelaca štete ostaje nerasvetljena i zbog oportuniteta (štete velikih razmera u saobraćajnim udesima; štete koje nastaju usled manjkavosti u organizaciji rada, nedostatka stručnog kadra itd.) Ponekad i razlozi rentabilnosti i ekonomičnosti postupka utiču na utvrđivanje suodgovornosti, kao i činjenica da se u nekim predmetima postupak za naknadu štete kasno pokreće.

Najčešći slučajevi suodgovornosti u materijalnom i finansijskom poslovanju u JNA mogu biti između naredbodavca i računopologača, ili između naredbodavca i stručnog referenta službe. Nije isključena suodgovornost i u drugim situacijama, npr. između članova raznih komisija, starešina i vojnika, starešina i vojnika — vozača, vojnika — vozača i instruktora, između pojedinih referenata u službi itd. Naredbodavac — pomoćni naredbodavac, računopologač — rukovalac i stručni referent službe osnovni su faktori materijalnog i finansijskog poslovanja u JNA¹³. Iako su svojstva pomenuatih lica uglavnom određena propisima ili formacijom, ipak je neophodno u svakom konkretnom slučaju to utvrđivati, jer se ta lica mogu pojavljivati i u drugim svojstvima, a time se i njihov odnos prema donošenju upravnih akata, vršenju nabavki, radova i usluga, sprovođenju propisa o čuvanju i održavanju vojne imovine, izvođenju gađanja, vojnih vežbi, manevara, marševa, prevođenja, itd. može menjati. Tako, stručni referent službe može u datom momentu biti član neke komisije, a pomoćni naredbodavac može imati svojstva naredbodavca ako ga za to vreme zastupa itd. Posebno treba istaći da starešina u svojstvu pomoćnog naredbodavca dejstvuje u ime i sa autoritetom svog komandanta. Prema tome, za tu oblast ili grupu

¹² Dr Stevan Jakšić, *Obligaciono pravo*, Sarajevo, 1957, str. 271.

¹³ Pojam naredbodavca određen je članom 39. Pravilnika o sprovođenju odredaba Zakona o finansiranju i materijalnom i finansijskom poslovanju u JNA. Naredbodavac je starešina jedinice (ustanove) koja ima svojstvo materijalno-finansijskog organa. Za zakonitu upotrebu i raspolaganje sredstvima JNA odgovorni su, kao naredbodavci, pored državnog sekretara, i starešine vojnih jedinica i ustanova. Naredbodavci odgovaraju za celokupno stanje jedinice, oni donose tzv. komandantske odluke. Njihova ovlašćenja su veoma široka i odnose se na svu vojnu imovinu i novčana sredstva koja su njihovoj jedinici (ustanovi) data na upotrebu i raspolaganje. Ovakva ovlašćenja zadržavaju i ako deo ovlašćenja prenesu na pomoćne naredbodavce.

poslova on je naredbodavac svim potčinjenim u sastavu te jedinice ili ustanove. Za prenetu grupu poslova donosi odluke i snosi odgovornost kao da je naredbodavac. Međutim, ako izvrši neko naknadno naređenje naredbodavca koje dovodi do štete neće odgovarati, ako joj sam nije doprineo, jer se tog momenta nalazio u ulozi potčinjenog koji je morao izvršiti naređenje pretpostavljenog. Ukoliko pomoćni naredbodavac donese pogrešnu odluku koje dovode do štetnih posledica, za štetu će odgovarati i naredbodavac, jer se radi o propustu nadzora i podučavanja. Ovakav stav proizilazi iz člana 15. Pravilnika o sprovođenju odredaba zakona o finansiranju i materijalnom i finansijskom poslovanju u JNA.¹⁴ Dakle, naredbodavac odgovara ne samo za radnje i propuste u okviru ovlašćenja koje je zadržao u svojim rukama, već i za propuste i greške koja je preneo ovlašćenjima, ukoliko se mogu pripisati njegovim propustima. Ovakav zaključak se može izvesti i iz člana 393. i 394. Pravilnika o sprovođenju odredaba zakona o finansiranju i materijalnom poslovanju JNA. To proizilazi i iz principa jednostarešinstva, kao i stava da komandant odgovara za „celokupno stanje u jedinici”.

Dodirnuli smo samo neke aspekte suodgovornosti naredbodavca i pomoćnog naredbodavca, više ilustracije radi nego sa namerom svestranije razrade ovog problema. Naime, pitanje suodgovornosti je tema za sebe, a okviri ovog članka ne dozvoljavaju da se ona šire obradi. Stoga nećemo ni načinjati pitanje suodgovornosti ostalih aktera u materijalnom i finansijskom poslovanju, npr. između naredbodavca i stručnog referenta; naredbodavca i računopolagača, odnosno rukovodca, između članova raznih komisija itd. Upravo, nastojali smo samo da u opštim linijama postavimo fizionomiju ovog problema u celini, bez šire konkretizacije. Ipak, nužno je napomenuti da, ako se želi postići važna svrha postupka za naknadu štete, učvršćivanje materijalne discipline, moraju se utvrđivati i one činjenice i okolnosti koje ukazuju na to da nije uvek samo neposredni počinilac štete odgovoran, već da je u njenom prouzrokovanju učestvovalo više lica.

*

Mere privredne reforme nalažu sasvim nov odnos prema povećanoj vojnoj imovini i sredstvima. Od toga koliko ekonomično i racionalno radimo zavisice i standard pripadnika JNA, jer se dobijena sredstva ne mogu povećavati, a od nas će zavisiti da li ćemo boljim radom obezbediti izvesna sredstva koja bi mogla ići i na standard. Često nam izvesne stvari izgledaju beznačajne, a u toku 1955. god. je samo prodajom furde, pomija, itd. dobijeno oko 2,000.000.000 starih dinara.

Ako u sklopu svega toga tražimo mesto naknade štete u JNA, moramo shvatiti da je najvažnije: borba za zakonit i pravilan rad pri vršenju funkcionalnih dužnosti, a to istovremeno znači i borbu za smanjivanje štete u JNA (pr. saobraćajni udesi). U JNA svake

¹⁴ Čl. 15. Pravilnika glasi: „Starešine jedinica i ustanova dužne su da organizuju i da vrše nadzor nad celokupnim materijalnim i finansijskim poslovanjem u JNA”.

godine imamo na desetine hiljada predmeta naknade štete, a iznosi su veliki. Kada bi se štete smanjile samo za nekoliko desetina procenata, to bi značilo ogromne uštede. Izvestan broj šteta je, svakako, neminovan. Međutim, svaka šteta koja je proizvod subjektivnih slabosti ne znači samo smanjivanje, već i gubljenje materijalnih i novčanih sredstava JNA, jer se ne mogu nadoknaditi drugim, već samo onim koja su odobrena. Zbog toga mislim da je svaki pripadnik JNA zainteresovan da šteta bude što manja. Samo 1955. godine pokrenut je izvršni postupak za 800,000.000 starih dinara. Isto tako se mora sa više odgovornosti prilaziti primeni člana 253. Zakona o JNA (oslobađanje od plaćanja naknade štete). To ne znači da ovaj član ne treba primenjivati tamo gde za to postoje svi uslovi, ali treba voditi računa da se ne primenjuje tamo gde se radi o teškim propustima koji su uslovlili štetu, što se moglo izbeći (samovlasno preuzimanje vožnje motornim vozilima iako se nema položeni vozački ispit i iskustvo itd.). Svrha postupka za naknadu štete u svakom slučaju i dalje ostaje: obeštećenje federacije i uvrščivanje materijalne discipline, s tim što sada dolazi i veći interes svakog pojedinca da se to sve i ostvari.

Potpukovnik
Petar NINKOVIC

DVA PROBLEMA IZ RADA ŠTABOVA U RATU

Pošto će vreme predstavljati trajan problem u radu starešina i štabova u ratu, u praksi je najvažnije pravilno uočiti u kome pravcu valja tražiti rešenja. Nastojanja da se u radu štaba obezbedi brzina po svaku cenu neprihvatljiva su, jer brzinu ne treba suprotstavljati temeljitom i urednom obavljanju poslova. Umesto toga, rešenja valja tražiti u njihovom skladnom odnosu kroz poboljšavanje organizacije rada, veću stručnost i majstorstvo u izvršavanju zadataka i slično. Naime, mišljenja i predlozi da treba propisati koje probleme rešavati u skraćenom vremenu, a koje i na koji način kada ima dovoljno vremena, najblaže rečeno, dolaze iz nerazumevanja ili pogrešnog shvatanja problema. Prema tim zahtevima, za rad štaba trebalo bi utvrditi: skraćeni organizacioni proces (kad imamo malo vremena) i potpuni organizacioni proces (kad imamo dovoljno vremena). Odmah moramo reći da ovakvi predlozi i mišljenja navode na traženje problema u pogrešnom pravcu. Pri tom se gube iz vida neke osnovne stvari.

Skraćeni organizacioni proces. Pojmovi „malo” i „dosta vremena” za pripremu borbenih dejstava vrlo su relativne i teško merljive stvari. Oni ne samo što nisu definisani, već ih je, čini mi se, i nemoguće precizno odrediti. Da li u konkretnom slučaju ima malo ili dovoljno vremena zavisi od borbenog zadatka, mesta i stanja jedinice u trenutku prijema zadatka, stanja i mogućnosti neprijatelja i, iznad svega, od organizovanosti i stručne spremnosti svakog pojedinog štaba da sve svoje zadatke potpuno i uredno izvrši u datom vremenu. Tako, na primer, nekoliko časova u jednoj situaciji može jednom štabu i jedinici biti sasvim dovoljno, dok je drugom to nedovoljno. Ukoliko se, dakle, razlikuju stanja i situacije kod pojedinih štabova i jedinica, utoliko se razlikuju i njihove potrebe za vremenom.

Glavni poslovi iz pripreme i organizacije borbenih dejstava moraju se obaviti u vremenu koje nam stoji na raspolaganju, a i solidno, ako mislimo da uspešno izvršimo borbeni zadatak. U ovom pogledu, mislim, ne bi smelo biti dileme, jer je poznato da nesolidnost, improvizacije i površnost u pripremi i organizaciji borbe mogu da dovedu do neuspeha. A zahtevi za utvrđivanjem sadržaja skraćenog procesa u radu štaba objektivno vode baš u tom pravcu, bez obzira na to što se subjektivno njima to ne želi postići. Pri insistiranju na skraćenom organizacionom procesu očigledno se polazi od toga da je, odabiranjem samo nekih poslova koji se moraju rešavati u ovakvim situacijama, ipak moguće postići takvu pripremu koja bi jemčila uspešno izvršavanje zadatka. Mora se reći da

u ovakvom shvatanju koje podrazumeva reduciranje poslova, a veruje u temeljitost i uspeh priprema, ima dosta olakog i površnog prilaznja suštini problema. Jer, da nije tako ne bi se naporedo s tim insistiralo i na utvrđivanju posebnog sadržaja rada u tzv. potpunom organizacionom procesu (kada se ima dosta vremena). Ovaj se, verovatno, smatra boljim, jer je u njemu moguće potpuno i temeljito obaviti sve poslove i zadatke, ali za njega treba i „dosta vremena”.

Ako bi tako reducirani, skraćeni proces pripreme mogao zadovoljiti potrebe i ako bi se njime jemčilo uspešno izvršenje borbenog zadatka, zašto bi bio potreban i potpuni organizacioni proces? Njegovog svrha bi sada jedino mogla biti u tome da se zadovolji forma i utroši vreme, ali ne i da se osigura izvršenje borbenog zadatka, jer se to i skraćenim procesom postiže. Čini mi se, dakle, da u tom pravcu ne treba tražiti, niti se može naći zadovoljavajuće rešenje za rad štabova u pripremi borbe. Umesto toga, kroz obuku u trupi i školama, što jednostavnije, ali i efikasnije valja pronalaziti metode i forme rada štabova koji će omogućiti da se svi problemi i pitanja, važna za izvršenje dobijenog borbenog zadatka, na brz i jednostavan način temeljito i potpuno reše, kako uspeh ne bi dolazio u pitanje. Razume se, problem vremena (malo ili dosta, kratko ili dugo) ne može se i ne sme zanemariti ali mu se mora stvaralački prilaziti. Mora se sve brže i organizovanije raditi. Međutim, taj problem ne može se rešavati formalno, niti izostavljanjem poslova koji se moraju obaviti, već, pored ostalog, samo boljom organizovanošću, uigranošću i opremanjem štabova savremenim tehničkim sredstvima za rad i visokom stručnošću oficira. To će povećati ekspeditivnost, ubrzati rad i dovesti do dobitka u vremenu, a time i do skraćivanja procesa pripreme borbenih dejstava.

Celishodnost saopštavanja osnovne zamisli. U sistemu rada štaba kod nas je uobičajeno da komandant, čim prouči i shvati borbeni zadatak i posle kraće (može se slobodno reći, dosta jednostrane i površne) procene situacije, odmah stvara svoju osnovnu zamisao za izvršenje borbenog zadatka i saopštava je organima štaba. Tek tada i na osnovu nje u štabu počinje procena situacije i intenzivan rad na pripremanju predloga i podataka komandantu za odluku koja je, uzgred rečeno, samim davanjem osnovne zamisli već donesena. U čemu je svrha ovako, na brzinu, donesene osnovne zamisli? Uglavnom samo u tome da se štabu što pre daju osnovna rešenja kako bi se odmah usmerio na procenu situacije radi pronalazjenja konkretnih organizacijskih (ali ne fundamentalnih) rešenja za realizaciju (a ne za stvaranje) osnovne zamisli koja je već data. Da li je ovakav postupak u pripremi odluke celishodan? Mislim da nije, i to iz više razloga. Ne upuštajući se u podrobnosti i opširna obrazloženja protivrazloga, navešću samo neke činjenice koje opovrgavaju celishodnost ovakvog postupka. No, pre toga, samo da podsetim čitaoca na sadržaj osnovne zamisli da bi se jasnije istakli njena važnost i značaj u procesu priprema i izvršenja borbenog zadatka.

Osnovna zamisao, kao što je poznato, sadrži: borbenu radnju (ako je nije dao pretpostavljeni), cilj dejstva i ideju manevra (te-

žište dejstva, oblik manevra), upotrebu nuklearnih sredstava, podelu zadatka na bliži i sledeći, odnosno na etape ili faze u napadu i pojaseve, odnosno položaje u odbrani, način dejstva i gotovost za dejstvo. Ako se dobro sagleda sadržaj osnovne zamisli i analizira njegov karakter i značaj, nije teško doći do zaključka da je to praktično odluka ili da su to, u najmanju ruku, fundamentalna pitanja odluke. Sve što se dalje odlukom obuhvata proističe iz ovih pitanja i u suštini predstavlja njihovu konkretizaciju. Ako je to tako, a mislim da je to očigledno i neosporno, nije teško ukazati na ozbiljne nedostatke uobičajenog načina rada na stvaranju osnovne zamisli.

Komandant se na taj način stavlja u situaciju da se previše žuri i da zbog toga što nema sve podatke radi površno i odmah, na osnovu prvih utisaka, stvara osnovnu zamisao i saopštava je štabu da bi ga što pre uključio u rad. Ovakvim sistemom rada on se objektivno dovodi u položaj ne samo da mora da se žuri, već i da gotovo potpuno prenebregava pomoć, ideje i inicijative svoga štaba, pa čak mora da prejudicira i svoju sopstvenu podrobnju i svestranu procenu situacije.

Takvim radom se, u izvesnom smislu, degradiraju mesto i uloga štaba. On treba da se angažuje u stvaralačkom radu, u svestranoj proceni situacije, na studiji problema kroz njihovu međusobnu povezanost, na stvaranju stručnih proračuna i predloga komandantu i da mu time što više pomogne i olakša rešavanje najtežih i fundamentalnih pitanja odluke. Ali umesto da ima aktivnu stvaralačku ulogu, kao organ od koga potiču inicijative, sugestije i zamisli i da bude najveća podrška komandantu u rešavanju najtežih problema, takvim radom on se, u najvažnijim trenucima, ostavlja po strani, očekujući objavljivanje osnovne zamisli. Štab se tek naknadno i sa zakašnjenjem uključuje u akciju, uglavnom na realizaciji osnovne zamisli, bez obzira na to da li je u njoj dato najbolje rešenje. Ova slabost nikako se ne otklanja (donekle se samo ublažava) i ako neki od najbitnijih i neposrednih saradnika pomaže komandantu u stvaranju osnovne zamisli.

Ukoliko se u štabu, kasnijom svestranijom procenom situacije, temeljitim ispitivanjem i upoređivanjem činioaca mogućnih rešenja i varijanti dejstva, nađu bolja i celishodnija rešenja nego što su data u osnovnoj zamisli, komandant se dovodi u situaciju da iz temelja mora da menja već saopštenu osnovnu zamisao. Ali i to je bolje nego da iz subjektivnih razloga tvrdoglavo ostane pri već datoj osnovnoj zamisli, iako mu njegovi saradnici ubedljivim (ali ne i nametljivim) činjenicama ukazuju na njene slabosti i predlažu bolja rešenja. Uostalom, izmene osnovne zamisli mogu i normalno će nastupati i zbog toga što i sam komandant, u daljoj proceni situacije, dolazi do boljih rešenja. Ukoliko oficiri štaba, iz ma kojih razloga, nisu u mogućnosti da svoje ideje blagovremeno iznose i suprotstavljaju komandantovim, može se dogoditi da bolja rešenja ostanu nepoznata i neiskorišćena. Najzad, ovakvo prihvatanje stvari apriori, bez dalje konstruktivne diskusije, može na ostale komandantove saradnike da deluje demobilizatorski i da isključi svaki njihov dalji stvaralački i konstruktivni napor na dopuni i poboljšavanju osnovne zamisli.

Najzad, ako se složimo da osnovna zamisao, u celini i pojedino-
stima, podleže u kasnijem radu komandanta i štaba preispitivanju,
dopunjavanju i menjaju (a to je, čini mi se, u dosta slučajeva nemi-
novno), zaista se ozbiljno postavlja pitanje zbog čega, i bez nužde,
treba tako autoritativnom, krupnom i važnom aktu, makar i for-
malno, davati privremen, provizoran pa čak i improvizovan karak-
ter. Da ona objektivno ima ovakav karakter vidi se iz toga što se
svi elementi osnovne zamisli (i ona u celini) konačno utvrđuju: odlu-
kom. To znači da sve pre toga, pa i osnovna zamisao, ima neki
prethodni, radni, provizorni i privremen karakter za rad u štabu,
dok ne sazri čvrsta i konačna odluka. Stoga mislim da osnovnu zami-
sao treba gledati ne samo kao sastavni deo već kao osnovu odluke,
pa zbog toga ceo rad, i komandanta i štaba, mora biti usmeren na
to da se ona što bolje, pravilnije i situaciji adekvatnije definiše. A
što se tiče angažovanja štaba na pripremi odluke, to se može postići
na brži i jednostavniji način nego što je davanje osnovne zamisli.

Iznoseći ove činjenice dužan sam da podvučem da ovde nije reč
o neospornom pravu komandanta da samostalno donosi odluke, da
po svom nahođenju traži i prima predloge i mišljenja svojih sarad-
nika, da ih samostalno ceni i prihvata ili odbacuje, već o metodu
i sistemu rada u štabu koji svojim radom i angažovanjem treba da
pomogne komandantu da blagovremeno donese najbolje odluke.

Na kraju, umesto prerano i na brzinu stvorene osnovne zamisli,
koja upravo zbog toga kasnije i trpi ozbiljne revizije, čini mi se da
za istu svrhu postoji manje zvučan, ali podesniji postupak koji bi
bio celishodniji, situaciji i radu štaba adekvatniji i pogodniji. Naime,
kada komandant, sam ili s načelnikom štaba, prouči i shvati za-
datak i u opštim potezima sagleda situaciju bolje je, umesto na br-
zinu stvorene osnovne zamisli, da dâ štabu i drugim organima samo
konkretna uputstva za procenu situacije, pripremanje podataka i
predloga za odluku. Takva uputstva organima štaba mogao bi davati
lično komandant ili načelnik štaba prilikom njihovog upoznavanja
sa dobijenim borbenim zadatkom. Tom prilikom organima štaba ne
bi trebalo iznositi sugestije koje bi ih mogle sputavati u objektivnoj
i nepristrasnoj proceni, već im samo ukazati koje podatke i do kog
vremena moraju srediti i dostaviti komandantu, koji su glavni pro-
blemi iz njegovog delokruga rada naročito važni za odluku, pa ih
zbog toga treba temeljito proučiti i po njima dati konkretne predlo-
ge. Na ovaj način se ceo štab odmah, neposredno i u punoj meri,
angažuje u pripremi i donošenju odluke, a organima štaba se ostavl-
ja puna sloboda u pronalaženju najboljih rešenja. Oni se čine i
odgovornim za svoja mišljenja i predloge koje podnesu komandantu.
Dok organi štaba razmatraju situaciju i pripremaju predloge, ko-
mandat sam ili s načelnikom štaba i dalje studira situaciju, ispi-
tuje mogućnosti i varijante rešenja i kada svoju procenu i zaključke
upotpuni podacima i predlozima koje mu podnesu organi štaba,
tada zaista može da donese čvrstu i najbolju odluku u datoj si-
tuaciji.

Pukovnik
Đorđe J. ORLOVIC

O METODICI IZVOĐENJA GRUPNIH ZANIMANJA

Grupno zanimanje je jedan od oblika organizacije vojne nastave koji omogućava da se sadržina određenog programa sa uspehom prenese na slušaoce, starešine i komande različitih predznanja i stepena uzdignutosti.¹ Ono je pogodno za izvođenje u svim trupnim jedinicama, počev od voda pa do najviše komande i ustanove. Posebno odgovara obuci pitomaca i slušalaca u školama. Pored toga, nije teško za organizovanje i jednostavno je. Važno je uočiti da pruža velike mogućnosti za stručno usavršavanje starešina, posebno u rešavanju taktičkih i operativnih zadataka u konkretnim uslovima.

Nezavisno od toga ko se uključuje u rad, ova forma obuke zahteva vrlo solidne pripreme starešina koji rukovode, a tako isto i samih slušalaca.

Posedovanje odgovarajućih veština pri rešavanju taktičkog zadatka kroz grupno zanimanje ima takođe veliki značaj. Starešine moraju dobro poznavati čitanje i tumačenje taktičkih znakova, rad sa dokumentima TKT, upotrebu raznih pomagala (taktičko-tehnički podsetnik, računar, razmernik, dijagram, šema, pregled i dr.) i tehniku rada pri proračunu inženjerskih sredstava za forsiranje reke, pri grupisanju artiljerije, sredstava PVO i zone dejstva sredstava NHB b/s, gubitaka i odnosa snaga, itd. Bez poznavanja svega ovoga teško se može zamisliti organizovan, sistematski i efikasan rad učesnika u toku rešavanja taktičkog zadatka. Zato je korisno da se te veštine za vreme pripreme grupnog zanimanja obnove i nauče.

Štabni trenazi ili grupno uvežbavanje javljaju se u ovom slučaju kao najpogodnija forma pripreme. Za grupna uvežbavanja npr. slušaoci se pripremaju po pitanjima i materijalu koji su im nastavnici precizirali i unapred dali. Pored teorijske pripreme teme slušaoci rade i praktično na karti po taktičkom zadatku koji je približan temi koja će biti na grupnom zanimanju. Na pripremama slušaoci, uz pomoć nastavnika, rade razne proračune. Ako npr. predstoji zadatak: „Napad divizije sa forsiranjem reke” tada slušaoci grupno uvežbavaju inženjerske proračune potrebnih sredstava za forsiranje reke. U okviru iste pripreme mogli bi se razraditi raspored i grupisanje artiljerije, trenirati vođenje radne karte, itd. Na ovim časovima nastavnik objašnjava i pokazuje, a slušaoci rade uz njegovu pomoć.

¹ Grupno zanimanje kao oblik organizacije i izvođenja nastave ne treba izjednačavati sa grupnim radom kao jednim od socioloških oblika grupisanja učesnika u nastavi (frontalnim, grupnim i individualnim), jer se svi ti sociološki oblici rada mogu veoma uspešno primenjivati i pri izvođenju grupnog zanimanja.

Podela grupnih zanimanja. Ova zanimanja mogu da se dele prema mestu gde se izvode, prema vrstama zadataka, metodu izvođenja i prema postavljenom cilju.² Prema mestu gde se izvode grupna zanimanja mogu biti po karti, na zemljištu, na reljefu, reljefnoj karti i kombinovano. Prema vrstama mogu biti kompleksna i skraćena, a što se tiče metoda, mogu se izvoditi grupnim metodom, metodom rada komande i štaba³ i kombinovano.

Prema postavljenom cilju nastave grupna zanimanja mogu biti: pokazna, polupokazna, kontrolna i metoda. U ovom članku zadržaću se samo na nekim mišljenjima o metodici izvođenja grupnih zanimanja prema postavljenom cilju.

Pokazno grupno zanimanje ima za cilj da učesnicima praktično pokaže šta i kako treba da se radi po određenom zadatku na pripremi, organizaciji i rukovođenju borbenim dejstvima određenih jedinica i u različitim situacijama. Za ova zanimanja mora se jasno odrediti cilj koji se želi postići. Pored navedenog, cilj može da bude: ujednačavanje gledišta starešina-nastavnika po osnovnim pitanjima iz materije koju treba savladati; priprema i uvežbavanje nastavnika radi ovladavanja znanjima i veštinama iz teme da bi se osposobili za predstojeću vežbu ili grupno zanimanje sa jedinicom ili slušaocima i upoznavanje nastavnika sa širim materijalom od onoga koji će se predavati, provera njihove pripreme i poboljšanje metodike obuke.

Važnost izvođenja pokaznih grupnih zanimanja je, pored ostalog, i u tome što slušaoci na njima sagledavaju metode postupke pri rešavanju pojedinih pitanja i problema i vide kojim putem treba ići da bi se najbrže i što je moguće pravilnije donelo rešenje koje zahteva konkretna situacija, a to je i poseban cilj nastave pri rešavanju taktičkih zadataka. Ovo je tim važnije, jer se situacije u ratu veoma retko ili skoro nikako ne ponavljaju. Ovakva zanimanja se najčešće primenjuju kada slušaoci treba uvesti u novi način rada. Posebno je pogodan za škole usavršavanja i više vojne akademije, jer u njih stupaju mlađe starešine, ljudi sa manje iskustva iz rada štabova i komandi na pripremi, organizaciji i rukovođenju borbenim dejstvima. Zato pre rešavanja npr. operativno-taktičkog zadatka kojem slušaoci prvi put prilaze, dobro je kroz ova zanimanja pripremiti se za taj rad, jer se na taj način najbolje štedi vreme, a slušaoci najbrže dolaze do metoda rešavanja zadataka u ulozi pojedinih komandi i štabova kao i njihovih pojedinih organa. Primena ovog načina rada je veoma korisna i kod novoformiranih komandi i štabova koji još nisu najbolje uvežbani u zajedničkom radu ili gde starešine ranije nisu radile na sadašnjim funkcionalnim dužnostima.

Uspeh ovakvih zanimanja zavisi, prvo, od pripreme nastavnika, ali i od slušalaca. Zato ove oblike grupnih zanimanja valja solidno pripremiti i ne dozvoliti nikakvu improvizaciju, jer to slušaoci zapražaju i na njih se negativno odražava. Neopravdano je što neki

² Ovo je samo jedna od mnogih mogućih varijanti podele grupnih zanimanja.

³ U sovjetskoj literaturi ovaj oblik izvođenja naziva se „grupno zanimanje sa elementima ratne igre“.

nastavnici za vreme izvođenja ovakvih zanimanja svoje procene, re-ferate, predloge, odluke, itd. čitaju, a kasnije od slušalaca traže da to predstavljaju šematski, grafički, tabelarno i rešenja izlažu sa radne karte. Slušaocima bi trebalo dati celokupan elaborat i sva primerna rešenja, ali uzorno oformljena na radnoj karti, sa šemama, grafikonima, tabelama, itd. Ovo se može dati učesnicima na početku ili na kraju izvođenja pokaznog grupnog zanimanja, dok je neka rešenja dobro dati i u toku samog izvođenja i obrade pojedinih pitanja. Kada će se i koji način davanja primernih rešenja primeniti zavisi od konkretnih uslova izvođenja grupnog zanimanja i mogućnosti odgovarajuće škole — komande. Svaki od gore navedenih načina ima svoje didaktičke vrednosti o kojima u konkretnim uslovima treba voditi računa, jer će od toga zavisiti kada će se i koji način primeniti. Često nastavnici izbegavaju da daju pismeno (grafički, šematski, itd.) primerna rešenja, izgovarajući se da slušaoci ne bi navikli na šablone, što je samo delimično prihvatljivo. Najčešće izbegavaju zbog toga što ta rešenja nisu stvarno primerno oformljena i pripremljena.

Iako se neki s tim ne slažu, ja mislim da za pokazna grupna zanimanja treba odabirati složenije i aktuelnije zadatke, jer kad se slušaocima oni praktično pokažu lakše će docnije samostalno raditi jednostavnije zadatke. No, i kod ovoga treba imati određene granice i polaziti od poznatog didaktičkog pravila u nastavi — od lakšeg ka težem. U ovom slučaju normalno je da nastavnici pokazuju teže teme i zadatke, tj. složeniju materiju, a da slušaoci posle samostalno i uz pomoć nastavnika rešavaju u početku lakše, jednostavnije i poznatije teme, a docnije teže.

Način izvođenja pokaznih grupnih zanimanja i uloga nastavnika i učesnika na njima može biti različita. Jedan nastavnik može biti u svim ulogama organa komande i štaba. Za vreme izvođenja zadatka on ima glavnu reč u svim pitanjima i na razne načine aktivira i ostale učesnike. Može više nastavnika pojedinačno, svaki po svome vidu, rodu i službi da sa slušaocima obrađuje samo svoju ulogu i pitanja iz oblasti svoga sektora. Ova se zanimanja mogu izvoditi i tako da se od nastavnika raznih rodova, vidova i službi, kao i organa štaba, formira komanda odgovarajuće jedinice, gde bi svi zajedno pokazali slušaocima kako rade komanda i štab u pripremi, organizaciji i rukovođenju borbenim dejstvima. Od ovoga bi slušaoci imali velike koristi, ali takva priprema zahteva dobro prethodno uvežbavanje nastavnika. Na isti ovakav način viša komanda može praktično prikazati svoj rad nižoj komandi. To bi znatno doprinelo osposobljavanju potčinjenih komandi i štabova.

Praksa je pokazala da se u nedostatku dovoljnog broja nastavnika ili usled njihove preuzetosti drugim zadacima i poslovima, a što je čest slučaj po vojnim školama, izraslijim slušaocima mogu unapred dati primerna rešenja i s njima pripremiti prikazivanje rada komandi i štaba. Jasno je da bi ulogu komandanta u ovom slučaju igrao sam nastavnik, a izabrani slušaoci ostale uloge koje su obavljali u svojim komandama pre dolaska u školu i koje solidno poznaju. Normalno je da ovakvi slušaoci bolje poznaju taj rad nego i sami nastavnici — opštevojne starešine.

Za pokazane zadatke mogu se u nekim slučajevima slušaoci odvesti u najbližu komandu ili ustanovu koje im mogu primerno pokazati rad komande i štaba. Mogu takva komanda i štab da dođu u školu i slušaocima praktično pokažu kako oni rade na zadatku.

Radi postepenosti i postupnosti u rešavanju zadataka može se primenjivati i takav metod da se slušaocima, pošto već poznaju teme i rad niže komande i štaba u raznim situacijama, odmah prikaže rad više komande, a kada se izdaju zadaci nižim komandama — slušaoci da ih rešavaju samostalno. Ovo se izvodi postepeno. Na primer, pokazno se obradi pukovski, a slušaocima se dâ da samostalno obrađuju bataljonski zadatak. Sa slušaocima se obradi divizijski, a pukovski zadatak samostalno sami rade.

Pokaznim zanimanjima u stranim armijama poklanja se velika pažnja. Tako, na primer, u engleskoj štabnoj školi za 10 meseci školovanja izvede se 35 ovih zanimanja. U sovjetskim vojnim školama takođe.

Najčešći oblik grupnih zanimanja. Posle pokaznih obično se prelazi na polupokazna grupna zanimanja.⁴ Na njima su aktivni i nastavnici i slušaoci, jer većinu pitanja sami slušaoci pripremaju, a kasnije sa nastavnikom na času razrađuju. Zato je kod ovog metoda podjednako važna priprema slušalaca i nastavnika. Za ovu vrstu zanimanja važno je da se odaberu aktuelne teme i to one koje se drugim metodom nisu mogle obraditi ili one koje su za ovakvo zanimanje posebno povoljne. Praksa je pokazala da od učesnika treba tražiti rešenja, a iznošenje procena samo u onom slučaju kada je potrebno dokazivati zašto je baš takvo rešenje slušalac doneo. Radne karte i zadatke slušaocima treba dati blagovremeno i to najmanje na 10—15 dana pre početka zanimanja, tako da bi se mogli solidno pripremiti. Na ovom zanimanju od slušalaca se zahteva da svoja rešenja izlažu sa radne karte i da ih prikazuju šematski i tabelarno, kratko, jasno i bez davanja bilo kakvih drugih uvoda. Ova zanimanja može voditi jedan nastavnik, a mogu i više njih, svaki po svome vidu, rodu i službi. Oni se mogu pojedinačno javljati na časovima, a mogu i svi zajedno da budu na času i da se međusobno dopunjavaju u davanju objašnjenja i pokazivanju slušaocima kako treba raditi. Nastavnici se obično nalaze u ulogama pretpostavljenih starešina pojedinih — sadejstvajućih komandi ili drugih organa. Slušaoci mogu da rešavaju određena pitanja svaki za sebe, ili po grupama od 4 do 6. To se ostvaruje na taj način što se od jedne grupe, klase, bataljona, čete, voda, itd. formira nekoliko komandi-štabova. Svaki slušalac ovde mora pratiti i rad ostalih svojih drugova, jer uloge u toku rada treba često menjati. Ovaj metod je veoma povoljan za primenu u trupnim komandama, pa i u ustanovama gde ima više raznih organa vidova, rodova i službi koje treba uvežbavati za rad na funkcionalnim dužnostima. U poslednje vreme izvođenje ovakvih grupnih zanimanja dobija sve veći značaj. U engleskoj štabnoj školi odnos ovog metoda naspram klasičnog grupnog zanimanja je 21:9. U sovjetskim vojnim školama ovaj način se veoma često primenjuje, naročito u dinamici dejstva.

⁴ Ovo je osnovni i najčešće primenjivani oblik grupnih zanimanja.

Kao i kod pokaznih i kod polupokaznih zadataka treba slušaocima u toku ili na kraju zanimanja davati primerna rešenja. Veoma je važno da slušaoci vide oformljena primerna rešenja za svaki zadatak. Praksa nekih stranih škola nam pokazuje da ovo daje dobre rezultate i da se zadaci sa primernim rešenjima nalaze u jednoj određenoj prostoriji odakle ih slušaoci uvek mogu uzeti i slobodno koristiti. Iz primernih rešenja oni će praktično videti metod rada na razradi zadataka kao i sadržaj i formu pojedinih borbenih dokumenata. Ovo je važno i zbog stvaranja jedinstvenih pogleda, ali ne i šablona. Ako su ovi zadaci stvarno primerno razrađeni, to su samo putevi kojima se dolazi do najboljih rešenja u određenim situacijama.

Kroz kontrolne zadatke se proverava kako su slušaoci, učesnici zanimanja, savladali određenu taktičko-operativnu radnju, a mogu se proveravati i pojedine komande i štabovi. Broj nastavnih pitanja mora biti u skladu sa vremenom koje se daje za rad slušalaca. Zadaci mogu biti opštevojni, rodovski i vidovski, a mogu se davati i za vreme izvođenja samog kompleksnog zadatka na taj način što se slušaocima dâ pojedinačno da samostalno reše jednu supoziciju. Prilikom rešavanja kontrolnog zadatka slušaoci mogu biti u jednoj i raznim ulogama, a od njih treba tražiti da pismeno i šematski oforme rešenja. Da bi se izbegle duge procene i proizvoljno oformljavanje nekih dokumenata, praksa je pokazala da od slušalaca treba tražiti da rade samo ona dokumenta koja su našim borbenim i drugim pravilima propisana. Pošto je kod nas dokumentacija još uvek glomazna, u štabu puka se npr. vodi oko 25 raznih dokumenata, dobro je da rukovodioci grupnog zanimanja odrede za svaki konkretan zadatak koja dokumenta treba oformiti. U ovom radu od slušalaca tražimo više rešenja, a procene samo ukoliko je to potrebno.

Praksa i iskustva nekih armija nam pokazuju da se kontrolni zadaci mogu raditi uz i bez prisustva nastavnika, što zavisi od toga da li svi slušaoci rešavaju jedno pitanje ili su u raznim ulogama i rešavaju razne zadatke i na razne načine. U svakom slučaju kroz kontrolne zadatke polaziti od toga da nam je, pored glavnog cilja da se proveru kako su slušaoci shvatili određenu tematiku, isto tako i cilj da slušaoci nauče samostalno da rešavaju zadatke. Na osnovu rezultata rada slušalaca nastavnici mogu sagledati i rezultate svoga rada i preduzeti odgovarajuće mere za bolju obradu slabije savladanih pitanja. Ako na jednom kontrolnom zadatku preko 25% starenina donese slaba rešenja, logično je da se i nastavnici zapitaju da li je sve u njihovom radu bilo dobro.

Zadaci se rade od 3 do 8 časova, a uslovi rada po karti su isti za sve rešavaoce. To pruža mogućnost dosta realne ocene sa kakvim vojnostručnim znanjem raspolazu pojedinci i koliko su uvežbani za sve uloge u radu štaba. Pri određivanju vremena treba imati u vidu da je veoma važno da se vreme ograniči i da bude realno postvljeno tako da u tom roku slušaoci mogu doneti tražena rešenja. Pri davanju ovih zadataka treba voditi računa da se slušaoci

ne prenatrpavaju nepotrebnim podacima koji ničemu ne služe, već da im se daju realni podaci do kojih bi u stvarnoj situaciji odgovarajući starešina mogao doći. Praksa je pokazala da za kontrolne zadatke učesnicima treba ranije dati situacije i osnovni zadatak, a najkasnije na sam dan rešavanja zadataka, tako da ne gube vreme u traženju pojedinih mesta na karti i na unošenju već date situacije. Ovakav način rada omogućava slušaocima da sve snage usmere na donošenje rešenja i njegovog što boljeg oformljenja na radnoj karti, grafikonu, pregledu, tabeli ili na bilo koji drugi način.

Analiza rešenja kontrolnih zadataka je veoma važna. Nju može vršiti cela grupa koja je zadatak istovremeno završila a može i svaki pojedinac posebno. Koji će se način primeniti zavisiće od raspoloživog vremena, a i od toga da li su svi učesnici zanimanja rešavali zadatak u jednoj ili više uloga. U svakom slučaju nastavnik mora dobro i savesno pregledati kontrolni rad i dati svestrane i objektivne primedbe. Kao osnova za obaranje jednog rešenja treba da služi princip koliko ono odudara i odstupa od proklamovanih koncepcija i pravilskih odredaba, a ne od ličnog shvatanja pojedinog nastavnika.

Metodska razrada zadatka ima za cilj da se slušaoci obuču u sastavljanju i razradi taktičko-operativnog zadatka, kao i razradi elaborata za bilo koju formu obuke starešina komandi i jedinica. Rad učesnika na metodičkoj razradi može biti po grupama ili samostalan. Samostalan individualan rad svakog slušaoca, učesnika na metodičkoj razradi takođe se često primenjuje u našoj praksi i on daje veoma dobre rezultate. Ako ima uslova, ovakav način rada korisno je primeniti bilo da je cilj obučavanje slušalaca ili proveravanje znanja i ocenjivanje. U svakom slučaju slušaoci rade svoj zadatak potpuno samostalno ili uz pomoć nastavnika što zavisi od postavljenog cilja zanimanja.

Ovakav način rada ima izvesnih prednosti nad radom po grupama, jer pruža bolje mogućnosti za obučavanje svakog pojedinca, ali je isto tako nešto neekonomičniji zbog toga što zahteva angažovanje većeg broja nastavnika za svaku nastavnu grupu i nešto duže vreme. Ovaj način metodičke razrade posebno je povoljan za primenu u komandama jedinica i tamo gde je mali broj starešina određene specijalnosti.

Da bi starešina shvatio i da bi mu bilo jasno kad, kako i pod kakvim uslovima treba da razrađuje zadatke, najbolje je izdati pismeno naređenje u kome se reguliše, između ostalog tema i za koju jedinicu se zadatak radi (pb, pp i pd); vrsta taktičkog zadatka; koja dokumenta oformiti za koju nastavnu formu (grupno zanimanje, ratnu igru, vežbu, itd.) treba elaborat razraditi; u kojim uslovima se zadatak izvršava — ojačanje, podrška, varijanta „plave” strane, mesto jedinice u borbenom poretku više komande i dr.; zemljište, vreme i meteorološki uslovi; vreme predaje zadatka, itd.

Starešina koji naređuje izradu zadatka dužan je da zadatak pregleda, oceni i da kritički osvrt na metodičku razradu sa potpunim objašnjenjem onih pitanja koje je razrađivač pogrešno ili nepotpuno obradio.

Ovakvim načinom rada individualni zadaci dobijaju svoje pravo mesto. Komande od njih mogu imati znatne koristi, bilo da se na istom zemljištu razrađuju razne varijante borbenih dejstava bilo da zadaci služe samo kao materija za širu i konkretniju studiju određenih pravaca. Pojedini zadaci mogu da se koriste za grupno zanimanje u celini ili uz delimičnu preradu.

Na grupnim zanimanjima u školama i komandama starešine i slušaoci procene, referate i planove pišu nadugačko i u neograničenom vremenu. Gubi se iz vida da je za rukovođenje borbenim dejstvima potrebna velika brzina rada i ogromni naponi starešina. U nekim stranim školama posebno se vežba kratko i sadržajno pisanje referata, naređenja, zapovesti, odluka i planova i usmeno izlaganje, a za najbolje rezultate škole daju posebne nagrade slušaocima.

Veoma je važno uvežbavanje starešina i štabova u brzini reagovanja u toku dinamike. U nekim stranim vojnim školama danas se za komandantsku procenu armijske situacije ne daje više od jednog časa, a za podnošenje referata vreme se strogo ograničava na nekoliko minuta. Da bi se dobilo u vremenu komandanti jedinica neposredno upoznaju celu komandu i organe štaba sa dobijenim zadatkom i odmah daju zadatke organima komande i štaba. U oformljavanju zapovesti za pojedine zadatke koriste se unapred pripremljeni obrasci koji se u toku izdavanja popunjavaju. U nekim armijama starešine, od komandanta divizije pa naviše, svoje zapovesti izlažu usmeno, snimaju ih na magnetoskopsku traku pa ih avionima, helikopterima i drugim sredstvima prenose na KM potčinjenih komandanata, a tek kasnije ih, kada se dobije u vremenu, oformljuju. Da bi brže radili oficiri i štab imaju prethodno pripremljene razne proračune po varijantama i različitim zadacima. Dokumentacija je u pojedinim armijama svedena na minimum. Tako se, na primer, za pojedine taktičke zadatke u mnogim školama, sem radne karte, ne vodi ni jedan drugi dokumenat.

Umesto zaključka za potvrdu važnosti grupnih zanimanja u obuci starešina najbolje nam može poslužiti odgovor načelnika Generalštaba JNA urednika lista „Narodna armija“ od 30. aprila 1965. god. u kome kaže:

„Naša pravila daju solidnu osnovu i mogućnost za to da sve starešine shvate uslove u kojima će se izvoditi buduća ratna dejstva. Zato je ovladavanje našom operativno-taktičkom misli i dalje aktuelan zadatak svih komandi do DSNO zaključno. Što se tiče metode, u fazi nejasnoća i ujednačavanja pogleda na pojedine probleme ratne veštine — obuku komandi i starešina treba prvenstveno izvoditi metodom grupnih zanimanja, a tek pošto se stvari načelno raščiste — onda ići na uvežbavanje komandi, tj. više primenjivati štabne i KŠRI. No, za uspeh u obuci komandi i štabova možda je trenutno još značajniji individualni rad starešina, tj. koliko i kako svaki pojedinac prati našu i stranu vojnu literaturu, s koliko upornosti proučava sve ono što bi, na bilo koji način, upotpunilo njegova saznanja o savremenim borbenim dejstvima i ratnoj tehnici“.

Potpukovnik
Milorad BOGDANOVIC

USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA U VOJNIM ŠKOLAMA

Na današnjem stepenu razvitka našeg vojnog školstva i uz povećane zahteve u nastavi, racionalnije i intenzivnije obrazovanje nastavnika predstavlja važan faktor. Zbog toga je razumljivo što se u našim školama o ovom pitanju sve više diskutuje i što se ono ne sagledava samo sa teorijske strane, već se traže najbolja rešenja za usavršavanje stručne i pedagoške spreme nastavnika.

Vaspitavanje budućih starešina na tekovinama revolucionarne prošlosti naših naroda, na razvitku savremene vojne misli, nauke i tehnike i sl., nije lak zadatak. Zato se od nastavnika traže veća stručnost, ljubav za poziv, razvijen smisao za rad sa ljudima itd. Poziv nastavnika je delikatan i, pored stručnosti, nameće potrebu pravilno izgrađenih odnosa između nastavnika i pitomaca-slušalaca, između iskusnog i neiskusnog čoveka, starijeg i mlađeg koji tek sazreva i postavlja veće zahteve nego ranije generacije. U rešavanju ovih pitanja nije dovoljno samo znanje i iskustvo, već je potreban i stalan rad, upornost u učenju sebe i drugih. U tome, u stvari i leže teškoća i delikatnost nastavničkog poziva. Osobine neophodne za nastavnika ne mogu se steći samo u toku školovanja, već je potrebno usavršavanje i produblјivanje stečenih znanja i njihovo povezivanje u sistem pozitivnih iskustava koja će omogućavati naučnije zasnivanje vaspitno-obrazovnog rada. S obzirom na to što nemamo posebnih vojnih škola za pripremanje nastavničkog kadra, pripreme i pedagoški rad sa nastavnicima dobijaju još veći značaj.

Od nastavnika se traži da poznaje svoj predmet, da neprekidno prati razvitak vojne nauke i tehnike i da poznaje srodne predmete i naučne discipline predmeta koje predaje. Isto tako, nastavnik se ne može ni zamisliti bez posedovanja potrebnih znanja iz pedagogije, psihologije i metodike, jer je to uslov za bolje i ekonomičnije obučavanje pitomaca-slušalaca, za veću produktivnost nastave.

Zapažanja o tome kako se i koliko radi na pedagoško-metodskom obrazovanju nastavnika pokazuju da su postignuti vidni rezultati i da su stečena bogata i korisna iskustva. Organizovan rad u školama podstiče nastavnike na individualno usavršavanje, što također doprinosi da se kvalitet nastave poboljša i unapredi. Međutim, u praksi ima slučajeva formalističkog i nedovoljno smišljenog rada u pogledu pedagoško-metodskog obrazovanja nastavnika, kampanjskog prilazjenja ovom zadatku i sl. Razume se ovakav odnos prema nastavnicima ne doprinosi pravovremenom rešavanju važnih pitanja nastavne prakse, pa su nastavnici često prepuštani sami sebi u sticanju iskustava, a to stvara mnoge slabosti i teškoće.

Pedagoško-metodsku spremu nastavnika u našim vojnim školama treba podizati, pre svega, planskim i organizovanim radom.

U svim vojnim školama, programom rada za starešine koji su postavljeni na dužnost nastavnika treba obezbediti uslove koji će garantovati temeljitije, savremenije i kompletnije pripremanje za poziv nastavnika i vaspitača. To je prva i najvažnija konkretna mera kojom se unapređuje sistem obrazovanja nastavničkog kadra, a time i metodika izvođenja nastave. Za pripremanje nastavnika koji se prvi put postavljaju na ovu dužnost u duhu „Uputstva za organizaciju i formaciju vojnih škola”, treba predvideti (zavisno od potreba) najviše do godinu dana. Pripremni staž može obuhvatiti sledeće zadatke: stručno pripremanje za predmet koji će budući nastavnik predavati i pedagoško-psihološku i metodska pripremu.

O obimu i kvalitetu stručne spreme nastavnika, pored onoga što je propisano Pravilnikom o vojnim školama, potrebno je da se zauzme jasan i određen stav. Stepem poznavanja struke, obim i kvalitet stručnog znanja zavisiće od stepena škole u kojoj nastavnik predaje. On treba da ovlada celokupnim područjem te nauke. Nije dovoljno ovladati nastavnim predmetom, ili samo onim što je predviđeno udžbenikom. Bez opsežnog i temeljitog vladanja predmetom i njemu bliskim naučnim disciplinama nastavnik ne može sa uspehom obavljati svoju dužnost. Da bi se ovo ostvarilo potrebno je za nove nastavnike predvideti najmanje četiri meseca priprema.

Prilikom stručnog pripremanja nastavnika, u okviru grupa i katedri odgovarajućih predmeta, treba im pomoći da ovladaju sadržajem dotične naučne discipline i njenim mestom u sistemu školovanja pitomaca-slušalaca. Mladim nastavnicima je neophodna pomoć da shvate probleme naučne discipline koju će predavati i moguće puteve njenog razvoja. Osim toga, važno je da shvate šta je to što predstavlja čisto znanje, šta je teorija ili hipoteza i koja to mišljenja protivreče opšte usvojenim principima i stavovima.

Stručna sprema nastavnika je uslov za dalje pedagoško-metodsko usavršavanje.

Pedagoška i metodska primena (obrazovanje) nastavnika nije novina koja se tek sada pokreće. Odavno je poznato da pedagoško obrazovanje čini sastavni deo stručne spreme nastavnika. Otuda za uspešnu delatnost nije dovoljno da on bude samo dobar poznavalac svoje struke, već treba i da poznaje metode pomoću kojih se postavljani ciljevi i zadaci mogu ostvariti.

Vaspitno-obrazovni proces u školi je složena, planska i sistemska delatnost koja iziskuje poznavanje optimalnih iskustava, sakupljenih i uopštenih u pedagoškoj i psihološkoj nauci. Da bi se ovim iskustvom moglo koristiti u praktičnom radu, potrebno je nove nastavnike ne prepuštati same sebi, već ih kroz organizovan rad upoznati sa dostignućima teorije i prakse koju pružaju pomenute naučne discipline.

Cilj pedagoškog obrazovanja novih nastavnika je sticanje teorijskih i praktičnih znanja. Teorija je (za pedagoško obrazovanje) rukovodstvo za praksu. Poznavanje teorije je prvi i osnovni uslov za dobar i efikasan praktičan rad. Bez dobro usvojenih znanja koja

pruža teorija, praksa dobija obeležje instinktivnog rada, ispunjenog lutanjima, greškama i slabostima (besprincipijelni prakticism). Ovakav vaspitno-obrazovni rad može biti samo štetan. Pedagoško obrazovanje nastavnika ne sastoji se u prostom i isključivom usvajanju teorijskih zakonitosti i postavki (ne može se iscrpiti samo sticanjem pedagoškog znanja odvojenog od prakse), već obuhvata i sticanje veština za primenjivanje tih znanja u praksi. Ovo je osobito važno kada je u pitanju uvođenje novih nastavnika u poziv.

U teorijskoj pripremi nastavnika mogu se predvideti predavanja i seminari iz: opšte psihologije, pedagoške psihologije, psihologije mladalaštva, odnosno odraslih (zavisno od stepena škole), opšte pedagogije, didaktike, metodike predmeta za koji se nastavnik priprema i školske administracije.

Osnova svakog pedagoškog obrazovanja leži u poznavanju gradiva koje se odnosi na opštu pedagogiju. Ako se ne shvate ciljevi i zadaci vojnog vaspitanja i obrazovanja i solidno ne organizuje vaspitno-obrazovna delatnost ne može biti ni dobrog rada u procesu vaspitanja i nastave.

Za dobar rad nastavnika važno je poznavati opštu psihologiju, psihologiju mladih i odraslih (i to kao nauke o psihičkom razviku u tim periodima), a zatim i pedagošku psihologiju koja na osnovu proučavanja razvitka psihe i psihičkih funkcija u vreme vaspitavanja i obrazovanja daje smernice za dobar vaspitno-nastavni rad.

U pedagoško obrazovanje spada i upoznavanje sa metodikom nastave one naučne discipline koju nastavnik predaje. Opšta pedagoška teorija dolazi do neposrednog izražaja u samoj metodici, u kojoj se konkretizuju ciljevi i zadaci vaspitanja i gde dolazi do realizacije principa, metoda itd. Metodike pojedinih predmeta u građanskim školama danas su toliko razvijene i razrađene, da sačinjavaju posebnu granu pedagoške nauke. U vojnim školama metodike predmeta još nisu dovoljno izdvojene iz svojih predmeta, pa u tom pogledu predstoji njihovo (verovatno) diferenciranje i izdvajanje u samostalan predmet.

Iz nabrojanih naučnih disciplina korisno je predvideti teme za obradu koje su neophodne za bolje i naučnije zasnivanje nastavnog rada. Za ovaj deo pripreme novih nastavnika može se predvideti vreme od dva meseca i više. Samo ovako pripremljen, budući nastavnik će moći sa uspehom da prenosi znanje na mlade i biće pošteđen svih početnih neuspeha i razočaranja koji su mogućni kada nije dovoljno pripremljen za javni nastup. Sem toga dobro organizovano pedagoško-psihološko i metodsko obrazovanje nastavnika razvija interes za razmenu iskustava, za stalno praćenje naučne literature i časopisa i za iznošenje vlastitih iskustava i pogleda na obuku i vaspitanje.

Važna dopuna teorijskoj pripremi mladih nastavnika je praktičan rad. Praksa u realizovanju programa stručnog i pedagoškog obrazovanja nastavnika predstavlja osnovu, izvor, kriterij i krajnji cilj celokupnog teorijskog pedagoškog obrazovanja. Praksom se budući nastavnici osposobljavaju da uspešno povezuju teorijska znanja i da ih primenjuju u nastavno-vaspitnom procesu. Korisno je da

mladi nastavnici prethodno prate časove starijih drugova, jer se tako upoznaju sa procesom školskog rada. Oni bi na ovim časovima videli kako starije kolege — nastavnici nadovezuju sledeći čas na prethodni, kako upotrebljavaju već obrađeno gradivo, kako ga utvrđuju, ponavljaju, ispituju i ocenjuju pitomce-slušaoce i kako daju i pregledaju domaće zadatke, itd.

Posle ovako izvedene prethodne pripreme, mladom nastavniku se daje da pripremi predavanje na neku, u prvo vreme lakšu, nastavnu temu ili jedinicu. Mladi nastavnik se na zajedničkoj pripremi, sa rukovodiocem predmeta i starijim nastavnikom, dogovara o metodici pripremanja odgovarajuće nastavne jedinice i na osnovu toga pravi plan rada (podsetnik).

Pri uvođenju mladih nastavnika u rad treba voditi računa da ne drže časove u raznim nastavnim grupama i školama, već da rade sa istom nastavnom grupom. Na ovaj način se bolje upoznaju pitomci-slušaoce i nastavni rad je iz dana u dan sve lakši, novo nastavno gradivo povezuje se sa prethodnim i tako se lakše uočavaju i ispoljavaju greške sa prethodnih časova. Sem toga, mladi nastavnik utvrđuje i ponavlja gradivo pređeno sa pitomcima-slušaoceima. Ovako postavljeno osposobljavanje mladih nastavnika pobudiće kod njih i osećanje lične odgovornosti za rad. Nastavnik će, svakim danom postojati sve slobodniji u radu i samostalniji u primeni didaktičkih i metodskih saznanja. Praktičnim radom budući nastavnik će upoznati svu ozbiljnost i odgovornost svoga poziva, potrebu i neophodnost da se s punom odgovornošću detaljno priprema za časove, a samim tim biće mu strani dogmatizam i rutinerstvo u pedagogiji i didaktici.

Na kraju praktičnog rada, kandidata za nastavnika treba oceniti s tim da ta ocena služi kao osnova za donošenje konačne odluke da li kandidat ispunjava uslove za nastavnika ili ne. Tako data ocena treba da predstavlja sveukupnost zapažanja o pedagoško-metodskoj pripremi kandidata za nastavnika. Ovakvo donošenje suda o osposobljenosti i pripremljenosti pojedinaca za nastavnički poziv znatno je bolje i potpunije od ocenjivanja kandidata samo na jednom času pred komisijom.

USAVRŠAVANJE STARIJIH NASTAVNIKA

Oblici i metodi rada na usavršavanju nastavnika su raznovrsni, ali su u školama do sada korišćeni uglavnom povremena predavanja iz oblasti pedagogije, psihologije i metodike nastave, seminari, savetovanja, naučni zborovi, kursevi u trajanju do dva meseca, zatim pripreme za nastavu i sl.

Ako se analiziraju oblici i metodi rada koji su do sada korišćeni na pedagoškom obrazovanju nastavnika, uočava se da su najčešće organizovani pred početak nastavne godine, pa se posle toga čekalo do sledeće da se organizuje slično savetovanje, seminar, ili neki drugi oblik rada. Ovakav rad nije uvek doprinosio da se pravovremeno pomogne nastavnicima u rešavanju pojedinih pitanja nastavne prakse.

U celokupnom radu na metodskom usavršavanju nastavnika važno je pravilno postaviti program njegovog kontinuiranog usavršavanja. Radi toga se pred sve organe koji su odgovorni za usavršavanje nastavnika postavlja zadatak da, zavisno od potreba, predvide u programu obuke starešina izučavanje ciklusa teme iz oblasti pedagogije, psihologije, didaktike i metodike nastave, s ciljem daljeg pedagoško-metodskog obrazovanja. Gradivo koje će se obrađivati sa nastavnicima, treba da omogući neposredno unapređivanje rada u školi i da bude aktuelno.

Usavršavanje nastavnika ne može da bude samo njihova lična stvar, već je to i obaveza pretpostavljenih. Radi toga se mogu koristiti sledeći oblici rada: samostalan rad nastavnika, kolektivne pripreme, seminari, ogledna predavanja, metodsko-pokazne vežbe, savetovanja o nastavi, učešće pojedinaca na raznim seminarima i savetovanjima o nastavi koji se organizuju u građanstvu, kursevi i drugi oblici rada.

Treba istaći da se pedagoškom usavršavanju nastavnika mora prilaziti kao delikatnom poslu, kome treba da su strani šablon i primenjivanje oblika koji bi bili isti za duži niz godina. Nastavnike treba podsticati na individualno usavršavanje i na izbor takvih oblika rada koji će najviše doprinosti da se usavršavaju pedagoška i druga znanja nastavnika. To je ne samo uslov za bolje i naučnije zasnivanje sopstvenog rada, već uslov i živo vrelo pedagoške teorije i njenog istraživanja. Naša vojno-pedagoška teorija moći će da se koristi praksom samo onda kada i sami nastavnici budu imali za svoju praksu više teorijskog znanja i smisla nego što ga mestimično ima danas. A ako hoćemo da imamo takve nastavnike moramo se neprestano truditi i za njihov teorijski razvoj. Da o tome još ima slabosti, pokazuju diskusije o brojnim didaktičkim pitanjima u kojima se sreće krutost, šablonizam, nerazumevanje suštine itd. Uzrok ovakvoj pojavi treba delimično tražiti u averziji pojedinaca prema pedagoškoj teoriji uopšte, pogotovu kada se ne mogu dobiti odgovori i konkretna rešenja za pojedine nastavne situacije, već treba na bazi opštih teorijskih zakonitosti i saznanja utirati put praksi.

Potpukovnik
Milun OGNJANOVIĆ

POVODOM KNJIGE:

„PROTIVTENKOVSKA ODBRANA“

Knjiga,¹ uglavnom, obuhvata jedan deo istorijskog razvoja tenkova i sredstava za pt-borbu, pregled nekih savremenih protivtenkovskih sredstava, organizovanje i metode vođenja pt-borbe.

Pojava ove knjige doprineće da se još bolje sagleda važnost protivtenkovske odbrane (PTO) u celini. U njoj su donekle sređeni i istorijski podaci o pojavi i evoluciji pt-sredstava i njihovoj upotrebi u dva svetska rata. Knjiga je bogata istorijskim i savremenim gledištima i stavovima o organizaciji i vođenju pt-borbe, pre svega u armijama velikih sila. Vredna su pažnje i neka iskustva iz pt-borbe u pojedinim bitkama II svetskog rata. Iz ovoga posebnu pažnju zaslužuju primeri i iskustva organizovanja i izvođenja PTO u Severnoj Africi i na istočnom frontu.

S obzirom na to što je u knjizi dosta prostora posvećeno istorijskom razvoju tenkova i sredstava za pt-borbu, logično je bilo očekivati da će autor, koristeći se takvim podacima, dati uopštenu studiju problema pt-borbe i ukazati na dalje mogućnosti organizovanja pt-borbe i metode njenog vođenja. Međutim, on se zadovoljio samo time što je hronološki registrovao neke istorijske momente i to pretežno bez solidnije analize i zaključaka.

Autor je metode vođenja pt-borbe i elemente pt-odbrane, uglavnom, zasnovao na artiljeriji i pt-raketama i sve to gotovo doslovno nakalemio na šeme iz II svetskog rata. Istina, on govori i o zadacima drugih borbenih sredstava u borbi protiv tenkova, ali van onih pitanja u kojima razmatra organizaciju, elemente pt-odbrane i metode vođenja pt-borbe.

Međutim, pošto pt-odbrana u savremenim uslovima predstavlja integralni deo svih vidova i rodova, trebalo je i organizaciju, elemente pt-odbrane, metode vođenja pt-borbe i sve proračune zasnovati ne samo na artiljeriji i raketama, već i na pešadiji, inžinjeriji, tenkovima i drugim pt-sredstvima. Sem toga, ako je autor želeo dati nešto novo o strukturi i organizaciji pt-odbrane (jer ono što je u knjizi dao uglavnom je poznato), morao je izaći izvan okvira onih elemenata pt-odbrane koji su se zadržali od II svetskog rata do danas. U vezi s tim trebalo je odrediti mesto i ulogu svakom rodu i vidu kao integralnom delu celine u borbi protiv tenkova, tj. u sistemu celokupne odbrane, imajući u vidu masovnu upotrebu ten-

¹ U izdanju Vojnoizdavačkog zavoda objavljena je knjiga „Protivtenkovska odbrana“ od artiljerijskog pukovnika Milivoja Stankovića.

kova u eventualnom ratu. Svaki elemenat borbenog poretka može biti gotovo podjednako (i istovremeno) izložen napadu tenkova, a ne samo PTOd ili uporište.

Ovo su samo opšte napomene o knjizi. U njoj su pokrenuta mnoga pitanja koja zaslužuju svestraniji kritički osvrt i ocenu. Cilj ovog osvrta nije u tome da se iznosi ono što je u knjizi pozitivno, već naprotiv da se kritički osvrnemo na neka važnija pitanja. S obzirom na to što je prostor ograničen, osvrnućemo se samo na sledeća pitanja:

- stavove i predloge autora u tretiranju problema protivtenkovske borbe;
- korisnost iznošenja obimnih tehničko-političkih podataka za tenkove i pt-sredstva iz vremena njihove pojave i početnog razvoja, i način korišćenja istorijske građe iz I i II svetskog rata;
- iznošenje već poznatih (objavljenih) podataka i gledišta;
- redosled pt-sredstava po važnosti;
- bataljonsku pt-rezervu i još neke „novine” u načinu upotrebe pokretnih i nepokretnih elemenata PTO;
- jurišni pt-odred i partizanske jedinice i njihove zadatke u borbi protiv tenkova u pozadini neprijatelja, i — kraći osvrt na još nekoliko pitanja i „predloga”.

*

Pre svega treba istaći da je teško polemisati o nekim pitanjima u knjizi, kada nisu dovoljno istaknuti stavovi autora u odnosu na stavove koji odražavaju gledišta stranih armija. Ovo se, uglavnom, odnosi na pitanja obrađena u trećem delu knjige. Neodređenim stavovima se čitaoci stavljaju u nedoumicu koji zaključci i predlozi najbolje odgovaraju našim uslovima i materijalnim mogućnostima. Istina, autor je na početku ovog dela knjige rekao koja su gledišta stranih armija, ali je u daljem razmatranju ovih pitanja bio nedovoljno jasan.

Knjiga „Protivtenkovska odbrana” u prvom redu je namenjena našim starešinama. S obzirom na to što sva naša vojna izdanja (dela iz oblasti vojnoteoretske misli) treba da se zasnivaju na koncepcijama opštenarodnog odbrambenog rata, sasvim je logično da je zaključke i predloge date u knjizi trebalo zasnivati, pre svega, na tim koncepcijama.

Bez obzira na to što su neka načelna pitanja iz strategije, operatike i taktike opšte važeća, manje-više, za sve armije, postoje i mnoge razlike (ne samo specifičnosti) u formaciji, organizaciji, karakteru zemljišta, metodama vođenja borbe i dr., pa se sasvim naučno može tvrditi da i u teoretskim postavkama (stavovima) o navedenim pitanjima postoje razlike. Ove razlike, pored ostalog, proizilaze i iz toga što su neke armije obimnije opremljene savremenijom ratnom tehnikom, pa će time i njihovi taktički i drugi postupci biti različiti i zasnivaće se na drugačijim teoretskim stavovima, nego u armijama čiji je materijalni potencijal manji. Također se mora imati u vidu da postoje i razlike u karakteru zemljišta i kvalitetu ljudstva (tradiciji, sklonostima, obučenosti i dr.) pojedinih

zemalja, pa će i svaka armija pri izvođenju borbenih dejstava primenjivati one operativno-taktičke postupke koji najbolje odgovaraju kvalitetu tog ljudstva i karakteru zemljišta.

Prema tome, sasvim je opravdano insistirati da se zna čiji su stavovi u jednom vojnom delu, iz čega proizilaze, tj. na čemu se zasnivaju i kome se preporučuju. Znači, autor je u tretiranju osnovnih pitanja trebalo da se više približi našim uslovima, organizaciji, naoružanju i opremi, pa bi sugestije i zaključci bili određeni i korisniji.

Obimni tehničko-taktički podaci za tenkove, artiljerijska oruđa i druga pt-sredstva iz I svetskog rata, kao i osobine nekih borbenih sredstava do početka II svetskog rata, ne mogu korisno poslužiti za sagledavanje praktičnih problema PTO u današnjim uslovima. Mnogi od tih podataka ne mogu se danas koristiti jer su prevaziđeni razvojem savremene tehnologije i novijim iskustvima operatike i taktike, pa su stoga i nepotrebni u knjizi.

Radi ilustracije kakvom se metodologijom autor služio pri korišćenju istorijske građe iz I i II svetskog rata navešćemo nekoliko primera.

Na str. 37. autor govori o heroizmu Varšavljana u borbi protiv nemačkih tenkova, ali korisno bi bilo da je u vidu pouke istakao koje su metode borbe oni primenjivali i kojima su se sredstvima koristili. Na str. 41—45. samo se prepričavaju neki poznati momenti iz nemačko-francuskog rata 1940. god. Ovde je bilo dosta mogućnosti da se izvuku zaključci koji bi korisno poslužili za obimnije i konkretnije sagledavanje problema pripreme jedne zemlje (teritorije i armije) za PTO, da bi se u eventualnom ratu uspešnije mogla suprotstaviti masovnom napadu tenkova.

Međutim, poučan je primer neodlučnosti Francuske što nije pred II svetski rat energičnije otpočela da organizuje PTO, tj. što nije brže uvodila u formacijski sastav jedinica savremenija pt-sredstva i izgradila (prihvatila) naprednije koncepcije upotrebe tenkova i vođenja pt-borbe. Tim više što su Francuzi znali koncepcije na kojima su Nemci izgrađivali svoje oklopne snage.²

Ovakva shvatanja, pored ostalog, doprinela su da nemačke oklopne divizije veoma smelo i brzo forsiraju reku Mezu, ostvare za to vreme zapanjujući tempo napada (oko 70 km) i za nepunih 7 dana dostigle Abevil i Lamanš. Francuske i savezničke snage su bile presečene na dva dela.

Francuzi su svoja gledišta zasnivali uglavnom na koncepcijama I svetskog rata. Pokazalo se da te koncepcije nisu odgovarale za II svetski rat. Prema tome, sasvim je logično da se pri razmatranju problema savremene pt-odbrane postavi pitanje (i analizom pokušaja odgovor) da li nije zabluda da se njena struktura u savremenim uslovima zasniva na šemama iz II svetskog rata. Da se autor služio

² Naša teorija oklopnog rata bila je daleko od toga da je za saveznike predstavljala tajnu. Melentin „Oklopne bitke“ st. 49. Izdanje 1962. god.

ovakvom analogijom, ne bi metode vođenja pt-borbe i elemente pt-odbrane kalemio na šeme iz navedenog rata.

Sasvim je u redu što nam autor prezentira jedan deo istorijskog razvoja i upotrebe tenkova, artiljerije i drugih pt-sredstava. Ali, šta nam je dao kroz taj istorijski prikaz? Gotovo ništa drugo sem fragmentarno i istrzano registrovanje događaja bez analize i zaključaka. Ako se tako prilazi „učiteljici života”, onda nas ona ne uči mnogo. Međutim, ako joj se priđe u ulozi svestranog i selektivnog analitičara, ona nas uči mnogo čemu. Uostalom, sve je to o čemu autor govori istorija ocenila, i ako je želeo da nas nečemu nauči iz te istorije, morao je dati zaključke i iskustva. Jedino takvim metodom može se naučno prilaziti rešavanju savremenih problema, a samo registrovanjem istorijskih događaja može da se služi istoričar, ali ne i analitičar.

Ističući pojedine momente iz nekih borbi II svetskog rata, autor se na dosta mesta koristi podacima iz memoarske građe samo jedne zaraćene strane. Sasvim je sigurno da u toj građi ima mnogo slabosti i netačnosti koje se iznose da bi se neki događaji predstavili tako da odgovaraju današnjoj politici i propagandi. Međutim, ako se već žele dati poučni i bar donekle tačni podaci iz te građe, trebalo je upoređivati podatke i događaje suprotnih strana i tako doći do koliko-toliko realnih i poučnih zaključaka, i to pre svega do onih koji nam mogu korisno poslužiti. Samo tako bi se moglo opravdati obimno korišćenje već poznatih istorijskih događaja.

Nepotrebno je da se u knjizi koja pretenduje da dà odgovore na praktične probleme savremene PTO iznose podaci koji se odnose na sisteme i principe konstrukcije bestrzajnih oruđa i pt-raketa. Tako npr. na str. 100—105. i 126—128. izneseni su već poznati podaci koji su objavljeni u zvaničnim i nezvaničnim izdanjima. Oni nisu potrebni artiljercu — praktičaru, a ne predstavljaju ni novinu kojom bi se mogao koristiti artiljerac — konstruktor.

To bi se moglo reći za gotovo celo drugo poglavlje knjige, jer je opterećeno mnogim podacima koji nisu neposredno vezani za organizaciju i vođenje pt-borbe.

Govoreći o važnosti pt-sredstava, a imajući u vidu odlike savremenog tenka, autor *a priori* stavlja pt-rakete na prvo mesto. Evo šta on kaže: „Imajući u vidu ovakav tenk³ koji će dejstvovati u masama, redosled pt-sredstava po važnosti bio bi: *pt-rakete, tenkovi, avijacija*. Klasična artiljerijska oruđa nisu se potpuno učvrstila na četvrto mesto, jer pešadija sa svojim pt-sredstvima takođe pretenduje na ovo mesto. Međutim, u sistem PTO uključuje se i raketno-nuklearno oružje; koje će mesto pripasti njemu pokazaće budućnost...” (str. 178).

³ Autor misli na američki tenk — M-60A-1 koji ima kumulativnu granatu sa krilnim stabilizatorima za gađanje pokretnih ciljeva i dr., a što se uglavnom odnosi i na ostale savremene tenkove.

Ne može se samo na osnovu karakteristika savremenog tenka odrediti redosled (rang) važnosti pt-sredstava, a da se pri tome ne uzmu u obzir i drugi bitni činioci koji utiču na rezultate i mogućnosti vođenja protivtenkovske borbe.

Poznato je da su protivtenkovske rakete po konstrukciji vrlo komplikovane, dosta skupe i teško se održavaju. U vezi s tim, prvenstveno za manje zemlje, postavlja se pitanje mogućnosti njihove masovne proizvodnje, kao i mogućnosti da se njima naoruža regularna armija i sve druge jedinice (grupe, odredi) koje će učestvovati u opštenarodnom odbrambenom ratu. Tome treba dodati da će od prvog dana nuklearno-raketnog rata ratna proizvodnja biti smanjena ili svedena na minimum. Iz ovog se može logično zaključiti da će armije (pre svega malih i srednjih zemalja) ući u rat sa ograničenim brojem protivtenkovskih raketa i neće moći da ih omasovljavaju (proizvedu ili kupuju).

Svakako će na ovo uticati i teškoće u obučavanju i treniranju ljudstva i mogućnosti održavanja i proveravanja raketa. Ovo posebno važi za teritorijalne i partizanske jedinice.

Protivtenkovskim raketama se uspešno gađaju ciljevi na daljinama od 1.000 do 3.000 m. Na ovim daljinama oklopna borbena sredstva se mogu gađati samo ako je zemljište ravničasto i nije obraslo. Međutim, na ispresecanom, brdovitom, pošumljenom i planinskom zemljištu, oklopna borbena sredstva se teško osmatraju i gađaju. Kada oklopna borbena sredstva (u ovakvim uslovima) dođu na ona udaljenja na kojima se mogu dobro uočiti i gađati, pt-rakete će imati minimalne mogućnosti za dejstva. Znači, zemljište će sa svim svojim karakteristikama znatno uticati na mogućnost korišćenja protivtenkovskih raketa i drugih pt-sredstava, a time i na određivanje njihovog redosleda (ranga).

Sem toga, o upotrebi protivtenkovskih raketa u borbi do danas nema dovoljno iskustava. Do sada nema podataka ni o tome kako se vojnik — operator ponaša u procesu borbe, tj. kakve su njegove mogućnosti koncentracije i psihičke spremne za vođenje pt-raketa u sferi intenzivne pešadijske, artiljerijske i drugih vatri. Nepovoljni klimatski uslovi takođe umanjuju efekat i preciznost pogađanja pt-raketama. Brzina bočnog vetra 8 m/sek. smanjuje tačnost pogađanja za 50%, a veća od 11 m/sek. još i više, dok neke tipove raketa isključuje iz upotrebe. Sve će ovo u znatnoj mери negativno uticati na mogućnost i preciznost gađanja.

Nema sumnje da pojava protivtenkovskih raketa i njihovo uvođenje u naoružanje predstavlja novo poglavlje u razvoju sredstava za protivtenkovsku borbu, jer su njihove prednosti nad drugim pt-sredstvima u dometu, manevru i probojnosti.

Međutim, ako se uzmu u obzir svi navedeni činioci, neopravdano je protivtenkovske rakete stavljati (po važnosti) na prvo mesto. Danas ni jedna armija ne raspolaže univerzalnim protivtenkovskim sredstvom, pa će zato svako pt-sredstvo u različitim uslovima moći uspešno da se uklopi u sistem protivtenkovske odbrane.

Kada je reč o rangiranju pt-sredstava, nije jasno zašto autor nije dosledan ranijem stavu, jer na strani 197. iznosi sasvim su-

protivno mišljenje od prethodnog. Evo šta kaže: „Više se ne postavlja pitanje koje je osnovno sredstvo PTO, jer niko danas ne zastupa tezu o univerzalnom pt-sredstvu, pa zato svako oruđe koje je sposobno da uništava tenkove ima svoje mesto u PTO i samo većim usklađivanjem dejstva svih pt-sredstava, uz znalačko korišćenje pt-prepreka i zemljišta, može da dovede do uspeha. Mogućnosti pt-sredstava su različite. To se mora imati u vidu i, zavisno od konkretne situacije, *prednost* (podvukli DS i MM) dati onim sredstvima koja su efikasnija, pouzdanija i ekonomičnija”.

*

Kada se u knjizi govori o pokretnim elementima protivtenkovske odbrane, zastupa se mišljenje (ili predlaže) da se u bataljonu (u odbrani i napadu) formira bataljonska pt-rezerva. Razlozi se objašnjavaju „... time što će bataljon u savremenim uslovima braniti znatno širi rejon od bataljona u prošlom svetskom ratu, pa je manja verovatnoća pravilnog izbora težišta PTO, naročito kada se odbrana organizuje na brzu ruku. S druge strane, teško je tačno predvideti gde će neprijatelj da izvrši nuklearne udare, pa treba imati sredstva kojima komandant bataljona može brzo da stabilizuje svoj narušeni sistem pt-vatre.” Jačina pt-rezerve bila bi 2—3 odeljenja pt-raketa prenosnog tipa sa po 8—12 raketa na odeljenje. Protivtenkovski rejon bio bi na zadnjem delu bataljonskog rejona odbrane, s tim da se predvide 2—3 pt-položaja. Udaljenje pt-položaja od pt-rejona ne bi trebalo da bude veće od 1 do 1,5 km, da bi se moglo preći peške za 10—15 minuta.

Ovde se postavljaju pitanja: da li je potrebno da se u bataljonu formira pt-rezerva, da li će ona moći da izvršava zadatke koji joj se predviđaju i da li te zadatke može da izvršava i na drugačiji način?

Kada se ima u vidu širina odbrambenog rejona bataljona (3—5 km), teškoće oko toga da se unapred proceni gde će neprijatelj izvršiti nuklearni udar i broj tenkova koji se mogu očekivati na frontu odbrane bataljona, moglo bi se zaključiti da je bataljonu potrebna pt-rezerva. Međutim, pošto pt-rakete najuspešnije gađaju tenkove na daljinama većim od 1.000 m (domet 2—3 km), sasvim je jasno da sa jednog položaja „na zadnjem delu bataljonskog rejona odbrane” i približno sa sredine mogu uspešno gađati sva oklopna borbena vozila na celom rejonu odbrane bataljona. Ako neprijatelj oklopnim borbеним sredstvima napada levo ili desno od pt-rejona, time će situacija biti još povoljnija, jer će na taj način izložiti bok dejstvu pt-raketa. Sem toga, ako je napad tenkova kanalisan na jedan pravac (brdsko, planinsko, pošumljeno i drugo zemljište), dovoljno je samo na tome pravcu organizovati pt-položaj.

Kada počne napad, neprijatelj će manje-više, tući jakom pešačkom, artiljerijskom i drugom vatrom celu dubinu odbrane bataljona. Upravo će tada (i kada se ispolji dejstvo tenkova) biti potrebno pokrenuti pt-rezervu (u stvari desetak ljudi koji nose pt-rakete i sve ono što ide uz njih) na pt-položaj „obično na zadnjoj ivici

četnog rejona odbrane". Zadnji deo rejona odbrane pešadijske čete udaljen je 1 km od prednjeg kraja, a pt-rejon oko 2 km (1—1,5 od pt-položaja). Ako se uzme npr. da je moguće oceniti glavni pravac napada tenkova u momentu kada budu udaljeni 1 km od prednjeg kraja, postavlja se pitanje ko će pre stići u rejon pt-položaja — tenkovi koji su udaljeni 2 km (brzina kretanja 12 km/č) ili pt-rezerva (brzina 6 km/č) koja je udaljena 1—1,5 km. Realno je očekivati da će tenkovi i pt-rezerva stići u rejon pt-položaja približno u isto vreme. Neka pt-rezerva stigne i nešto ranije, ali će i tenkovi za isto vreme (najverovatnije) stići do onog udaljenja od pt-položaja sa koga gađanje raketama postaje manje efikasno ili neefikasno.

Kada se navedenim činjenicama doda i najminimalnije vreme koje je potrebno za postavljanje pt-raketa na pt-položaj, u najmanju ruku je nekorisno u bataljonu formirati pt-rezervu i njome izvoditi manevre u procesu borbe na dubini rejona odbrane bataljona.

Danas bi se teško moglo tvrditi da će i pt-odred puka (s obzirom na navedene činjenice) moći da dejstvuje onako kao u II svet-skom ratu.

Kada se govori o pripremi pt-odbrane puka i divizije, autor po-red pt-rejona i pt-položaja, predviđa i očekujući rejon. Evo šta na str. 249. i 250. stoji: „Za svaki pt-položaj bira se i očekujući polo-žaj... Očekujući položaj se bira iza pt-položaja na 1—2 km, a treba da obezbedi maskirani raspored pt-odreda i njegov boravak na njemu u toku nekoliko časova. Na ovom položaju se postavljaju definitivni zadaci nižim starešinama i sa njega razvođe jedinice na pt-položaje”.

Da li će pt-odredi efikasnije moći da izvršavaju svoje zadatke ako se „nekoliko časova” zadrže na očekujućem položaju, pored ostalog, i radi postavljanja definitivnih zadataka nižim starešinama?

Protivtenkovski odred organizuje i poseda pt-rejon (sistem vatre, inženjersko uređenje, maskiranje i dr.) sa ciljem da na njemu primi borbu protiv tenkova ili da sačeka momenat do pokreta na pt-položaj. Svi pt-položaji unapred se određuju (izviđaju) i s obzirom na raspoloživo vreme uređuju. Potčinjenim jedinicama se pravo-vremeno *preciziraju zadaci* za pokret i odbranu svakog položaja. Dakle, pre pokreta na bilo koji pt-položaj svakoj jedinici i stare-šini mora biti poznat zadatak.

U toku borbe, na dati signal, odred bez zadržavanja prema ra-nije utvrđenom planu kreće na pt-položaj, poseda ga, organizuje sistem vatre, maskira se i dr. Da li se može na „nekoliko časova ranije” proceniti na koji pravac i položaj treba uputiti pt-odred? Ako se odred i uputi na jedan pravac „nekoliko časova ranije” nije sigurno da će tenkovi baš tim pravcem i produžiti dejstvo. Među-tim, ako se sigurno proceni da će neprijateljski tenkovi dejstvovati na jednom pravcu, postavlja se pitanje zašto pt-odred i postavljati u pt-rejon.

Zadržavanje pt-odreda u nekakvom improvizovanom očekuju-ćem rejonu (sem ponekad za PTOd armije) i tek tada precizirati zadatak nema nikakve svrhe. Posedanje očekujućeg rejona, pono-vo sređivanje za pokret i izvođenje pokreta napred još 1—2 km,

moгу samo da ometu realizovanje onoga što je već planirano, omoguće neprijatelju lakše otkrivanje i izlaganje odreda udarima avijacije.

Protivtenkovski odred može da posedne očekujući položaj samo u slučaju nužde (ako nije moguće da posedne pt-položaj), a ne zato što bi to predstavljalo najbolje rešenje.

Uostalom metod upotrebe pt-odreda je kopija iz II svetskog rata. Iz poznatih razloga pt-odredi će se ubuduće raspoređivati na većoj dubini, pa će i njegovi manevri (pokret unapred) trajati duže. Ovim će oni i duže biti izloženi opasnostima iz vazduha (avijaciji, helikopterima, „A” projektilima i dr.). Prema tome, vredna bi pažnje bila jedna analiza korisnosti ovakve upotrebe pt-odreda. Ovcme treba dodati da je ključni problem savremene PTO kako sprečiti prodor većih oklopnih jedinica kroz operativnu dubinu branioca, a ne tražiti, pre svega, rešenje kako slomiti napad tenkova na prvom položaju I pojasa, a što je često nemoguće i nerearno očekivati. Autor upravo na ovom poslednjem traži rešenje, jer za njega „najkritičniji momenat za odbranu u celini, pa i za PTO, nastupa onda kada napadač pokuša da 'na leđima' delova za obezbeđenje prodre u sistem odbrane” (str. 256).

U knjizi se govori o helikopterskim pt-odredima. Pre svega, to je potpuno novi elemenat pt-borbe koji se u praksi pojavio u ratu u Vijetnamu. Autor (str. 211. i dalje) je proračunao da sa 9 helikoptera i 54 rakete može da uništi 30 tenkova. Ne može se isključiti mogućnost upotrebe helikoptera u borbi protiv tenkova. Međutim, treba imati u vidu da je do njihove primene došlo u posebnim uslovima rata. Amerikanci u Vijetnamu imaju apsolutnu prevlast u vazduhu i helikoptere upotrebljavaju protiv relativno slabe PVO i manjih tenkovskih snaga Vijetnama. Postavlja se pitanje da li je realno da se na ovakav način čitaocima prezentiraju helikopterski pt-odredi apstrahujući sve iznesene činjenice i okolnosti pod kojima se oni prvi put upotrebljavaju.

Na strani 215. autor iznosi misao o mogućnosti formiranja i upotrebe „jurišnog pt-odreda jačine 30—40 ljudi podeljenih” u nekoliko grupa i naoružanih pt-tomblonima, bestrzajnim pt-topovima ili pt-raketama. Odred bi dejtvoovao po planu korpusa, samostalno ili u sadejstvu sa partizanskim jedinicama ili raketno-nuklearnim sredstvima i avijacijom. Međutim, njegovo mesto i način dejstva nisu dovoljno precizirani. Što se tiče zadatka jurišnog pt-odreda na str. 228, autor, pored nekih uopštenih zadataka koji se odredu mogu dati u pretpolju, jasno kaže: „Objekti napada (podvukli DS i MM) jurišnih pt-odreda mogu biti: rejon prikupljanja oklopnih jedinica prvog armijskog ešelona...” Dakle, jurišnim pt-odredima predviđaju se zadaci da napadaju oklopne pukove ili brigade u rejonu prikupljanja. Da bi istakao namenu jurišnog pt-odreda autor na str. 215. piše: „Tako, na primer, za napad na rejone prikupljanja oklopne tehnike neprijatelja, koji se izvodi noću ili po lošem vremenu, nisu pogodne pt-rakete pa ni raketno-bestrzajna oruđa, već

pt-trombloni, ručni pt-bacači, pt-mine i zapaljiva sredstva. No, ako odred ima bacače za osvetljavajuće rakete, u tom slučaju će 2—4 odeljenja pt-raketa ili 2—4 raketno-bestrzajna oruđa naći svoje puno opravdanje”.

Ručni pt-bacači imaju domet do 200 m, pt-trombloni mogu dati tenkove na daljinama do 100 metara, bestrzajna oruđa najviše 500—600 m. Iz ovoga se vidi da se jurišni pt-odred mora približiti oklopnim borbenim sredstvima na daljinu 100—600 m. Dozvolimo da je to moguće ako se radi o malim oklopnim grupama ili manjim jedinicama neprijatelja koje se nalaze dublje u pozadini, ali kada se radi o napadu na oklopne jedinice prvog armijskog ešelona to je teško prihvatljivo. Ovde se izgleda gubi iz vida raspored, gusiina i bojna gotovost neprijatelja u rejonu prikupljanja, mogućnost da radarima otkrije grupu ljudi na daljinama većim nego što je uspešno dejstvo pt-sredstava i da topovskom i mitraljeskom vatrom brzo dejstvuje na grupu od nekoliko vojnika, pre nego što ona otvori vatru na tenkove.

Za izvođenje PTO u pozadini neprijatelja korpus „detaljno planira ... upotrebu jurišnih pt-odreda, a armija kroz dejstvo partizanskih i vazdušnodesantnih jedinica”. Evo šta na str. 254. piše: „Partizanskim jedinicama planiraju se zadaci u dubljoj pozadini neprijatelja. One treba da napadaju rejone prikupljanja oklopnih jedinica drugog ešelona armije napadača i da ometaju pokret stratezijskih rezervi. Zadatak im je konkretan, preciziran po vremenu i prostoru ili im se daju zone dejstva i šire vremenske granice, a ciljeve i momenat napada određuju starešine partizanskih jedinica”. Ovde je trebalo reći koje su to partizanske jedinice i kako „treba da napadaju (podvukli DS i MM) rejone prikupljanja oklopnih jedinica II ešelona armije napadača”. Sasvim se sigurno može tvrditi da bi takvi napadi na delove oklopne divizije ili brigade neprijatelja predstavljale veliki rizik. Posledice takvog napada bile bi fatalne za partizanske jedinice.

Ovim se ne želi reći da razne jedinice i grupe u pozadini neprijatelja neće moći da uništavaju tenkove, a što će najčešće činiti iz zaseda, prepadima, postavljanjem pt-mina i drugim metodima.

U celoj organizaciji i izvođenju PTO u pozadini neprijatelja u knjizi ima mnogo nejasnih mesta.

Iznesenim primedbama treba dodati još neke bez namere da se detaljnije polemise o njima, s obzirom da bi to zahtevalo mnogo više prostora, a kako se može pretpostaviti da će čitaocima biti jasno i to što će biti rečeno nije ni potrebno davati detaljnija obrazloženja.

Evo osvrta na još nekoliko pitanja i „predloga”:

a) Prema onome što je u knjizi izneseno plan PTO divizije obuhvata sve i svašta; počev od analize dobijenog zadatka, pa preko procene situacije, kvaliteta jedinica dobijenih kao pojačanja, borbenog iskustva boraca i starešina; do popune gubitaka pt-sredstvima. Nije jasno kako bi se sve to što se predlaže za plan PTO moglo oformiti i kakav bi taj dokument izgledao (str. 235—237).

b) Govoreći o protivudaru ispred prednjeg kraja autor kaže: „Protivudar ispred prednjeg kraja dolazi u obzir ako su zemljišni uslovi povoljni i ako se raspolože snažnim vatrenim sredstvima za protivpripremu”. Protivudar ispred prednjeg kraja, autor vezuje za vatrenu protivpripremu. Očito se govori o do sada nepoznatoj tezi, a ukoliko se radi o uspešno izvedenoj vatrenoj protivpripremi može se govoriti o ispadima braniočevih oklopnih snaga što u datoj situaciji može da preraste u jači protivudar. Sem toga posle uspešno izvedene vatrene protivpripreme kojom je branilac izmenio odnos snaga u svoju korist moguće je preći i u napad. Ako se uspešno odvija, protivudar može da preraste u protivofanzivu.

c) Kompozicija knjige (bar onaj treći deo) nije najsrećnije rešena. Ista pitanja razrađuju se na više mesta i ako je očito da ona predstavljaju jednu celinu. Na primer, o pt-odredima puka, divizije, korpusa i većih jedinica govori se na str. 206—214, pa se o tim istim odredima govori na str. 246—251. Ili, recimo posebno se obrađuje „PTO divizijske odbrambene zone”, a posebno „PTO u zoni ispred prednjeg kraja” kao da ta zona (pretpolje) nije sastavni deo odbrambene zone dizivije.

Na strani 234 i 235 govori se o PTO bataljonskog rejona odbrane, posle čega se odmah prelazi na opšte smernice za PTO koju donosi korpus i armija.

d) Prostor ispred prednjeg kraja autor deli na nekoliko „manjih protivtenkovskih zona”.

Evo te podele:

„Zona ometanja oklopnih snaga neprijatelja obuhvata železničke stanice (pristaništa), gde se vrši istovar oklopnih jedinica, i njihove rejone prikupljanja ... ,

Zona usporavanja napada obuhvata prostor od polaznog položaja (podvukli DS i MM) oklopnih jedinica neprijatelja pa do krajnjeg uspešnog dometa oruđa koja gađaju neposredno ... ,

Vatrena zona pt-raketa velikog dometa iznosi 5.000 do 2.000 m ispred prednjeg kraja, i u njoj dejstvuju pt-rakete kombinovanim ili automatskim sistemom vođenja ... ,

Zona mešovite pt-vatre iznosi od 2.000 pa do 700 m ispred prednjeg kraja ... , i

Zona bliske pt-vatre prostire se od 700 m pa do prednjeg kraja”

Odmah pada u oči da autor nema nikakvu zonu između rejona prikupljanja i polaznog položaja (linije razvoja). Dakle, od daljine 40—50 (za okl. jedinice oko 100 km) pa do 1—3 km ispred prednjeg kraja (ili dalje granice vatrene zone pt-raketa velikog dometa) ne predviđa se planiranje i izvođenje ma kakvih vatri. Drugo, nije jasno kakva je razlika po prostoru između „zone usporavanja napada” i „zone mešovite pt-vatre” kada obe obuhvataju isti prostor. Još manje je jasan sam pojam „zone usporavanja napada”, s obzirom

da ona obuhvata prostor od polaznog položaja (čitaj na 1—3 km od prednjeg kraja) pa do krajnjeg uspešnog dometa oruđa koja gađaju neposredno. Protivtenkovska oruđa (pa i topovi na tenkovima) mogu gađati neposredno tenkove na daljini 1.500 i više m od prednjeg kraja, i s obzirom da su i pt-rakete „oruđa koja gađaju neposredno” zona usporavanja praktično i ne postoji.

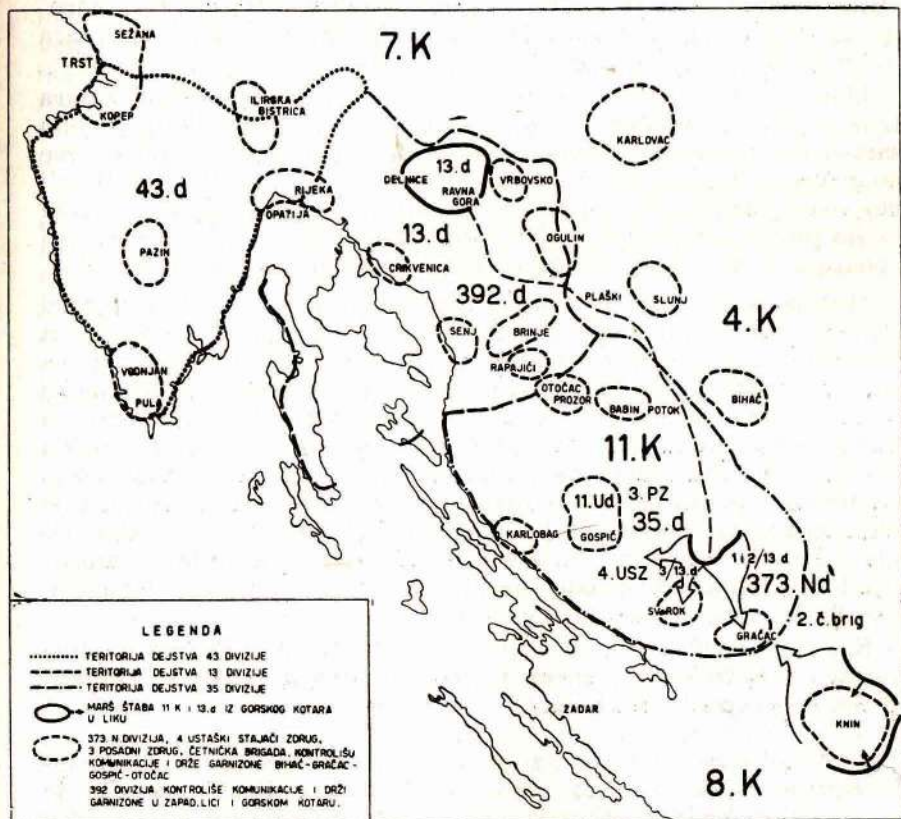
Pored ovih zona autor na str. 237. govori o tri linije vatre: prva, linija upozorenja (alarmna) na 3.300—3.500 m, a „za rakete manjeg dometa na 2.300—2.500 m od VP; druga linija jeste linija otvaranja vatre (koja se bira što „bliže krajnjem dometu) i, treća, linija najmanje daljine. Između druge i treće linije „nalazi se zona (podvukli DS i MM) u kojoj pt-rakete izvršavaju svoj zadatak sa jednog VP”. Teško je verovati da će čitaoci uspeti da razmrse ove zone, a sasvim sigurno ih neće moći primeniti u praksi na zemljištu.

Ovde su dati kritički osvrti samo na neka pitanja koja su iznesena u knjizi „Protivtenkovska odbrana” bez pretenzija da su izabrana baš ona koja u prvom redu zaslužuju da se o njima polemíše. Kada se uzme u obzir sve navedeno u ovome osvrtu i obimne „sitne” greške o kojima ovde nije bilo reči, može se zaključiti da knjiga „Protivtenkovska odbrana” ima više slabosti nego što bi se smelo dozvoliti.

Potpukovnici
Dušan SMOLJENOVIC i
Milan MRAKOVIC

MARŠ 13. DIVIZIJE NOV U NOVEMBRU 1944.

Operativno područje 11. korpusa NOVJ obuhvatalo je Istru, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Liku. U jesen 1944. godine, 13. divizija je u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, 43. u Istri, a 35. u Lici. Iako objedinjene pod komandom korpusa koji se u to vreme nalazio u Gorskom kotaru, snage su bile odvojene, vezane za određene prostorije, bez veće međusobne zavisnosti i neposrednog sadejstva u izvođenju borbenih dejstava. To se naročito odnosilo na 13. i 35. diviziju jer su bile odvojene komunikacijama Senj — Josipdol — Karlovac kojom se neprijatelj koristio i imao niz utvrđenih i međusobno povezanih garnizona na celoj njenoj dužini.

Sema 1 — Obostrani raspored snaga na teritoriji 11. korpusa NOV početkom novembra 1944. godine

Pored većeg broja samostalnih i specijalnih jedinica, jačine bataljona do puka, neprijatelj je u Lici, Gorskom kotaru i Istri imao snage 392. legionarske, glavninu 373. i 11. ustašku diviziju. Ove snage držale su niz većih i manjih uporišta rasutih po celoj teritoriji u gradovima i na važnim komunikacijama koje je neprijatelj po svaku cenu nastojao zadržati da bi obezbedio izvlačenje snaga sa Balkana koje su bile sve više ugrožene prodorom sovjetskih snaga u Panonsku niziju i dejstvom saveznika u Italiji. Pored čvrste odbrane u dobro organizovanim uporištima, neprijatelj je jakim snagama povremeno preduzimao i ofanzivna dejstva radi deblokade napadnutih uporišta ili napada na naše snage, da bi ublažio njihov pritisak koji je bio sve češći, odlučniji i masovniji.

U duhu direktive Vrhovnog štaba, 8. korpus u periodu septembar—novembar razvija odlučna ofanzivna dejstva radi presecanja kopnenih i pomorskih komunikacija kojima se neprijatelj koristio u izvlačenju snaga iz Albanije i Grčke. Oslobodio je veliki deo Dalmacije i otočja i istovremeno potiskivao znatne neprijateljske snage na sever prema Lici. Da bi obezbedio uništenje neprijateljskih snaga u severnoj Dalmaciji i južnom delu Like, sprečio im povlačenje, ili, pak, ojačavanje svežim snagama sa pravca Gospića ili dolinom r. Une, Glavni štab Hrvatske krajem oktobra 1944. godine naređuje da se štab 11. korpusa i 13. divizije prebace iz Gorskog kotara u Liku na prostoriju između Gospića i Gračaca.

Marš je trebalo izvršiti slobodnom teritorijom Gorskog kotara i Like i preći komunikaciju Senj—Josipdol—Karlovac koja je bila u rukama neprijatelja. Pronaći i osigurati siguran prelaz preko ove komunikacije značilo je obezbediti uspeh marša, jer je neprijatelj imao malo izgleda da osujeti plan Glavnog štaba posle prelaska divizije preko komunikacije. Na završetku marša trebalo je napasti iz pokreta i likvidirati neprijateljska uporišta Lovinac i Sv. Rok.

Dužina marš-rute 13. divizije iznosila je preko 160 km, a marš je trebalo izvesti od 2. do 15. novembra. Površnim upoređivanjem ovih podataka moglo bi se doći do zaključka da u tome maršu nema ništa interesantno, jer izlazi da je divizija u proseku prelazila oko 13 km na dan. Međutim, za neposredne poslove oko pripreme i organizovanja marša utrošeno je dosta vremena tako da je izveden za svega 4 dnevna marša (prosečno po 40 km na dan), na pretežno planinskom i pošumljenom zemljištu, po kiši i snegu, a preduzet je posle gotovo danonoćnih borbi u drugoj polovini oktobra. Ako poredimo od ovih činjenica i uslova, detaljnije razmatranje organizovanja i izvođenja marša ukazuje na interesantna i poučna iskustva, od kojih ću samo neka istaći u ovom članku.

Reč je o radu komandi, prvenstveno štaba divizije, na organizovanju i rukovođenju maršem i zadacima oko prelaska komunikacije Senj—Josipdol—Karlovac.

Zamisao štaba divizije za prelazak komunikacije Senj—Josipdol—Karlovac. Zamisao za prelazak ove komunikacije doneta je 1/2. novembra kada se divizija još nalazila u Gorskom kotaru više od 50 km od komunikacije i neprijatelja. Po toj zamisli komun'ka-

ciju Senj—Josipdol—Karlovac trebalo je preći između s. Križpolje i s. Jezerane, likvidirati neprijateljsko uporište u s. Lipici koje se nije moglo obići jer se nalazilo na pravcu pokreta, a zatim produžiti marš do s. Saborski i Ličke Jasenice, gde se zadržati i odmoriti (vidi šemu 2).

Međutim, po dolasku divizije pred komunikaciju i dobijanja novih podataka o neprijatelju, od prethodne zamisli se odustalo. Komunikacija je pređena u poretku koji se bitno razlikuje od zamišljenog, na mestu udaljenom više od 10 km od planiranog.

Ovde se potpuno opravdano može postaviti pitanje: da li je uopšte bilo celishodno donositi zamisao za prelazak komunikacije na tako velikoj udaljenosti od nje? Do odgovora se može doći ako se razmotri situacija u vreme kada je štab divizije dobio zadatak i kada se počelo razmišljati o mogućnostima i načinu prelaska preko komunikacije.

Od 14. do 30. oktobra divizija je vodila gotovo neprekidne borbe sa jakim neprijateljevim snagama koje su 11. oktobra preduzele koncentričan napad na oslobođenu teritoriju u Gorskom kotaru sa pravaca Ogulina, Rijeke i Novog na jadranskoj obali. Usled 15-dnevnih danonoćnih borbi i napornih manevara, vrlo slabe i neredovne ishrane, oskudice u odeći i obući, kod boraca se osećao veliki umor. Za 2—3 dana, koliko su jedinice imale za pripremu marša, pomenute teškoće se nisu mogle prebroditi, pogotovo što je marš trebalo otpočeti što pre. Pored toga, očekivali su se hladniji dani i pogoršanje vremena sa snežnim padavinama (do čega je i došlo u toku marša), tako da je to moglo još više uvećati teškoće.

Sve je upućivalo na zaključak da u toku marša treba, koliko god je moguće, izbegavati borbu. To je bilo nužno i zbog toga što su diviziju očekivale borbe na novoj prostoriji odmah po završetku marša. Znači, da bi divizija izbegla nepotrebne sudare sa neprijateljem, marš je trebalo pripremiti u tajnosti, a izvršiti ga brzo i neočekivano.

Svakako da je osnovni elemenat o kome je trebalo voditi računa bio neprijatelj i njegov raspored. Štabu divizije bilo je poznato da su u napadu na slobodnu teritoriju u Gorskom kotaru, pored ustaških snaga, učestvovali 846. i 847. puk iz 392. divizije. Glavina ovih snaga zadržala se u rejonu Vrbovskog gde je prešla u odbranu. U toku 28. i noću 28/29. oktobra napadane su ove snage bez vidnijeg rezultata. 29. oktobra u 02.00 štab divizije je odustao od daljeg napada i naredio povlačenje snaga radi priprema za predstojeći marš. Po užurbanosti i aktivnosti koje je neprijatelj ispoljio u utvrđivanju moglo se zaključiti da očekuje ponovni napad i da se neće povući.

Ostale neprijateljeve snage koje su mogle ometati marš bile su oko komunikacije Senj—Josipdol—Karlovac. O njima je, zahvaljujući dobro organizovanoj obaveštajnoj službi, štab divizije imao tačne i iscrpne podatke odmah po prijemu zadatka. Bili su mu poznati ne samo jačina, sastav i naoružanje za većinu neprijateljevih uporišta, već broj i raspored bunkera, način vršenja službe u uporištima, spoljna obezbeđenja, patroliranje itd. Ove snage bilo je

lakše pratiti jer u jačini i sastavu nije dolazilo do većih i čestih promena. Sama uporišta su bila solidno organizovana i pripremljena za dužu odbranu (vidi šemu 2).

Dovođenje divizije u rejone bliže komunikaciji, a bez određene zamisli o načinu i mestu prelaska preko nje, skopčano je sa velikim rizikom. Naime, da bi se neprijateljeve snage u Gorskom kotaru što duže vezale za rejon Vrbovskog trebalo je diviziju držati blizu njih i time ih dovesti u neizvesnost u pogledu daljih naših namera. Ovaj boravak divizije u Gorskom kotaru bio je neophodan i radi toga da neprijatelj oko komunikacije što duže ostane pasivan, jer ako bi blagovremeno otkrio pokret divizije, sigurno bi preduzeo sve mere da je spreči u izvršenju zadatka.

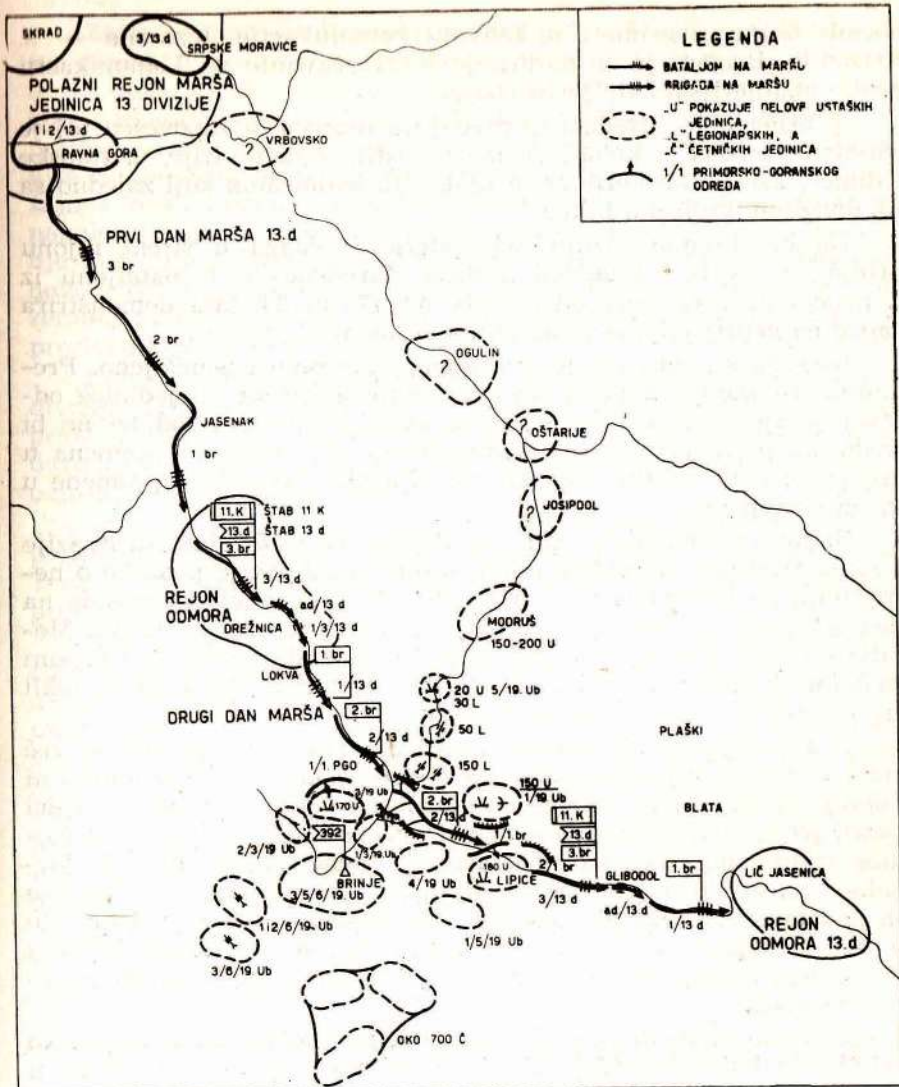
U takvoj situaciji divizija ne bi bila angažovana samo u likvidaciji uporišta u s. Lipici, kao što je njen štab prvobitno zamislio, već bi bila upletena u borbu i sa snagama u Gorskom kotaru, pa i ojačanjima koja je neprijatelj mogao vrlo brzo privući iz Ogulina, Karlovca i iz bližih garnizona gacke kotline i jadranske obale. Tada bi divizija vodila borbu ne samo radi prelaska preko komunikacije nego i duž cele marš-rute, a baš to je trebalo izbeći.

Premda je štab divizije raspolagao iscrpnim i tačnim podacima o neprijatelju na komunikaciji i koristio se njima u stvaranju zamisli, nije ostao pri tome, već je preduzeo mere za dopunsko izviđanje. Neposredno pre početka marša upućuje izviđačku četvu divizije u rejon Lipice, a u toku marša i jednu streljačku četvu, sa zadatakom da provere podatke o neprijatelju i otkriju eventualne promene.

Pored toga, trebalo je proveriti podatak od štaba korpusa prema kome je neprijatelj poseo rejon s. Lička Jasenica, s. Saborski, tj. prostoriju na kojoj je divizija trebalo da se odmori. Izviđački delovi trebalo je da ove podatke dostave pre dolaska divizije u rejon s. Drežnice. Izviđačka četa imala je i zadatak da sačeka prethodnicu pri prelasku komunikacije i da je obavesti o stanju puteva kojim je divizija trebalo da prođe.

I pored preduzetih mera, ipak su u ovom delu priprema za marš učinjene dve vrlo ozbiljne greške. Naime, ima se utisak da je štab divizije bio potpuno uveren da će marš izvršiti izabranim pravcem, te je celu izviđačku delatnost usmerio na taj pravac, i drugo, trebalo je obezbediti da štab divizije dobije rezultate provere stanja kod neprijatelja pre polaska iz Gorskog kotara. Ovako je divizija izbila pred komunikaciju Senj—Josipdol—Karlovac, a podaci o neprijatelju prispeli su dva dana posle toga.

Odluka za prelazak komunikacije Senj — Josipdol — Karlovac.
Pošto je padom mraka 2. novembra počela marš u jednoj koloni pravcem s. Ravna Gora — s. Vrelo — s. Jasenak — s. Drežnica, divizija se 3. novembra u prepodnevnom časovima prikupila u rejonu s. Selišće, s. Lokva, Drežnica. Narednog dana njen štab izdaje zapovest za marš po kojoj divizija 5. novembra u 17 časova produžava marš u jednoj koloni pravcem Drežnica — s. Jelvica — s. Lipica — s. Glibodol, s. Lička Jasenica — s. Saborski.

Sema 2 — Marševski poredak 13. divizije prema prvoj odluci

Po ovoj zapovesti 1. brigada u ulozi prethodnice dobija zadatak: napadom likvidirati neprijateljsku posadu u Lipici, a zatim ostavljajući jedan bataljon za obezbeđenje od s. Tomičeva Draga, produžiti marš do s. Saborski. Za izvršenje postavljenog zadatka brigada je ojačana artiljerijskim divizionom.

2. brigada je dobila zadatak: odbranom sa dva bataljona u visini tt. 631 — t. 684 obezbediti levi bok divizije od moguće intervencije neprijatelja od Jezerana i Stajnice. Sa druga dva bataljona zaštititi desni bok sa pravca Brinje — s. Križpolje, odbranom u visini raskrsnice puteva severozapadno od tog sela. Težište odbrane

bočnih osiguranja imati u zahvatu komunikacije Jezerane — s. Krišpolje. Brigadi je za miniranje i zaprečavanje na komunikaciji pridat inžinjerijski bataljon divizije.

3. brigada je određena u divizijsku rezervu, a zapovešću joj je određen poredak u koloni da može zaštititi štab divizije, prištapske jedinice, kao i štab korpusa sa njegovim jedinicama koji zajedno sa 13. divizijom prelazi u Liku.

Da bi skrenuo pažnju neprijateljevih snaga u širem rejonu Brinja od mesta i vremena prelaza, naredeno je 1. bataljonu iz 1. primorsko-goranskog odreda da od 17 do 24 časa demonstrira napad na neprijateljsko uporište u s. Kamenici.

Kao što se vidi, sve je bilo dopro planirano i zamišljeno. Precizirani su zadaci, a za njihovo izvršenje određene su jedinice odgovarajućeg sastava i jačine, te se sa te strane ovoj odluci ne bi imalo šta prigovoriti da u međuvremenu nije došlo do promena u rasporedu neprijatelja, koje su uslovljavale i određene promene u našim postupcima.

Naime, prethodno je bilo zamišljeno da će do dolaska divizije u rejon Drežnice, izviđački organi dostaviti najnovije podatke o neprijatelju na komunikaciji i da će štab divizije i štabovi brigada na bazi tih podataka rešiti sve detalje za dalje izvođenje marša. Međutim, usled velikog nesklada između zadataka datih izviđačkim organima i vremena u kome ih je trebalo izvršiti, događaji su tekli suprotno očekivanju i željama štaba divizije.

U uverenju da će rezultati izviđanja potvrditi ono što se već znalo o neprijatelju, štab divizije doneo je odluku ne primivši ni jedan podatak koji bi potvrđivao njegovo uverenje. I tako, po logici stvari, jedna greška izaziva drugu. Dovedenu diviziju nije bilo moguće vratiti zbog toga što nisu prispeli podaci kojima bi se i „formalno” potvrdilo ono što je neprijatelju već bilo poznato. Čekanje tih podataka izazvalo bi duži boravak divizije u ovom rejonu, što bi bilo u suprotnosti sa već zauzetim stavom o potrebi brzog i iznenadnog dejstva kako bi se neprijatelj obmanuo i izbegli nepotrebni sudari.

Međutim, štab divizije je noću 4/5. novembra dobio dopunske podatke iz kojih se videlo da je neprijatelj napustio uporište u Lipici, ali da je poslednjih dana snagama nepoznate jačine poseo s. Lička Jasenica i s. Saborski, tj, marševski cilj divizije.

Na prvi pogled, dopunski podaci opravdavaju donetu odluku, pa čak i olakšavaju njeno izvršavanje, jer umesto rizika oko zauzimanja dobro utvrđenog uporišta u Lipici, koja se nalazi relativno blizu komunikacije i ostalih uporišta, divizija će imati posla sa izolovanim, od komunikacije udaljenim i za odbranu slabije pripremljenm neprijateljem.

Štab divizije, je međutim, drukčije rezonovao: rejon Drežnice udaljen je od Ličke jasenice i Saborskog oko 40 km. Izbijanjem u ovaj rejon ili nešto ispred njega, diviziju očekuje borba protiv snaga još neutvrđenog sastava i jačine u vreme kad bi jedinicama odmor bio neophodan.

Zašto je neprijatelj napustio garnizon u Lipici? Ako je to učinio planski i ako zna našu nameru, nesumljivo je da su mu snage u rejonima Ličke Jasenice i Saborskog jačeg sastava i ne jedine koje namerava angažovati u borbi protiv divizije. Ako je ova pretpostavka tačna, osnovni zadatak tih snaga u rejonima Ličke Jasenice i Saborskog bio bi da onemoguće diviziji da ovlada ovim položajima, dok bi ostale snage brzim dejstvom iz pozadine i sa bokova napale diviziju u vreme, na mestu i u poretku koji su za nju krajnje nepovoljni. Neprijatelju se pruža mogućnost za brz manevar i dovođenje snaga putevima koji iz rejona Brinje, s. Križpolje i Jerzerane, zatim iz gacke doline i duž železničke pruge, izvode na prostoriju gde bi se divizija zatekla.

Pošto je došao do zaključka da je naša namera otkrivena, da divizija na maršu može biti napadnuta jačim snagama sa više pravaca, na maloj za manevar nepodesnoj prostoriji, i da može biti dovedeno u pitanje izvršenje postavljenog zadatka, štab divizije odustaje od pomenute odluke.

Tako se divizija našla u situaciji da prikupljena stoji pred neprijateljem, bez odluke o tome šta, kako i kada treba da preduzme. Trebalo je brzo stvoriti nov plan i odluku za produžavanje marša i prelazak komunikacije.

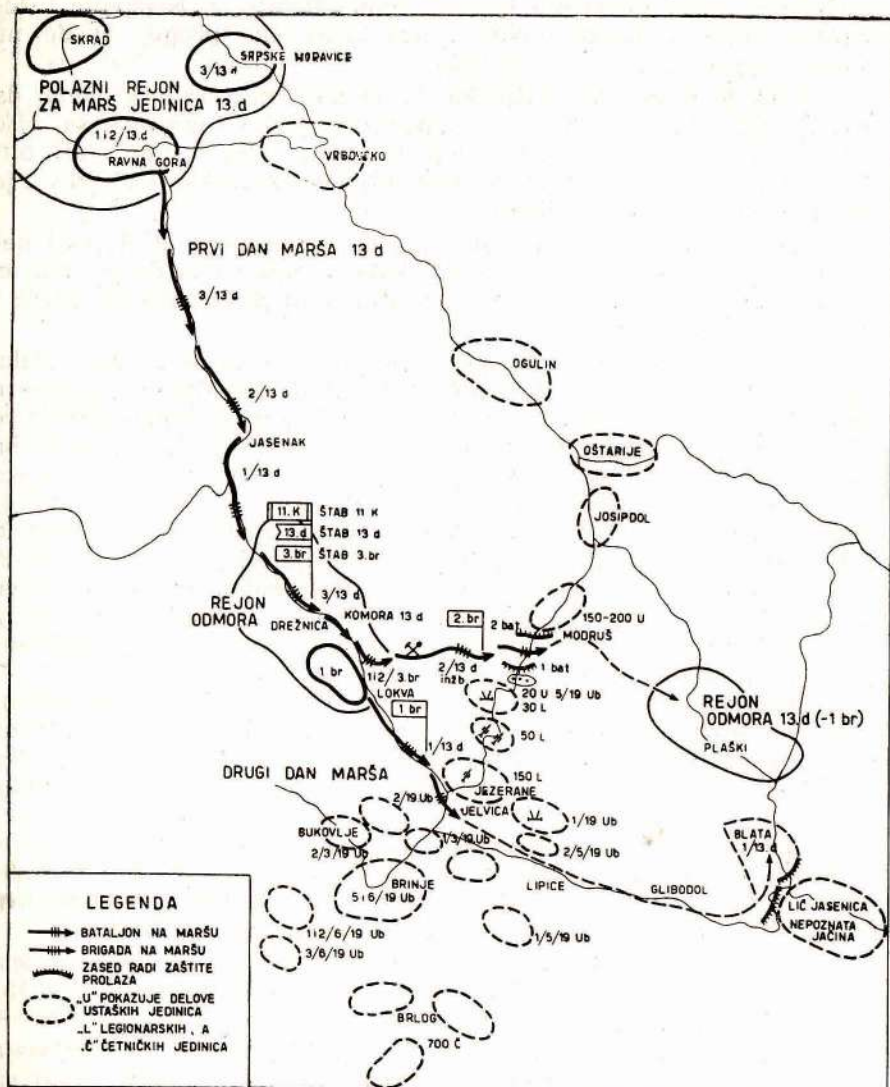
U ponovnoj proceni situacije u kojoj se polazilo od zaključaka zbog kojih se odustalo od marša prvobitno zamišljenim pravcem, ukazivano je na sledeće: duži boravak divizije u rejonu Drežnice može izazvati protivmere neprijatelja, te zbog toga ovaj rejon treba što pre napustiti. Jedini pravac koji iz rejona Drežnice vodi preko komunikacije bio je šumski put s. Drežnica — Alilovica — s. Modruš — Plaški. On je znatno kraći, ali za pokret mnogo teži od prvobitno zamišljenog. Na tom pravcu neprijatelj je imao i garnizon u s. Modrušu, jačine 150—200 vojnika. Postojećim putem je gotovo nemoguće da se kreće artiljerijski divizion, i savlađivanje teškog zemljišta zahteva povećan napor ljudstva i izuzetno naprezanje zaprežnih i tovarnih grla.

Pošumljenost prostorije od Drežnice do Modruša, tj. do komunikacije, pružalo je uslove da pokret počne danju sa proračunom da se pred komunikaciju izbije padom mraka. Tako bi pokretom danju u znatnoj meri bilo olakšano savlađivanje teško prohodnog zemljišta.

Ipak, marš ni ovim pravcem ne otklanja mogućnost dejstva neprijatelja iz rejona Ličke Jasenice i Saborskog i iz šireg rejona Ogulina u pravcu Plaškog, gde bi se divizija posle teškog i zamornog marša morala prikupiti i odmoriti pre nego produži kretanje.

Za vreme zadržavanja u ovom rejonu divizija bi delom snaga morala obezbediti bok i dalji pravac pokreta od vrlo verovatne intervencije neprijatelja sa pravca s. Saborski — Lička Jasenica — Plaški. U rejonu Plaškog najbolje je zaštititi diviziju sa položaja u visini s. Blata. Za uspešnu odbranu ovog položaja dovoljne su snage jedne brigade, a njihovo brzo i blagovremeno izbijanje u rejon tog sela omogućeno je pravcem preko Lipice koju je neprijatelj napustio.

Svestan svih teškoća koje mogu nastupiti, štab divizije se odlučuje za pravac i način izvođenja marša. Po novoj odluci, marš iz rejona Drežnice produžiti u dve kolone: glavna, sastava 2. i 3. brigada, štabovi 13. divizije i 11. korpusa sa prištapskim jedinicama, maršuje pravcem Drežnica — s. Modruš — Plaški. 1. brigada čini pomoćnu kolonu i maršuje pravcem s. Lokva — s. Jelvica — s. Glibodol — s. Blata. Po završetku marša zadatak brigade je da odbranom u visini Blata obezbedi diviziju od dejstva iz rejona s. Sabor-ski — Lička Jasenica.

Sema 3 — Marševski poredak 13. divizije po drugoj odluci

Prethodnicu glavne kolone sačinjavala je 2. brigada. Imala je da pređe komunikaciju na odseku Makovik — s. Modruš, ostavljajući u osiguranju po jedan bataljon severno i južno od mesta prelaza. 3. brigada sa dva bataljona kreće na čelu jedinica pri štabu divizije i korpusa, a sa dva na začelju, sa zadatkom da obezbeđuje kolonu u toku pokreta. Artiljerijski divizion vraća se u Gorski kotar u sastav 43. divizije.

Odlukom štaba divizije nije predviđena likvidacija posade u Modrušu već obilazak uporišta, iako se unapred znalo da će to predstavljati veliku teškoću jer nije bilo pogodnog puta za obilazak. Od napada na garnizon u Modrušu odustalo se radi toga da bi neprijatelj o prelasku divizije u plašćansku dolinu saznao što kasnije. Sem toga, nije se smela prelaziti dozvoljena granica fizičkog naprezanja boračkog sastava, jer bi to moglo imati štetne posledice na borbenu sposobnost divizije.

Treba istaći da je novom odlukom početak marša naređen istog dana kao i prethodnog, ali ne u 17 nego u 11 časova, dakle, znatno ranije.

Prelaz komunikacije Senj — Josipdol — Karlovac. Glavna kolona nije se za vreme marša sukobljavala sa neprijateljem. Prilikom prelaska komunikacije neprijatelj je dejstvovao artiljerijom severno od mesta prelaza, ali bez efekta. Kolona je završila marš 6. novembra do 10 časova i prikupila se radi odmora na severnim padinama Kapele u selima: Plavča, Božići, Kosanovići, Komadine, Obsenica i Vera.

Prethodnica je u toku pokreta noću sama iznalazila najbolji put, pri čemu je, potpuno prirodno, bilo dosta lutanja i nesigurnosti. Cele jedinice bile su angažovane da bi omogućile pokret protivtenkovske artiljerije i ostalih tereta koji su borci prenosili na izvesnim delovima puta. Naravno, sve bi prošlo sa manje tegoba da štab divizije nije u početku pogrešio jer nije uputio nikakve izviđačke delove koji bi blagovremeno izvideli pravac i pronašli najpogodniji put za obilazak Modruša i tako omogućili brži i sigurniji pokret.

Pomoćna kolona, međutim, sukobila se sa neprijateljem na prilazu komunikaciji u visini s. Kralić. U težnji da oslobodi put, prethodnica kolone, jačine bataljona, prešla je odmah u napad koji nije uspeo. Neprijatelj, brojno iste jačine kao i prethodnica, ali jači u naoružanju, uspeo je da zadrži položaj. Pristizala je i glavna kolona, te je normalno trebalo očekivati njen razvoj i uvođenje u borbu. Jedновременim i snažnim napadom brigada bi sigurno odbacila neprijatelja i oslobodila put za dalji pokret.

Komandant brigade, međutim, postupa drukčije. Prethodnici naređuje da, umesto odlučnog angažovanja, samo demonstrira napad i time veže neprijatelja za položaj. Iz sastava glavne određuje jedan bataljon u prethodnicu i upućuje ga pravcem k. 567 — s. Rajkovići — Mokro — D. Stajnica — Glibodol. Ovim pravcem upućene su i ostale snage brigade, a kasnije, postepenim izvlačenjem iz borbe, istim putem je prošao i bataljon koji je obrazovao prethodnicu.

U daljem pokretu pomoćna kolona nije imala dodira sa neprijateljem, a položaj u visini s. Blata — Bjeljevina posela je u jutarnjim časovima 6. novembra.

Zapovešću za marš štaba divizije 1. brigadi, koja je bila u pomoćnoj koloni, određena je marš-ruta i zadatak po završenom maršu. Međutim, štab brigade je izabrao svoj pravac i izvršio pokret u određeni rejon.

Postavlja se pitanje — da li je postupak štaba brigade bio pravilan i čime se rukovodio da tako postupi? Neosporno da je štabu brigade bilo jasno da će, ako razvije celu brigadu, lako odbaciti pa i razbiti neprijatelja i otvoriti sebi put. Ali, na ovo se nadovezivao i problem vremena koje je potrebno za razvoj brigade i napad. Zatim, neprijatelj je duž marš-rute, koja bi ovim bila otkrivena, mogao na još nekom mestu preprečiti put brigadi i nametnuti joj borbu. Ako se to dogodi brigada bi i u slučaju potpunog uspeha u otvaranju puta izgubila dosta vremena, a baš to je trebalo izbeći, s obzirom na njen zadatak po izvršenom maršu.

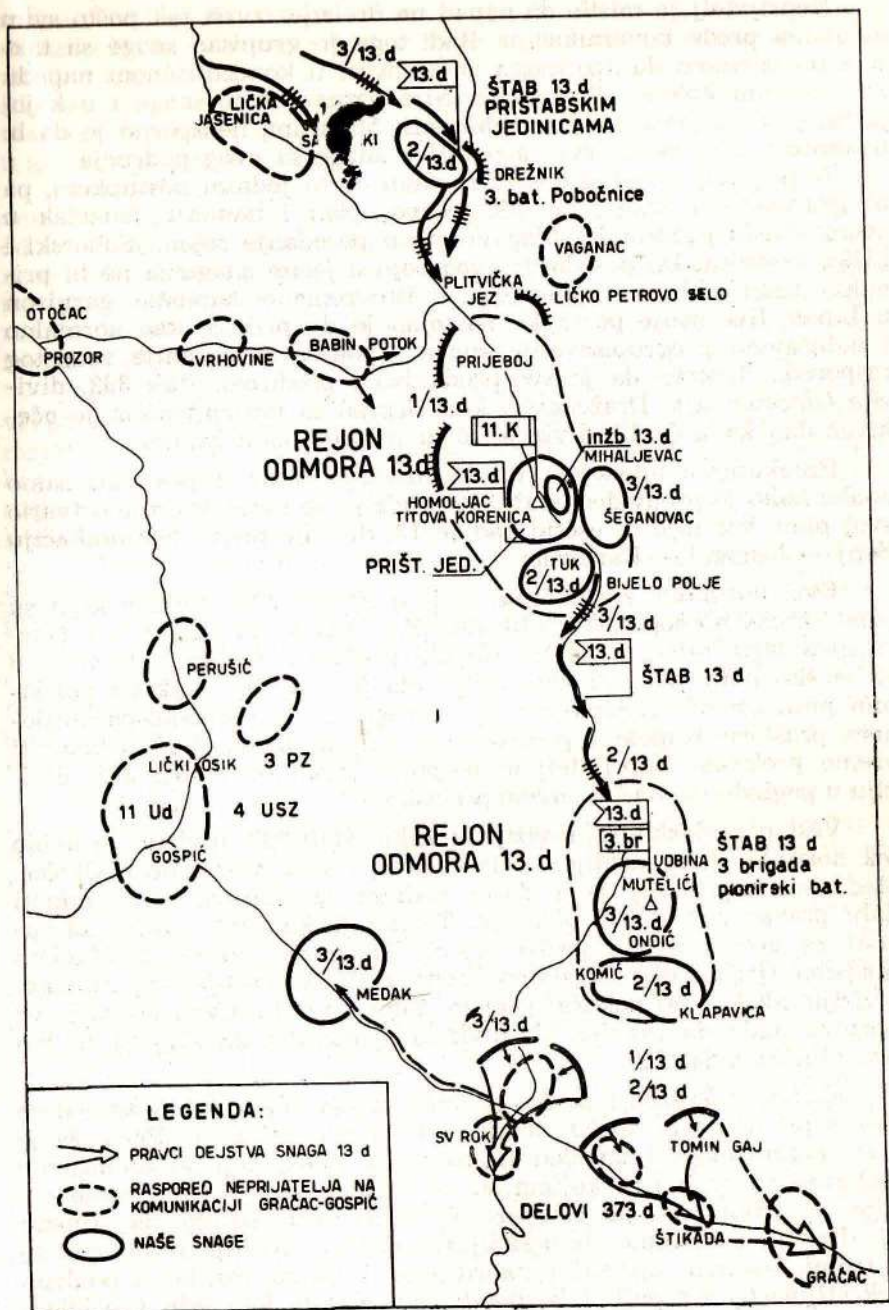
Zato je štab brigade, imajući neprekidno na umu potrebu osiguravanja divizije po izbijanju u rejon s. Blata, samoinicijativno i bez kolebanja delimično izmenio pravac pokreta. Rezonovanje i postupak štaba brigade nesumnjivo su bili ispravni i u skladu sa situacijom, što će potvrditi i dalji tok događaja.

Kakvo je bilo reagovanje neprijatelja pre, u toku i posle prelaska komunikacije Senj — Josipdol — Karlovac? Pre svega treba istaći da je neprijatelju verovatno bilo poznato da 13. divizija treba da se prebaci iz Gorskog kotara u Liku.¹ Imajući taj podatak, štab 392. divizije je poduzeo sve mere ne samo da omete prelazak komunikacije, već i da razbije i borbenu onesposobi 13. diviziju. Mada ne posedujemo originalni dokument iz koga bi se videlo šta je sve preduzeo štab 392. divizije da osujeti marš, ipak se na osnovu onoga što je poznato može dosta realno pretpostaviti osnovna koncepcija plana koji je stvorio komandant 392. legionarske divizije.

Neprijatelj je bio uveren da će 13. divizija marš izvršiti pravcem Ravna gora — s. Drežnica — s. Lipica — Lička Jasenica. Ovo uverenje verovatno je rezultirano iz činjenice što je to najkraći pravac i najpodesnija veza između Gorskog kotara i Like. Osu pravca čini komunikacija koja je pogodna za prebacivanje svih tereta, pa i motornih vozila. Na komunikaciji nije bilo garnizona, sem u Lipici, što nije predstavljalo ozbiljniju prepreku na pravcu pokreta jedne divizije.

Za neprijatelja je bilo najvažnije da otkrije vreme u kome će marš biti izvršen, a sve ostalo bilo je lakše rešiti. Radi toga je osobitu pažnju posvetio danonoćnom izvidanju prilaza komunikaciji Senj — Josipdol — Karlovac na pravcu s. Drežnica — s. Lipica, gde je očekivan nailazak divizije. Izviđao je na ograničenom prostoru i u velikoj tajnosti, da našim snagama ne bi dao bilo kakvo upozorenje da su zadatak i namera 13. divizije otkriveni.

¹ Neprijatelj je verovatno uhvatio i dešifrovao depešu koju je GSH uputio štabu 11. korpusa, ili je na drugi način bio blagovremeno obavešten — što se uostalom vidi iz istorije 392. divizije.

Sema 4 — Marš 13. divizije kroz Liku od 9—13. XI 1944. godine

Neprijatelj je mislio da napad na diviziju izvrši tek pošto svim delovima pređe komunikaciju. Radi toga je grupisao snage sa takvim proračunom da sve mogu učestvovati u koncentričnom napadu na izduženu kolonu 13. divizije. Nije poznato koje snage i u kojoj jačini je neprijatelj mislio angažovati. Međutim, neosporno je da bi u napadu učestvovala sve raspoložive snage sa ovog područja.

Neprijatelj je ostao dosledan stavu da ni jednim postupkom, pa ni grupisanjem snaga, ne otkrije svoj plan i nameru. Izuzetak u ovom smislu predstavlja blagovremeno posjedanje rejona Saborski i Lička Jasenica. Da posjedanje ovog rejona jačim snagama ne bi privuklo našu pažnju, neprijatelj je istovremeno napustio garnizon u Lipici. Sve svoje postupke nastojao je da prikaže kao normalno i uobičajeno pregrupisanje snaga i podešavanje ranije zauzetog rasporeda. Uveren da je sve predvideo i preduzeo, štab 392. divizije (smešten u s. Draženići kod Brinja) sa nestrpljenjem je očekivao dan kada će 13. divizija ući u pripremljenu zamku.

Preokupiran opsesijom da 13. divizija može dejstvovati samo onako kako je predvideo, štab 392. divizije ne samo što nije ostvario svoj plan, već nije ni osetio kad je 13. divizija prešla komunikaciju Senj — Josipdol — Karlovac.

Evo, uostalom, šta o tome stoji u istoriji 392. divizije koju su pisali oficiri njenog štaba: „13. divizija, koja je do sada bila u Gorskom kotaru, otišla je preko Kapele u pravcu istoka, verovatno u Krbavsko polje. 392. divizija očekivala je ovaj prelazak na poznatom putu između Križpolja i s. Jezerana, a ne u brdsko-pošumljenom prostoru Kapele i pokušala je stalnim izviđanjem ustanoviti vreme prelaska. Neprijatelj je potpuno uspeo obmanuti 392. diviziju u pogledu mesta i vremena prelaska”.

Vest o prelasku 13. divizije u Liku, štab 392. divizije je dobio tek nekoliko dana kasnije, posle čega se i sam premestio u Otočac. Međutim, neprijatelj je i dalje stalnim izviđanjem težio otkriti dalji pravac pokreta 13. divizije. To mu je konačno i pošlo za rukom za vreme marša preko rejona Plitvičkih jezera. Izviđačkim snagama (jačine oko bataljona) neprijatelj je nastojao da zaustavi diviziju, ali je i taj pokušaj propao. Time su definitivno propale sve njegove nade da razbije 13. diviziju, i pored toga što mu je bio poznat njen zadatak.

Korisna iskustva i pouke iz ovog marša mogu se izvući jedino ako se pri njegovoj analizi imaju u vidu dve činjenice. Prvo, da je marš organizovan i izveden u uslovima NOR, koji se umnogome razlikuje od onih pod kojima su se borile i dejstvovala ostale armije na frontovima u drugom svetskom ratu. Drugo, da između 13. divizije i savremenih pešadijskih divizija postoje bitne razlike u jačini, sastavu, opremi i naoružanju i da su razlike u pogledu pokretljivosti, vatrenih i borbenih mogućnosti još veće i očiglednije.

U oba svetska rata, zaraćene snage bile su redovno odvojene neprekidnom i uočljivom linijom fronta. Svi marševi i pokreti trupa jedne i druge strane izvođeni su iza te linije pod zaštitom svojih

snaga. Ukoliko bi u toku marša došlo do dodira sa neprijateljem, dolazilo bi do susretne borbe iz koje se, zavisno od situacije, prelazilo u napad ili odbranu. Znači, u organizovanju marša (što je zavisilo od konkretne situacije) predviđala se i mogućnost borbe u susretu, ali nikada se nije polazilo od toga da neprijatelj ima snage u granicama marševske zone.

Međutim, naš NOR je vođen u specifičnim uslovima jugoslovenskog ratišta, pa je borbenim radnjama dao svoje forme. Jedna od osnovnih specifičnosti NOR je nepostojanje uobičajene i povezano linije fronta (iako se u to vreme već razvila frontalna komponenta). Iz ove okolnosti, pored ostalog, rezultiraju specifičnosti i razlike u načinu organizovanja i izvođenja borbenih radnji, pa i marša u NOR.

Marš jedinica je vrlo često organizovan i izvođen u tesnoj povezanosti sa postojanjem jačih ili slabijih neprijateljskih snaga u marševskoj zoni ili pravcu. Uspeh marša, a time i zadatak radi koga je preduzet, često je bio uslovljen, pored ostalog, i uspešnim napadom na snage neprijatelja koje su se nalazile na pravcu pokreta itd.

Podemo li od pretpostavke da u eventualnom ratu neće biti krutih i neprekidnih frontova, da će se borbena dejstva odvijati po pravcima, uz masovnu primenu svih raspoloživih borbenih sredstava radi uništenja ili neutralisanja protivničkog poretka na što većoj dubini, pri čemu će redovno dolaziti do brzih i dubokih prodora duž pojedinih pravaca — moramo biti načisto s tim da pokreti trupa i marševi jedinica neće biti isti kao u drugom svetskom ratu, nego će se morati prilagoditi novim uslovima.

Mada bi svako identifikovanje NOR sa uslovima nuklearnog rata u tom pogledu bilo nerealno i nenaučno, ipak izvesni postupci jedinica i metodi komandovanja mogu biti korisni i u eventualnom ratu.

Radi toga ćemo na bazi marša 13. divizije pokušati da iznesemo neke postavke koje bi se mogle primeniti i u eventualnom ratu.

Pre svega, potrebno je istaći veću ili presudniju ulogu i značaj izviđanja na maršu i u kretanju trupa uopšte. Ovo zbog toga što se pred izviđačke organe postavljaju složeniji zadaci nego ranije i što će od rezultata izviđanja često direktno zavisiti uspeh marša. Ne sme se zaboraviti da jedinica na maršu predstavlja vrlo osetljiv i rentabilan cilj i da će neprijatelj težiti da je desetkuje pre njenog angažovanja u borbi.

Osim toga, neprijatelj će težiti da onemogući svaki značajniji manevar u marševskoj zoni brzim i iznenadnim posedanjem i držanjem podesnih rejona i važnih objekata na komunikacijama, radi čega će upotrebiti vazdušne desante različite vrste, sastava i namene. Iz toga proizilazi da izviđanje mora biti blagovremeno organizovano duž cele marš-rute i na što širem frontu.

Opravdanost ove postavke može se sagledati na iskustvima 13. divizije. Da je izviđanje bilo blagovremeno organizovano ne bi došlo do toga da odluka štaba divizije ne bazira na poznavanju stanja kod neprijatelja, već na pustom priželjkivanju. Ili, sa koliko bi se manje

rizika, napora i teškoća izvršio marš po planiranoj odluci da su i na pravac preko Kapele upućeni izviđački organi.

U savremenom ratu duži marševi često neće biti izvođeni po odluci koja se donosi znatno pre početka marša. Velika dinamičnost u borbenim dejstvima, česte i velike promene u borbenoj situaciji, zahtevaće preduzimanje niza dopunskih mera da bi se obezbedio uspeh marša. Naknadno preduzete mere biće vrlo različite po obimu, Dok će u nekoj situaciji, na primer, blagovremenim posedanjem nekog rejona ili objekta na pavcu pokreta biti obezbeđen uspeh marša, u drugoj će biti neophodna promena marševskog pravca ili temeljita izmena u načinu izvršenja marša itd. Osnovno je postići to da jedinica neistrošena i neiscrpena stigne na marševski cilj. Međutim, najteža i najsloženija situacija biće ona kada se borbom cele jedinice koja maršuje bude morao obezbeđivati marš i izvršenje postavljenog zadatka.

U težnji da se uspe u maršu, odlučujući značaj imaće i napadna dejstva. Premda će za pripremu napada redovno biti malo vremena, organizacija i planiranje moraju biti tako sprovedeni da garantuju uspeh. U slučaju neuspeha neprijatelj, koristeći se povoljnim uslovima i adekvatnim postupcima, može dovesti jedinicu u vrlo tešku situaciju. Napad na neprijatelja koji je presekao pravac pokreta mora biti brz i energičan. Brzinom dejstva u napadu i posle njega postiže se, pored ostalog, i to da protivmere neprijatelja kasne, da nisu u skladu sa situacijom, ostaju neefikasne itd.

Ako su usled jačine i sastava snaga, povoljnijih položaja neprijatelja i sl. mali izgledi za brz i potpun uspeh u napadu, bolje je ne primenjivati ga. U takvoj situaciji bolje je pribeci postupku koji neprijatelj ne očekuje. Tako se postiže iznenađenje, pre svega, načinom dejstva. Poučan primer u tom pogledu predstavlja odluka štaba 13. divizije da marš iz rejona Drežnice produži preko masiva Kapele.

Elastičnost u komandovanju predstavlja jedan od bitnih preduslova za uspeh marša, dok inertnost, preterana samouverenost i neblagovremenost u preduzimanju postupaka koje nalaže situacija vode direktno porazu.

Poznato je da se savremeni rat karakteriše velikom brzinom dejstava, čestim i naglim promenama situacije itd. Ove činjenice, pored ostalog, postavljaju pred starešine i štabove nove probleme i umnogome usložavaju njihov rad.

Ranije su starešine donosile odluku posle niza postupaka koji su zahtevali više vremena. Odluka u toku borbe redovno nije trpela značajnije izmene, usled čega je došlo do načela u komandovanju: „Donetu odluku po svaku cenu treba realizovati, jedino u slučaju očiglednog neuspeha, dopušteno je njeno napuštanje”. To je bio jedini element elastičnosti u komandovanju. Pri ovome ne treba zaboraviti da je od početka izvršenja donete odluke pa do saznanja da više nije u skladu sa uslovima situacije, prolazilo više časova, a ponekad i dana. Ostati u novim, bitno promenjenim uslovima pri starim postupcima, nije moguće, pa elastičnost u komandovanju dobija nov smisao i novu sadržinu.

U savremenim uslovima odluka za marš doneta znatno pre njegovog početka, najčešće neće biti i odluka po kojoj će se marš izvršiti, već samo osnova za početak. Starešine i štabovi, neprekidnim praćenjem situacije na maršu, moraju preduzimati odgovarajuće mere. Pomoćna kolona 13. divizije počela je marš po jednoj, a nekoliko sati kasnije produžila ga po drugoj odluci, iako su cilj i zadatak marša ostali nepromenjeni. Sam postupak je bio u skladu sa načelom da marš nije sam sebi cilj, nego neizbežna stepenica da bi se omogućilo izvršenje zadataka zbog koga se i maršuje. Zato svi postupci i sve odluke na maršu moraju biti u skladu sa zadatkom koji očekuje jedinicu na marševskom cilju.

U tesnoj vezi sa ovim zahtevima je i samoinicijativa potčinjenih koju treba neprekidno podsticati i negovati, jer će se starešine vrlo često naći u situaciji da potpuno samostalno donose vrlo značajne odluke. Te odluke će često biti u opreci sa nekim detaljima ranije izdatog naređenja, ali uvek i svagda moraju biti u duhu situacije i zadatka više jedinice.

Pukovnik
Dušan MILANOVIĆ

GRČKA I NATO

Grčka je članica Atlantskog pakta od 1952. godine. Zajedno sa Italijom i Turskom obrazuje južno krilo NATO-a.

Položaj Grčke na jugu Evrope i Balkanskog poluostrva, te njeno prostiranje u istočnom delu Sredozemnog mora daje joj vanredan strateški značaj.

Njen kontinentalni deo (131.000 km²) sa oko 300 ostrva u Egejskom i Jonskom moru i velikom akvatorijom zahvata prostoriju od oko 800.000 km², koja u strateškom smislu čini kompaktnu celinu.

Šire posmatrano, grčki prostor zauzima centralni položaj u odnosu na južnu Evropu, severnu Afriku i Srednji istok.

Sredozemno more je nekad predstavljalo izvesnu pregradu između tri kontinenta, a danas ih više spaja nego što ih razdvaja. Štaviše, u savremenoj vojnoj strategiji ono ima takvu funkciju da zajedno sa pribrežnim zemljama formira jedinstvenu geostratešku celinu. To se posebno može tvrditi za istočno Sredozemlje.

Sredozemno more je od davnina predstavljalo saobraćajnicu između pribrežnih zemalja. Ono je kroz vekove služilo kao spona između mediteranskih naroda i njihovih kultura, ali je često poslužilo i kao osnovica za ratne pohode osvajačkih armija mediteranskih država.

U novijoj istoriji njegov značaj je znatno porastao. Dok je još bilo „zatvoreno“, Sredozemno more je uglavnom „služilo“ zemljama čije obale zapljuskuje. Međutim, prokopavanje Sueckog kanala (1869. god.) izvanredno se odrazilo na povećanje uloge Sredozemnog mora u uzajamnom povezivanju kontinentata. Od tog vremena do danas ono je postalo jedno od najvažnijih mora u međunarodnom pomorskom saobraćaju. Kroz njega prolazi druga po značaju svetska pomorska komunikacija, koja je ujedno i najkraći put koji povezuje Atlantski sa Indijskim okeanom, Srednjim i Dalekim istokom. Smatra se da na sredozemni put otpada oko 1/6 svetskog pomorskog prometa, i da se Sredozemljem prevozi oko 35% ukupnih količina svetskih trgovačkih roba. Pomorski saobraćaj nekih mediteranskih zemalja je od tolikog značaja da bi se svaki poremećaj teško odrazio na njihove nacionalne privrede. To se može zaključiti i iz ovih primera. U 1964. godini u italijanskim lukama istovareno je 40,328.000 tona tereta, a radi izvoza bilo je utovareno 40,328.000 tona. Grčka je iste godine morem uvezla 8,433.000, a izvezla 2,316.000 tona tereta.

Oblasti koje se nalaze na obalama Sredozemnog mora ili se geografski ne prostiru daleko od njega obiluju znatnim prirodnim bogatstvima. Posebno mesto u tom pogledu zauzimaju rezerve naf-

te na Srednjem istoku. Samo u 1965. godini na tom području proizvedeno je 422,190.000 tona nafte ili 27% svetske proizvodnje. Smatra se da se u toj oblasti nalazi oko 65% svetskih rezervi nafte. Blizina i bogatstvo tih nalazišta od posebnog je interesa za Evropu, jer iz njih može u datoj situaciji zadovoljiti veliki deo svojih potreba pomorskim prevozom koji, zbog kratkoće trajanja, obećava i najmanje gubitke.

Na severnim obalama Sredozemnog mora i morima koja se uvlače u evropsko kopno nalaze se veoma razvijene oblasti sa velikim brojem dobro opremljenih luka preko kojih se sredozemne pomorske komunikacije povezuju sa evropskim kopnom. Na južnom obodu Sredozemnog mora prostire se afrički kontinent, koji svojim prostranstvom, prirodnim bogatstvom i ljudskim rezervama predstavlja strategijski vanredno interesantno područje sa kojeg se u savremenom ratu može spoljiti višestruki uticaj na operacije u Evropi i Mediteranu.

Istovetan značaj ima i područje Srednjeg istoka na kome Suecki kanal predstavlja posebno osetljivu tačku, čiji je strateški značaj vrlo dobro poznat. Kroz taj međunarodni put prošlo je tokom 1965. godine 20.289 brodova sa 246,817.000 tona tereta, a samo za prva tri meseca 1966. godine 5.360 brodova sa 88,265.000 tona tereta.

Moreuzi Dardaneli i Bosfor predstavljaju sponu između Crnog mora i Egejskog, odnosno Sredozemnog mora. U strategijskom smislu su od izvanrednog značaja jer dominiraju saobraćajem između tih mora, a pogodni su za lako i brzo izolovanje crnomorskog bazena od Sredozemlja.

Zbog ovakvog svog značaja Sredozemlje je oduvek zauzimalo izuzetno mesto u strategijskim planovima Zapada, naročito Velike Britanije. Takvo mesto zauzima ono i danas u strategijskim planovima NATO-a, i posebno SAD.

Kakav uticaj može grčki prostor ispoljiti na sredozemni, posebno istočnosredozemni bazen?

Grčki prostor predstavlja kariku u lancu kojim SAD žele da odvoje SSSR i ostale zemlje Varšavskog ugovora od toplih mora i da ih svedu na kontinentalnu silu.

Svojim južnim obalama Grčka se približila glavnom sredozemnom pomorskom putu. Pored funkcije kakvu ima u miru, u slučaju rata taj put omogućava manevre snaga i sredstava. Svaka aktivnost na tom putu sa grčkog prostora može biti uspešno ometana. Ostrvo Krit udaljeno je od severnoafričke obale svega 200 n/m, a 390 n/m od Sueckog kanala. Suvišno je govoriti kako bi se gubitak grčkog prostora odrazio na položaj Sueca. Isključivanje Sueckog kanala iz saobraćaja predstavljalo bi težak udarac za ekonomiku Zapada.

Onaj ko vlada grčkim obalama i egejskim arhipelagom ima izvanredne geografske pozicije u odnosu na Tursku i crnomorske moreuze. Sličan uticaj mogao bi se iz grčkog prostora ispoljiti i na Jonsko more, Otrantska vrata, pa čak i na Sicilijanski kanal.

Grčki prostor daje mogućnost široke upotrebe vazduhoplovnih snaga čije bi dejstvo dosegalo duboko na područje Srednjeg istoka i severne Afrike. Kopnenim i pomorskim snagama ono obezbeđuje

osnovicu za prenošenje operacija na afrički kontinent i na Srednji istok, a omogućava i efikasnu podršku tih dejstava avijacijom i raketama operativne namene.

Već na osnovu iznetih činjenica lako je zaključiti u kojoj bi meri gubitkom Grčke bio ugrožen položaj i dominacija sile koja u svojim rukama drži Mediteran. Kakav značaj se pridaje ovom prostoru u NATO-u, najmerodavnije svedoči izjava admirala Rusela, bivšeg komandanta NATO-snaga južne Evrope, u kojoj kaže da bi „... bez Grčke kontrola Sredozemlja postala problematična”.

To je jedna strana značaja Grčke u stratezijskim planovima NATO-a. S druge strane, sa teritorije Grčke moguće je izvoditi ofanzivne operacije u pravcu Balkana, istočne Evrope, Crnog mora i Male Azije. Njena teritorija, a posebno centralni i severni delovi Grčke, predstavlja pogodnu osnovicu za dejstva na Balkanu, a u daljem i prema Panonskoj niziji, naftonosnim poljima Rumunije i ka Crnom moru.

Dominacija moreuzima, osloncem na Egejsko more i susedna područja Grčke i Turske, omogućila bi NATO-u vođenje ofanzivnih dejstava prema Crnom moru i njegovim priobalnim područjima.

Teritorija Grčke mogla bi da posluži kao baza vazduhoplovnih i raketnih snaga NATO-a. Blizina polaznih aerodroma za avijaciju i startnih položaja za rakete ciljevima po kojima bi dejstvovala, povećava radijus dejstva tih sredstava, a kod avijacije omogućava učesće i onih aviona koji zbog ograničenog radijusa dejstva ne bi mogli biti korišćeni sa udaljenih baza i aerodroma.

Na takvoj proceni značaja grčkog prostora umnogome se zasniva politika NATO-a i SAD prema Grčkoj. Čitav niz mera preduzetih na vojno-političkom planu u odnosu na Grčku to potvrđuje.

Modernizaciji relativno jakih oružanih snaga prišlo se odmah nakon građanskog rata 1949. godine. Modernizacija je ostvarena iz sredstava vojne pomoći SAD i NATO. Grčka je do kraja 1966. godine dobila oko 2.250 miliona dolara.

Pored vojne pomoći SAD i NATO, pomoć u oružju i opremi pružaju Grčkoj još neke članice saveza. Vrednost te pomoći u 1966/67. godini iznosi oko 35 miliona dolara.

Uređenju i pripremi grčke teritorije pristupilo se uz pomoć SAD pre nego što je Grčka postala članica NATO-a. Od 1953. do kraja 1966. godine Grčka je dobila za infrastrukturne radove preko 280 miliona dolara. S tim sredstvima izgrađen je niz savremenih aerodroma, objekata i instalacija telekomunikacija i lučkih objekata. Izgrađen je i naftovod od Korinskog zaliva do Soluna, kojim se opskrbljuje veći broj aerodroma i jedinica KoV. Iz tih sredstava i sredstava ekonomske pomoći modernizovano je oko 7.000 km puteva.

Za izgradnju poligona za gađanje raketama na Kritu biće utrošeno oko 112 miliona dolara. Potrebna oprema i instalacije vredeće narednih nekoliko desetina miliona dolara.

U grčko ratno vazduhoplovstvo uvršteni su poslednjih godina i avioni F-104, sposobni za prenošenje i upotrebu nuklearnih borbenih sredstava, što svakako predstavlja novi kvalitet.

Pomoć u obuci vojnih kadrova bila je, takođe, izdašna. Veliki broj grčkih oficira završio je razne vojne škole u SAD ili u drugim zemljama članicama NATO-a.

Iz kompleksa ovih pitanja treba ukazati na poseban interes SAD za jačanje kopnenih snaga Grčke, za borbenu spremnost ratnog vazduhoplovstva i za pretvaranje Krita u jaku sredozemnu bazu.

Krit predstavlja izuzetno važan objekat u strategijskim planovima Komande NATO-a za južnoevropsko bojište. Pretvoren je u snažno uporište NATO-a, i očigledno izrasta u dominantnu tačku od prvorazrednog strategijskog značaja na celom prostoru istočnog Sredozemlja. Danas se na Krit naslanja 6. američka flota, ali izgrađene baze na tom ostrvu čine osnovicu za baziranje i upotrebu jakih vazduhoplovnih i raketnih snaga. Njegov geostrategijski položaj je takav da te snage mogu ispoljiti svoje dejstvo podjednako efikasno na područje Balkana, srednje i istočne Evrope i u basenu Crnog mora, iz čega i proističe značaj što ga ima u planovima NATO-a i SAD.

Istupanje Francuske iz vojnih aranžmana Atlantskog pakta svakako je doprinelo da stratezi NATO-a moraju području južnog krila posvetiti još veću brigu. Pentagon je postupak Francuske ocenio „kao loš primer” koji bi mogle slediti i neke druge članice NATO-a. Ovog časa je to možda „najopasnija” posledica istupanja Francuske. Sprečiti takve pokušaje svakako je najneposrednija briga rukovodstva SAD. Događaji u Grčkoj mogu se takođe dovesti s tim u vezu.

Ima znakova da će istupanje Francuske ubrzati formiranje jačih pokretnih snaga NATO-a na južnom krilu, jer se u novonastaloj situaciji njihova uloga još više naglašava.

Postojeću situaciju nastoje da iskoriste i same članice južnog krila, jer im se pružila prilika da povećani značaj svoga prostora što bolje „unovče”. U tom smislu su se kretala i istupanja predstavnika Grčke i Turske na zasedanju saveta NATO-a, decembra 1966. godine, a i neke izjave i postupke italijanskih vojnih krugova treba posmatrati i u tom svetlu.

O oružanim snagama Grčke i koncepciji njihove upotrebe. Grčke oružane snage se sastoje od kopnene vojske, ratne mornarice i ratnog vazduhoplovstva. Njihovo ukupno brojno stanje iznosi oko 159.000 ljudi.

Kopnena vojska sa 118.000 ljudi predstavlja glavni deo oružanih snaga. Intenzivniji razvoj KoV započeo je stupanjem Grčke u NATO. Na tom poslu angažovalo se nacionalno vojno rukovodstvo, ali i vojni eksperti SAD.

Jedno od pitanja čijem je rešenju trebalo odmah pristupiti bilo je problem modernizacije naoružanja i opreme jedinica KoV. Od Grčke se nije moglo očekivati da to sama rešava. Nacionalna ekonomika nije mogla, niti može danas, podneti troškove opremanja KoV savremenim naoružanjem. Vojni budžet, mada tokom svih poslednjih godina srazmerno visok (za 1966/67. iznosi 206 miliona dolara) nije mogao predstavljati izvor tako velikih izdataka kakve

traži modernizacija desetak divizija. Zato SAD pružaju Grčkoj znatnu vojnu pomoć i zahvaljujući toj činjenici KoV Grčke se modernizuje. Tim putem Grčka dobija manje-više celokupno teško naoružanje i opremu, potrebne savremenoj armiji, uključujući tenkove M-47, artiljeriju svih kalibara, rakete „onest džon“, veliki broj vozila, specijalnu opremu za inženjerske i jedinice veze i ostalo. Međutim, primljena pomoć još uvek je nedovoljna da bi se ostvarila željena modernizacija KoV.

Kopnenu vojsku sačinjavaju danas 11 pešadijskih divizija, 1 oklopna divizija, 1 brigada specijalnih snaga (komandos) i veći broj samostalnih pukova. Divizije su organizovane u tri korpusa, dok brigada predstavlja samostalnu snagu namenjenu za izvršavanje posebnih zadataka. Osam od 12 divizija stavljeno je na raspolaganje NATO-u. One su raspoređene duž severne grčke granice. Neke od njih popunjene su skoro do pune formacije.

Slabije popunjene divizije raspoređene su u unutrašnjosti zemlje i na ostrvu Kritu. U sastavu NATO-kontingenta nalaze se i rakete „onest džon“, raspoređene u severnoj Grčkoj.

Ratna mornarica Grčke broji oko 18.000 ljudi. U njenom naoružanju nalazi se: 8 razarača, 4 fregate, 5 korveta (adaptirani minolovci), 3 podmornice, 13 patrolnih brodova, 20 obalnih i 2 veća minolovca, 9 većih i 6 srednjih desantnih brodova, 5 transportnih i 20 drugih brodova.

Jačina ratne mornarice očigledno je u nesrazmeri sa obavezama koje joj nameću sredozemni položaj i pomorski karakter Grčke. Ista nesrazmera može se konstatovati kada se ima u vidu da dužina morske granice Grčke iznosi 13.600 km (samo obalna granična linija kontinentalne Grčke iznosi 4.078 km), ili da pod grčkom zastavom danas plovi 1.630 brodova trgovačke flote sa 7,5 miliona BRT nosivosti. Mogućnosti ratne mornarice u priličnoj meri umanjuje i zastarelost njenih plovnih jedinica. Najveći deo njih potiče još iz drugog svetskog rata i već ih je davno trebalo povući iz aktivne službe. Zamenjivanje starih jedinica novim ide vrlo sporo, jer SAD nisu spremne da pruže veću pomoć za modernizaciju grčke ratne mornarice. Postoji mogućnost da Grčka sama pristupi izradi ili kupovini u inostranstvu nekih plovnih objekata.

Mesto i zadatak ratne mornarice opredeljuju obaveze koje postavlja NATO. Njen osnovni zadatak sastoji se u obezbeđivanju unutrašnjih pomorskih komunikacija. Mogućna je i upotreba mornarice radi sadejstva u operacijama kopnenih snaga. U ograničenom obimu može učestvovati u odbrani obale od dejstava sa mora ili pak obezbediti izvođenje ograničenih dejstava sa mora na kopno. Ukoliko bi u Egejskom ili Jonskom moru dejstvovala i 6. flota, zadatak grčke mornarice verovatno bi bio protivpodmorničko i protivminsko obezbeđenje tih dejstava.

Razvoju i modernizaciji grčkog i ratnog vazduhoplovstva posvećuje se znatna pažnja. Svojim radijusom dejstva borbena avijacija pokriva celo Balkansko poluostrvo i deo Panonske nizije, i uklapa se u jedinstveni plan angažovanja vazduhoplovnih snaga NATO-a na njegovom južnom krilu.

Pored dosta savremene tehnike i druge opreme, odgovarajuća pažnja posvećena je izgradnji aerodroma i vazduhoplovnih baza, kao i obuci kadra.

Grčko ratno vazduhoplovstvo je operativno potčinjeno 6. grupaciji taktičke avijacije NATO-a, čije je sedište u Izmiru.

Ukupna jačina ratnog vazduhoplovstva iznosi oko 23.000 ljudi. Obuhvata jedinice taktičke avijacije, jedinice i ustanove za obuku i jedinice i ustanove za snabdevanje.

Pod komandom taktičke avijacije danas se nalaze:

2 eskadrile lovaca-bombardera F-104G,

5 eskadrila lovaca-bombardera F-84F,

1 eskadrila lovaca F-86D,

2 eskadrile lovaca F-5A,

1 izviđačka eskadrila RF-84F.

Lovci-bombarderi F-84F spadaju među zastarelije tipove ove vrste aviona, ali je s njima još uvek naoružano pet eskadrila. Grci nastoje da poboljšaju tu situaciju, ali krajnji ishod tih nastojanja zavisice od odluke SAD da u okviru vojne pomoći intenziviraju modernizaciju grčkog ratnog vazduhoplovstva.

Za potrebe vazdušnog transporta ratno vazduhoplovstvo upotrebljava oko 30 aviona C-47 i C-119G, kao i izvestan broj helikoptera OH-13 i H-19.

Organizacija PVO je poslednjih godina znatno unapređena. Poznato je da ona čini sastavni deo PVO sistema NATO, koji se proteže od Norveške, preko zapadne i južne Evrope sve do istočnih granica Turske. Teške radarske stanice na teritoriji Grčke uključene su u NATO-sistem radarskog osmatranja i javljanja. Klasična sredstva PVO pojačana su tokom zadnjih godina raketama zemlja-vazduh. Putem vojne pomoći SAD su Grčkoj dodelile po jedan divizion raketa „lavk” i „najk”.

Prilikom razmatranja oružanih snaga ne bi trebalo zanemariti značaj i jačinu snaga javne bezbednosti u Grčkoj (žandarmerije i policije). Činjenica da su u nacionalnom budžetu za 1966/67. godinu za snage javne bezbednosti predviđeni izdaci od 63 miliona dolara pokazuje kakav se značaj pridaje žandarmeriji i policiji. Očena će biti još tačnija ako spomenemo da masa budžetskih sredstava, namenjena snagama javne bezbednosti, već godinama iznosi koliko 1/3 budžeta ministarstva nacionalne odbrane.

Vojni rukovodioci Grčke smatraju da bi eventualni svetski rat bio sveobuhvatan, totalan. U njemu bi učestvovala cela zemlja sa svim svojim ljudskim i materijalnim potencijalom. Front bi se nalazio na svakom mestu i u svakom delu zemlje. Psihološki faktor igrao bi daleko veću ulogu nego što je bio slučaj u ranijim ratovima. Faktor pokretljivosti bio bi od posebnog značaja — ne samo kod oružane sile već uopšte u zemlji — zbog velikih potreba jedinica, velikih materijalnih gubitaka, zbog potreba brzih intervencija radi uklanjanja posledica upotrebe savremenih borbenih sredstava, evakuacije, itd.

Prihvatajući gledanje o eventualnom ratu kao opštem i sveobuhvatnom, interesantno je napomenuti da Grci računaju sa mogućnošću lokalnog rata, a posebno naglašavaju mogućnost „unutrašnjeg rata” — bilo samostalnog ili koordiniranog dejstvima spolja. Lokalni rat bi, prema njihovom gledanju, brzo prerastao u veći sukob — u opšti svetski rat.

U načelnom gledanju na koncepcije vođenja eventualnog rata, gledanja grčkog Generalštaba se ne razlikuju od zvaničnih koncepcija NATO-a, ali njihova praktična primena na prostoru Grčke ima izvesnih specifičnosti.

Jedna od specifičnosti proizlazi iz karakteristika severoistočnih delova grčke teritorije. Naime, procenjuje se da je dubina teritorije istočno od Vardara suviše plitka za uslove savremenih operacija. Zbog toga ima u vojnom rukovodstvu zagovornika preduzimanja ofanzivnih dejstava radi proširivanja operativne osnovice do linije: Bauna — Plačkovica — Pirin — ist. Rodopi.¹

Takva dejstva grčkih oružanih snaga najverovatnije bi poslužila i širokom angažovanju snaga NATO-a, koje su predviđene za dejstva na Balkanu.

Druga specifičnost, koja je u slučaju Grčke izrazito naglašena, sastoji se u gledanju da se ne sme zanemariti opasnost od mogućih pokreta unutrašnjih demokratskih snaga. Vojno rukovodstvo smatra da će u slučaju eventualnog rata sa vanjskim protivnikom sasvim izvesno morati voditi i tzv. unutrašnji rat.

Za brzo otkrivanje i neutralisanje takvih unutrašnjih kretanja smatraju da su im potrebne lake i vrlo pokretljive lokalne teritorijalne jedinice čija se aktivnost najtešnje povezuje sa akcijama žandarmerije i policije. Takvim snagama Grčka već danas raspolaže. To su tzv. TEA bataljoni (bataljoni narodne odbrane) kojih ukupno ima oko 120. Najveći broj dislociran je u severnim delovima Grčke.

Ukoliko ove snage ne bi bile u stanju da suzbiju organizovanje pokreta, ta bi „pobuna” uzela maha, u akciju bi stupile i snage aktivne vojske. Smatra se da u KoV moraju postojati i posebne jedinice koje bi bile osposobljene za vođenje dejstava nezavisno od ostalih kopnenih snaga, jer se polazi od toga da će glavnina KoV biti apsorbovana u operacijama na frontu, te se na njeno angažovanje u unutrašnjem ratu može računati samo u krajnjoj nuždi.

Društveno-politička uloga vojske u Grčkoj. Uloga oružanih snaga u političkom životu Grčke bila je, naročito u novijoj istoriji, velika. Grčka je već nekoliko puta doživela vojnu diktaturu koja je po pravilu bila uperena protiv demokratskih snaga zemlje. Još 1936. godine general Metaksas uvodi vojnu diktaturu „radi spasa Grčke od boljševičke opasnosti”.

Međutim, nasuprot nastojanja najreakcionarnijih krugova Grčke, demokratski duh u narodu nije mogao biti uništen. To možda najbolje potvrđuje otpor koji je grčki narod pružio okupatoru u drugom svetskom ratu.

¹ Časopis grčkih oružanih snaga „Opšti vojni pregled”, jun 1961.

Od završetka građanskog rata (1946—1949) oružane snage ne silaze sa društveno-političke scene. U unutrašnjem i spoljnopolitičkom životu zemlje osećaće se u narednim godinama još u većoj meri prisustvo oružanih snaga, a vojno-politički aspekti igraće predominantnu ulogu u celokupnoj politici.

Stupanjem Grčke u NATO ta uloga je postala još naglašenija, jer je dobila i jednu novu spoljnopolitičku dimenziju.

Što se tiče aktivnog sastava oružanih snaga treba istaći da taj sastav nije nikad bio, a pogotovo ne u novije vreme, jedinstven u bezrezervnoj podršci politici atlantizma koju prihvataju neki vodeći krugovi Grčke. Jedan deo oficira realnije ceni međunarodna zbivanja i smatra da pozitivni procesi uslovljavaju i samostaliju politiku Grčke na međunarodnom planu, posebno na Balkanu. Zbog toga su oni i podržali nastojanja Papandreuove vlade da afirmiše nezavisniju politiku Grčke.

S druge strane, u oružanim snagama postoji izvestan broj oficira čija politička ubeđenja nisu spojiva sa iole liberalnijim i progresivnijim kretanjima u zemlji i u oružanim snagama. Oni su najvatrenije pristalice povezivanja Grčke sa NATO i SAD, a na unutrašnjem planu pobornici su beskrupuloznog gušenja svakog demokratskog života u zemlji.

Interesantno je konstatovati da su njihov negativni uticaj i delovanje pojačavani srazmerno popuštanju hladnoratovske atmosfere u Evropi i izvesnom opštem poboljšavanju odnosa između Zapada i Istoka.

Pokušaj Papandreua da iz oružanih snaga očisti krajnje desničarske elemente koji su se suprotstavljali njegovoj „reformatorskoj” politici na unutrašnjem i spoljnom planu, prevršio je, po oceni tih elemenata, svaku meru. Kriza je bila na pomolu. Put kojim je krenuo politički život Grčke ocenjen je od strane desnih krugova kao krajnje opasan po njihove vlastite interese i po interese NATO-a u ovom delu Sredozemlja. Vojni puč od 21. aprila trebalo je da preseče te tokove.

I. S.

NEKE OSOBENOSTI SPOZNAJE PROCESA ORUŽANE BORBE

Značaj razmatranja problema iznetih u članku¹ autor vidi u činjenici što je u okviru opšte revolucije u vojnom delu došlo do povećane uloge naučne vojne teorije i njenog uticaja na pripremu i vođenje oružane borbe. Savremena borbena dejstva, njihov karakter i brzina izvođenja, kao i njihov do sada neviđen uticaj na psihu pripadnika vojske, zahtevaju viši kvalitet operativno-taktičkog mišljenja komandnih kadrova i njihove psihološke pripreme. Autor smatra da najvažniji uslov za formiranje mišljenja starešina jeste poznavanje osobenosti razrade teorije i temeljito shvatanje zakonitosti spoznajnog procesa.

U uvodnom delu on ukratko ponavlja poznate stavove o suštini, značaju i zakonitostima spoznajnog procesa: da je spoznaja dijalektički proces odražavanja objektivne stvarnosti u čovekovom mozgu, na osnovu praktične delatnosti; da shvatanje suštine procesa spoznaje govori o njegovom dijalektičko-materijalističkom karakteru, odnosno o njegovoj neraskidivoj povezanosti s praksom.²

Autor prelazi na razmatranje osnovnog predmeta članka — oružane borbe kao objekta spoznaje, odnosno njenih specifičnih osobenosti.

Oružana borba je, ističe on, dvostrani proces: protivnik skriva, maskira svoje namere i dejstva kako u periodu pripreme boja i operacije, tako i za vreme njihovog vođenja; s druge strane, svaka zaraćena strana teži da uništi snage i sredstva protivnika i da dezorganizuje njegovu delatnost. Prema tome, slučajnosti u oružanoj borbi igraju veoma značajnu ulogu. Komandant, na primer, nikad ne raspolaže potpunim podacima o protivniku; osim toga, mnogi od tih podataka nemaju pouzdan već hipotetičan karakter.

U vođenju savremene oružane borbe, koja se — kao što je poznato — karakteriše velikom pokretljivošću, neprekidnim i naglim promenama situacije, dobijeni podaci i stečena znanja mogu zastareti pre nego što se praktično primene. Mora se takođe imati u vidu da prilikom visoko manevarskih dejstava uloga logičkog uopštavanja podataka, dobijenih od potčinjenih jedinica i obaveštajne službe, znatno raste. Ovo, opet, zahteva veće analitičko-sintetičke sposobnosti komandanta.

¹ Pukovnik M. Galkin, kandidat filozofskih nauka: Некоторые особенности познания процессов вооруженной борьбы", „Коммунист вооруженных сил" broj 22, od novembra 1966. godine.

² Članak ima opšteteorijski karakter i kao takav za čitaoce „Vojnog dela" više je informativnog značaja. Zbog toga su neki autorovi stavovi ostavljeni bez komentara, iako bi se o nekim njegovim interpretacijama zakona dijalektičkog mišljenja, koje nisu ni sasvim precizne ni potpune, moglo diskutovati. — Prim N. D.

Takve osobenosti oružane borbe, po mišljenju autora, mada otežavaju njeno upoznavanje, nikako ne mogu poslužiti kao osnova za skeptične zaključke. Čovekov um je sposoban da otkrije suštinu svih objektivnih procesa, pa i onih oružane borbe. Praksa predstavlja ne samo osnovu i cilj, već i kriterij za ocenu tačnosti čovekovih znanja. Taj zaključak, ističe on, nesumnjivo važi i za odnos između vojne teorije i prakse.

Vojna teorija je rezultat uopštavanja iskustava oružane borbe, razvitka sredstava za njeno vođenje, kao i delatnosti oružanih snaga u miru. Međutim, kod ovog zaključka se mora imati u vidu da u odnosu spoznajne i praktične delatnosti, teorije i prakse u vojnom delu, postoje specifičnosti.

Vojna praksa je, pre svega, oružana borba; na osnovu iskustava njenog vođenja razvija se i usavršava vojna teorija. Oružana borba, međutim, ne traje neprekidno; ratove smenjuju mirni periodi u toku kojih se neprekidno razvijaju i usavršavaju razna oružja i borbena tehnika, uporedo sa menjanjem istorijskih uslova. Poznato je, na primer, da je posle drugog svetskog rata došlo do kvalitativnih promena u čitavoj oblasti vojne nauke i ratne veštine. Sasvim je razumljivo da iskustvo iz prošlog rata ne može biti odlučujuće za stvaranje savremene vojne teorije. S druge strane, to iskustvo se ne može ni ignorisati, s obzirom na to da mnoge zakonitosti i principi ratne veštine iz prošlog sukoba zadržavaju svoj značaj i za eventualni rat.

Vojna praksa obuhvata delatnost pripadnika oružanih snaga u miru: ispitivanja novog oružja i borbene tehnike, manevre i vežbe na zemljištu, komandno-štabne vežbe, naučno-istraživačke igre itd. Upravo ti elementi, smatra autor, omogućavaju danas stvaranje vojne teorije koja odgovara postojećoj istorijskoj situaciji, nivou razvitka oružja i borbene tehnike, stanju borbene, političke i psihološke obuke i pripreme oružanih snaga.

Ipak mirnodopska vojna praksa, ma koliko se težilo da se ona približi uslovima borbene stvarnosti, ne daje pravu sliku eventualnog rata sa primenom raketno-nuklearnih sredstava. Ona ne može poslužiti kao dobar i dovoljan kriterij za čitav niz teoretskih pretpostavki. Danas je prilično teško zamisliti svu složenost i raznovrsnost uslova u kojima će se voditi eventualni rat, a posebno stepen psihičkog dejstva nuklearnog oružja na čoveka.

Sve te osobenosti uzajamnog odnosa spoznajne i praktične delatnosti u vojnom delu otežavaju stvaranje naučne vojne teorije, proveru i obrazloženje objektivne ispravnosti i istinitosti njenih postavki. Revolucija u vojnom delu istovremeno je dovela i do porasta uloge vojno-teoretskih znanja komandnih kadrova, što od njih zahteva poznavanje suštine i zakonitosti misaonog procesa i naučnog istraživanja.

Prelazeći na detaljnije razmatranje procesa oružane borbe, autor ističe da je za shvatanje njihovog dijalektičkog karaktera neophodno da se oni naučno upoznavaju. Potrebno je takođe znati zahteve koji se postavljaju logici spoznaje, a koji proizlaze iz zakona materijalističke dijalektike; drugim rečima, potrebno je poznavati principe dijalektičkog mišljenja.

Kao što je poznato, mišljenje je, pre svega, uopštavanje, odnosno utvrđivanje najvažnijih svojstava i odnosa upoznavanih procesa. Me-

đutim, svaki predmet i proces, kao objekti spoznaje, imaju mnoštvo različitih, ponekad i protivrečnih strana, svojstava i odnosa.

U toku svakog uopštavanja, odnosno samog procesa mišljenja, postoji mogućnost da se stvarnost jednostrano odrazi ili da se izopači. Isto tako se mora imati u vidu još jedna značajna okolnost: mišljenje poseduje izvesnu postojanost stvorenih predstava i pojmova; ono se, tako reći, uklapa u već postojeći i uhodani misaoni kolosek, iz kojeg ponekad nije jednostavno izići. Autor ističe da je još Gete govorio da ljudi ranije priznaju svoje greške u ponašanju nego u mišljenju i da ne postoji ništa opasnije po istinu od starih zabluda. Ako je konzervativizam štetan za svaku nauku, on je to posebno za vojnu.

Po mišljenju autora, da bi neko bio dijalektičar, nije dovoljno da priznaje dijalektički karakter razvitka objektivnih procesa, među kojima i onih oružane borbe, već mora da poznaje dijalektiku samog procesa spoznaje i da se pridržava principa logike dijalektičkog mišljenja. On zatim nabraja glavne principe dijalektičke logike koji su obavezni za poznavanje procesa oružane borbe, od kojih je najvažniji objektivnost spoznaje.

U vezi s tim Lenjin je pisao: „Sama stvar, u njenim odnosima i u njenom razvoju, mora biti pogodna za izučavanje...” (V. I. Lenjin, Izabrana dela, t. 29, str. 202).

Jednostrana, a prema tome i pogrešna ocena neke pojave može u vojnom delu biti vanredno opasna. S druge strane, pridržavanje principa objektivnosti predstavlja izvesnu teškoću u borbenoj situaciji, naročito u pogledu podataka o protivniku. Tu može doći do izražaja i čisto psihološki momenat: u složenoj i opasnoj situaciji postoji tendencija za preuveličavanjem snaga i mogućnosti protivnika.

Kao i u borbenoj situaciji, princip objektivnosti mora biti prisutan i za vreme manevara i vežbi na zemljištu, izvođenja komandno-štabnih igara i sl. U takvim formama obuke neophodno je preovladavati tendenciju simplifikacije situacije i umanjivanja mogućnosti „protivnika”.

Svestrano razmatranje predmeta, kao sledeći princip dijalektičke logike, omogućava da se obuhvate i prouče svi njegovi aspekti, sve veze i uticaji. Svestranost izučavanja otklanja mogućnost grešaka i neosnovanih odluka. Da bi se ovaj princip ostvario, neophodno je, i u ratu i u miru, odvojiti glavno od sekundarnog i, pre svega, sagledati bitne veze koje opredeljuju tok procesa.

Istraživanje procesa u njegovom razvoju takođe je zahtev dijalektičke logike; komandant mora znati ne samo kako stvari stoje danas, već i kako će se događaji razvijati u budućnosti.

Za vreme mira neophodno je, po mišljenju autora, uzimati u obzir promene do kojih može doći u razvitku oružja i načina vođenja oružane borbe, zatim raspolagati sposobnošću pretpostavljanja mogućeg ponašanja svojih potčinjenih u borbi. Vojna teorija mora imati u vidu perspektive i tendencije u razvitku vojne misli i ratne veštine. Isto tako, princip istraživanja procesa u njegovom razvoju zahteva sposobnost komandanta da se blagovremeno odrekne zastarelih teorija i gledanja.

Otkrivanje protivrečnosti u samoj suštini predmeta i procesa, kao zahtev dijalektičke logike, obavezuje da se tačno proceni svako „za” i „protiv”, „plus” i „minus” u razmatranju neke pojave, bez obzira da li se radi o protivniku, stanju svojih snaga, karakteru zemljišta ili meteorološkoj situaciji. Nema dobre odluke, ističe autor, bez solidnog poznavanja i dobrih i slabih strana protivnika.

Ovog zahteva se treba pridržavati i pri oceni borbene obuke jedinica, kao i pri ocenjivanju ličnih kvaliteta svojih potčinjenih. U slučajevima kada ne poštuje taj zahtev, starešina usmerava najčešće svoju pažnju ili samo na nedostatke i negativne pojave, ili pak vidi i ističe samo ono što je pozitivno.

S obzirom na to da objektivna stvarnost ima protivrečan karakter, postoji mogućnost jednostrane ocene i pojave sukobljavanja različitih mišljenja. Zbog toga, kao što je poznato, kritičko konfrontiranje različitih gledišta i stavova predstavlja jedan od uslova za dolaženje do objektivne istine.

Jedinstvo kvantitativne i kvalitativne analize u procesu spoznaje. Proces mišljenja otpočinje kvalitativnim određivanjem, definisanjem; otkrivanje kvantitativne strane je pokazatelj produbljivanja naših znanja o izučavanom procesu. Tako, na primer, poznavanje protivnika otpočinje saznavanjem podataka i karakteristika o borbenim sredstvima kojima raspolaže; njegovo dalje upoznavanje kreće se linijom ujašnjavanja njegovih borbenih mogućnosti, kvantitativnom i kvalitativnom analizom njegovih snaga i sredstava (jačina artiljerije, njena vatrena moć itd.).

U savremenim uslovima, po mišljenju autora, raste u mnogo većoj meri nego ranije uloga tačnog proračuna kvantitativne komponente, kvantitativne analize, što sa svoje strane dovodi do porasta uloge matematičkih metoda spoznaje procesa oružane borbe. Tačan proračun kvantitativne komponente pomoću matematičkih metoda omogućava da se proceni efikasnost pojedinih kompleksa i sistema naoružanja, borbenih mogućnosti grupacija trupa i pronađe optimalna varijanta borbenih dejstava.

Sledeći zahtev dijalektičke logike jeste dijalektička negacija u procesu istraživanja i uzimanje u obzir kontinuiteta, sukcesivnosti u spoznaji. Princip dijalektičke negacije obavezuje svakog istraživača da u konkretnom procesu: a) vidi tendenciju njegovog razvoja i pretvaranja u nov kvalitet; b) odredi, utvrdi kakvo treba da bude novo kvalitativno stanje; c) zna koje pozitivne strane i svojstva starog kvaliteta treba zadržati u novom.

Primenjen na oblast vojnog dela, posebno na oružanu borbu, ovaj princip znači da u toku usavršavanja nekog sistema naoružanja treba znati kakve su njegove negativne strane koje ga čine nedovoljno efikasnim, kojim zahtevima treba da odgovori nov sistem i koje konstruktivne elemente starog sistema treba sačuvati. Pridržavanje tog metodološkog zahteva u razvoju naučne misli stimuliše na brižljivu analizu tvrđenja i argumenata pristalica raznih gledišta i dovodi do toga da se a priori ne odbacuju mišljenja koja se ne slažu sa sopstvenim

Princip da se istraživanje procesa vrši u tesnoj vezi s praksom obavezuje, smatra autor, da se pojedina svojstva predmeta ne ocenjuju uopšte, već sa gledišta njihove praktične vrednosti. Svakom starešini je, na primer, poznato da se situacija ne procenjuje uopšte, već sa stanovišta postavljenog borbenog zadatka i onih sredstava i snaga kojima on raspolaže za njegovo izvršenje; isto tako, jedno isto zemljište se različito procenjuje, zavisno od toga da li na njemu predstoji izvođenje odbrane ili napada, itd.

Princip konkretnosti istine zahteva da se svaki proces razmatra u konkretnoj situaciji i da se teoretski stavovi konfrontiraju sa datim uslovima i okolnostima, jer su i konkretna znanja neophodan uslov za uspešnu praktičnu delatnost.

U daljem izlaganju autor se kratko zadržava na primeni zahteva i principa dijalektičke logike u metodima naučnog istraživanja, kao i u metodima istraživanja procesa oružane borbe.

Metodi spoznaje naučnog istraživanja dele se na empirijske (otkrivanje i sakupljanje činjenica) i logičke (uopštavanje tih činjenica, njihova misaona obrada i stvaranje naučne teorije). Izneti podela, po mišljenju autora, ima relativan karakter; između tih grupa metoda spoznaje nema jasno povučene granice. Otkrivajući i sakupljajući činjenice čovek ih već u izvesnoj meri osmišljava i misaono izdvaja iz okolne stvarnosti. Istovremeno, logički osmišljavajući činjenice, on neprekidno upoređuje tok svojih misli sa stvarnošću.

U empirijske metode autor ubraja posmatranje, čija je suština u celishodnom izdvajanju novih činjenica u tekućem procesu, i eksperiment, kao veštačko reprodukovanje pojedinih procesa sa unapred postavljenim istraživačkim ciljem.

Posmatranje kao metod ne predstavlja pasivno gledanje, već aktivan proces. Da bi dalo željene rezultate i postiglo cilj, neophodno je: a) poznavanje posmatranog procesa i prethodno iskustvo; b) određivanje cilja i plana posmatranja. Ako se prethodno ne poznaje proces čijem se posmatranju pristupilo, neće se moći izdvojiti u njemu ni jedna nova činjenica. Posmatrati neku pojavu, bez predstave o njoj, isto je kao dati nepismenom da čita knjigu. Isto tako, ni besciljno posmatranje poznatog procesa ne može dati željene rezultate.

Potrebno je znati da metod posmatranja obuhvata razgovor sa ljudima, upoznavanje sa odgovarajućim dokumentima i statističkim podacima, zatim anketiranje i sl. Drugim rečima, u posmatranje ulazi sve ono što može dati nove činjenice i materijale radi uopštavanja.

U okviru vojnonaučnog istraživanja objekti posmatranja su oružana borba u svim njenim manifestacijama, kao i svi vidovi praktične delatnosti trupa u miru. I ovde je, svakako, potrebno da se u toku posmatranja odabiraju glavne, tipične činjenice i da se odvajaju od slučajnih, drugostepenih. Kad se otkrije nova činjenica, ne treba, ističe autor, žuriti sa uopštavanjem. Samo jedna, usamljena, izolovana činjenica ne može poslužiti kao dovoljna osnova za razvoj opšte teorije.

U vojnonaučnom istraživanju se primenjuju i eksperimenti: probne, opitne vežbe i naučno-istraživačke igre. Izvode se radi provere

neke hipoteze, ili istraživanja mogućnosti vođenja boja ili operacije u prethodno određenim uslovima. Kao primer autor navodi da su neke probne vežbe pokazale da će napad iz pokreta, sa kretanjem udarnih grupa iz dubine, biti pretežan način dejstva KoV u nuklearnom ratu. U uslovima kad odbrana protivnika bude sigurno uništena nuklearnim oružjem, stvara se mogućnost za izvršenje juriša na oklopnim transporterima (bez iskrcavanja pešadije) i razvijanje napada taktičkih i združenih jedinica po pravcima.

Danas posebno raste značaj naučno-istraživačkih igara sa primenom matematičkih metoda i vršenjem proračuna pomoću elektronsko-računarskih uređaja. To je, po mišljenju autora, veoma složen vid eksperimenta, čija je specifičnost u tome što nije fizički, već, ako se tako može reći, logičko-matematički. Takvi eksperimenti omogućavaju da se iskoristi znanje i um, odnosno iskustvo velikog kolektiva ljudi, te u mnogom pogledu služe kao nezamenljivi metod formiranja savremenog vojnog mišljenja.

Podaci koji se dobijaju primenom oba empirijska metoda — posmatranja i eksperimenta — podvrgavaju se misaonoj obradi na osnovu logičkih metoda istraživanja, koji obuhvataju: analizu i sintezu, indukciju i dedukciju, uopštavanje, odvijanje misaonog procesa od apstraktnog ka konkretnom, matematičke metode i drugo.

S obzirom na ograničenost prostora, autor iznosi samo osobenosti primene nekih logičkih metoda u spoznaji procesa oružane borbe. Po njegovom mišljenju, najvažniji kvalitet komandantskog mišljenja jeste njegova sposobnost da analizira situaciju i misaono reprodukuje tok boja u celini. Analiza situacije u borbi u većini slučajeva se vrši u duhu zadatka dobijenog od pretpostavljenog starešine, koji i usmerava tok misaonog procesa komandanta. Ta okolnost zahteva od pretpostavljenog da zadatak precizno formuliše, u skladu sa stvorenom situacijom, a od potčinjenog da ga pravilno shvati. Ako ma koji od njih odstupa od tog zahteva, misaona analiza se može usmeriti netačnim putem i otežati donošenje pravilne odluke.

Situacija u borbi zahteva od komandanta (starešine) da u čitavom toku borbenih dejstava neprekidno analitičko-sintetički misli. Značaj tog zahteva naročito se povećava u savremenom ratu, s obzirom na to da se situacija može veoma brzo promeniti, te i najmanje zakašnjenje u njenoj proceni, odnosno odugovlačenje sa preduzimanjem akcija, može imati najteže posledice.

Odvijanje procesa mišljenja od apstraktnog ka konkretnom znači, najkraće rečeno, umešnost da se opšteteorijske postavke (apstrakcije) primene na upoznavanje, temeljno shvatanje konkretne stvarnosti. Oružana borba je, ističe autor, krajnje raznovrsna i neponovljiva u svojim manifestacijama; bez poznavanja teorije i principa ratne veštine komandant se u njoj ne bi mogao snaći. S druge strane, sama činjenica da su konkretni procesi neponovljivi zahteva stvaralačku i samostalnu primenu znanja u svakom konkretnom slučaju.

Sve te osobenosti oružane borbe, komplikovanost njenih procesa i raznovrsnost njenih elemenata, imperativno zahtevaju korišćenje matematičkih metoda u proceni situacije. Odgovarajuće vojne starešine su uvek primenjivale te metode, ali su se oni obično ograničavali na aritmetičke proračune. Autor smatra da je to danas nedovoljno, te se

od komandanta zahteva neophodna i odgovarajuća matematička obučnost i priprema: poznavanje teorije verovatnoće, teorije masovnog opsluživanja itd.

Osim neposredne namene matematičkih metoda (tačan proračun je uslov za pravilnu odluku), njihova primena doprinosi logičnoj usklađenosti mišljenja i disciplinuje čovekov um. Uporedo s tim, ovladavanje matematičkim metodama, ističe autor, izgrađuje takozvanu matematičku intuiciju — sposobnost da se brzo da kvantitativna ocena i zaključak, a da se matematički proračuni ne vrše u svakom pojedinačnom slučaju. Tako je, na primer, komandant koji je obučen da rešava proračunske zadatke u mogućnosti da u borbi, bez složenih proračuna, manje-više tačno prognozira očekivane rezultate borbenih dejstava i odredi potrebne snage i sredstva za postizanje određenog cilja. Iz iznetog autor zaključuje da je važnost takvog kvaliteta komandantovog mišljenja sasvim očigledna. On zatim prelazi na razmatranje uticaja sadržaja, cilja i uslova u kojima se izvršavaju zadaci na karakter i tok misaonog procesa, ističući da je taj uticaj bitan. Jedna je stvar, nastavlja autor, kad čovek razmišlja u spokojnoj, „kabinetskoj” situaciji, a sasvim druga kad to čini u uslovima borbene stvarnosti. Jedni kvaliteti mišljenja su potrebni kad se istražuje neki teoretski problem, čije rešenje nije vezano za stroge vremenske okvire i ima relativno daleki praktični značaj, a sasvim drugi kad starešina u kratkom roku mora doneti odluku od koje zavisi uspeh neposredne praktične delatnosti.

Delatnost u borbenoj situaciji neodvojiva je od opasnosti. Osećaj te opasnosti ima određeni uticaj na sve psihičke procese, pa i na misaone sposobnosti. Na neizvežbanog i nenaviknutog čoveka opasnost obično negativno deluje, može izazvati kod njega zbunjenost i ukočiti mu misaonu aktivnost. Međutim, kod iskusnog čoveka, jakog duha, čvrste volje i sigurnih znanja, opasnost ne samo što ne umanjuje već, naprotiv, maksimalno intenzivira misaonu aktivnost. Takvim zahtevima upravo i mora odgovarati komandant, pa autor zaključuje: sposobnost za maksimalni intenzitet misli u uslovima najveće opasnosti — jedna je od najvažnijih karakteristika vojničkog talenta i neophodan kvalitet komandantskog mišljenja.

Najvažniji element komandantove misaone aktivnosti u uslovima boja jeste analiza situacije. Bobrena situacija, ističe autor, uvek se karakteriše složenošću i isprepletenošću raznih događaja, mnoštvom činjenica i podataka koji podležu analizi. Svaka spoznaja upravo i otpočinje analizom činjenica. Zbog toga je u čitavoj raznovrsnosti pojava veoma značajno izdvojiti ono što je važno i što opredeljuje suštinu situacije. Uporedo s tim, ne smeju se ispuštati iz vida ni „sitnice” koje ponekad mogu ukazati na ključ kojim se razjašnjava situacija, na primer, zamisao protivnika. Na osnovu analize moraju se doneti kratki, jasni i precizni zaključci. Iz iznetog autor zaključuje da je veština da se shvati glavno, a da se pri tom ne ispuste „sitnice”, jasnoća i preciznost donetih zaključaka, takođe karakteristična crta komandantskog mišljenja.

Za vreme procene situacije, upoređujući sve „za” i „protiv”, komandant nikada neće raspolagati potpunim, iscrpnim podacima za donoše-

nje definitivnih zaključaka. Drugim rečima, njemu će uvek ostati razlozi za sumnju u ispravnost svojih zaključaka i predloga. Maršal Birjuzov je jednom napisao: „Donošenje odluke povezano je sa mukotrpnim razmišljanjima, kolebanjima, sumnjama i traženjem najpravilnijeg puta...” To je i razumljivo, ističe autor, s obzirom na to da od stepena pravilnosti donete odluke umnogome zavisi ishod boja i operacije, odnosno životi mnogih ljudi. Međutim, kao što je poznato, nepotpunost podataka ne oslobađa komandanta zahteva da odluku donese na vreme, što je opet povezano sa određenim rizikom, neophodnim u borbi, koji ne sme biti nerazborit, niti sme polaziti od pretpostavke „možda će uspeti”. Autor smatra da su sposobnost za rizik, smelost, hrabrost, odlučnost, samostalnost i elastičnost mišljenja — najvažniji zahtevi koji se postavljaju pred jednog komandanta.

Da bi doneo pravilnu odluku, komandant mora da poseduje većtinu predviđanja toka predstojećih događaja. Predviđanje nije svojstvo nekog posebnog mentaliteta ili načina mišljenja, već rezultat studioznog poznavanja suštine razvojnih procesa i razumevanja u njima onoga što je glavno i što određuje tok događaja. „Komandanti-frontovci znaju, tvrdi general armije P. I. Batov, koliko je nagomilanih misli u čoveku kad poslednji put razgleda zemljište predstojećeg, sutrašnjeg boja. Kao svaka tvorevina ljudske volje i ruku, boj se izvodi dva puta — najpre u mislima, a kasnije u stvarnosti...”

Dinamičnost zbivanja, neočekivane i nagle promene koje karakterišu savremenu borbenu situaciju, zahtevaju od komandanta munjevitog reagovanje i brzo donošenje novih odluka. Još je Suvorov govorio da samo jedan minut odlučuje uspeh bitke. U savremenoj borbi, po mišljenju autora, brzina orijentacije i donošenja odluke ima još veći značaj. Postaviti zadatak potčinjenima, izdati borbenu zapovest i brza naređenja u takvoj situaciji nije jednostavno. Zbog toga brzina orijentacije i donošenja odluke spada u red najvažnijih kvaliteta komandantskog mišljenja.

Intuicija je, ističe autor, veoma bliska čovekovoju sposobnosti brzog mišljenja. Idealistička filozofija smatra intuiciju posebnom vrstom podsvesne, nemisaone aktivnosti, što je, svakako, netačno. Intuicija je, po njegovom mišljenju, u stvari vremenski maksimalno sažeta misaona aktivnost. Njeno manifestovanje je bazirano na znanjima najvišeg kvaliteta i ogromnom praktičnom iskustvu. Zbog toga je potpuno na mestu izraz „komandantska intuicija”, kao komandantova sposobnost da u magnovenju da ocenu situacije, pronikne u njenu suštinu i na osnovu toga donese pravilnu odluku. Zbog toga se može reći da je komandantska intuicija jedna od najvažnijih manifestacija vojničkog talenta.

Zaključujući svoje izlaganje, autor ističe da je formiranje iznetih kvaliteta komandantskog mišljenja najvažnija komponenta njegove psihološke pripreme za dejstva u savremenom ratu. Izgrađivanje tih kvaliteta kod komandanta odvija se u procesu čitavog njegovog života i delatnosti. Pretpostavka za njihovo razvijanje su: komandantov materijalistički pogled na svet, ovlašćivanje dijalektičkom logikom, širina, stu-

dioznost, temeljitost i kultura mišljenja. Svi ti elementi se razvijaju i vaspitavaju u procesu čitave borbene obuke i izvršavanja svakodnevnih borbenih zadataka.

Autor na kraju napominje da je neophodno da se u vojnoteoretskoj literaturi pokloni veća pažnja otkrivanju metoda procene situacije i donošenja odluke, kao i logici mišljenja komandanta u procesu rukovođenja borbenim dejstvima. Poželjno je isto tako da se u memoarskoj literaturi istaknutih vojskovođa više govori o analizi procesa donošenja njihovih odluka u pojedinim slučajevima. Tuhačevski je u svoje vreme pisao: „O tome da Frunze ni jednom nije imao neuspeha u operacijama i da je svaki put izvojevao blistave pobeđe — znaju svi. No, metode po kojima je on vodio armije, metode njegovih operativnih proračuna, ni jednom nije izneo ni on, ni bilo ko drugi umesto njega”. Nema sumnje, ističe autor, da bi izučavanje veštine komandovanja istaknutih vojskovođa iz perioda otadžbinskog rata koristilo generalima i oficirima; ono bi poslužilo kao dobar oslonac u formiranju njihovog komandantskog majstorstva i talenta.

N. D

OKLOPNA SREDSTVA U VIJETNAMSKOM RATU

Ne ulazeći u vojnopolitičke procene i ciljeve američke strategije na području Dalekog istoka, treba istaći da se opšta zamisao rukovodstva Pentagona za postizanje vojničke pobjede u Vijetnamu bazira na zaštiti oružanom snagom područja od „životnog interesa za SAD”.

Ako se pođe od činjenice da američko vojno rukovodstvo, počev od 1961. godine, posvećuje posebnu pažnju razvoju tzv. snaga „opšte namene”, odnosno u njihovom sklopu „specijalnih snaga” namenjenih za dejstva u ograničenim ratovima i oružanim intervencijama u prekomorskim područjima, nameće se zaključak da su pripreme za rat u Vijetnamu vršene blagovremeno i planski. Pažljivijim analiziranjem konkretnih mera u tom smislu dobija se utisak da su koncepcije upotrebe i načini izvođenja borbenih dejstava jedinica na vijetnamskom bojištu selektirani i proveravani temeljito i dosta dugo. Razvoj događaja i objavljeni materijali jasno pokazuju da su američke oružane snage u taj rat ušle sa određenim poznavanjem uslova i situacije u kojima će se njihov vojnici naći. To, između ostalog, potvrđuju i sledeće činjenice: razvoj naoružanja i opreme jedinica američke KoV već duže vremena se kreće u pravcu iznalaženja najadekvatnijih sredstava potrebnih za vođenje rata u specifičnim uslovima; za relativno kratko vreme razvijeno je više tipova borbenih i transportnih helikoptera — tog veoma efikasnog sredstva u borbi protiv gerilskih snaga; problemu pokretljivosti trupa posvećena je poslednjih godina velika pažnja; obuci vojnika za dejstva u džungli, na močvarnom zemljištu, u raznim klimatskim i drugim specifičnim uslovima data je posebna važnost, a psihološka priprema dobila je odgovarajuće mesto u programima vojne obuke (izučavaju se običaji, verska struktura, mentalitet, jezici i narečja, način života i ishrane, ekonomski i kulturni uslovi i dr.); najveći deo taktičke obuke u jedinicama otpada na pripremu manjih sastava namenjenih za samostalna dejstva, pri čemu se akcenat stavlja na sledeće faktore: iznenađenje, snalažljivost i umešnost u komandovanju, upornost i sadejstvo.

Sve ovo i niz drugih mera u pripremi američkih oružanih snaga, posebno jedinica KoV, navodi na zaključak da su i koncepcije rata u Vijetnamu svestrano razmatrane pre što su njihove prve borbene jedinice prebačene na vijetnamsko bojište.

Dosadašnje iskustvo američkih snaga u Vijetnamu govori da se njihovo rukovodstvo — polazeći, pre svega, od procene vojnopolitičkih ciljeva, snaga i jačine, načela borbenih dejstava i aktivnosti jedinica i delova Fronta nacionalnog oslobođenja Južnog Vijetnama u gerilskom načinu ratovanja — odlučilo da u vijetnamskom ratu primeni koncepciju ofanzivnih dejstava na širokom frontu, tj. na celoj teritoriji ove zemlje. Realizacija takve zamisli bazira na upotrebi vrlo pokretljivih

kopnenih snaga, sa osloncem na dobro utvrđene i branjene baze, uz intenzivnu podršku jedinica ratnog vazduhoplovstva (pre svega, taktičke avijacije) i ratne mornarice. Amerikanci smatraju da samo pokretnim dejstvima mogu postići konačne ciljeve tog rata, jer imaju pred očima loše iskustvo francuskih oružanih snaga koje su u Indokini primenjivale koncepciju držanja određenih uporišta i položaja. S druge strane, prevladalo je mišljenje da bi primena koncepcije držanja pojedinih uporišta, iz kojih bi se samo povremeno preduzimala ofanzivna dejstva, značilo isturanje i onako slabih i moralno razbijenih snaga južnovijetnamskog marionetskog režima, čime bi se još više izgubilo poverenje u dobronamernost američke vojne politike i omogućila još veća inicijativa oslobodilačkih snaga. Iz ovih i drugih razloga nije prihvaćeno zalaganje nekih američkih vojnih veterana da se primeni tzv. statična doktrina, koja, po njihovom mišljenju, zahteva manje snage (podrazumevajući i sredstva), znatno je jeftinija, a istovremeno iscrpljuje protivničku stranu.

Usvojena koncepcija ofanzivnih dejstava u početnoj fazi svoje realizacije nije predviđala širu upotrebu oklopnih sredstava, jer se, pre svega, smatralo da zemljišni uslovi to ne dozvoljavaju. Osnovni zadatak — uništenje jedinica i delova FNO — imale su da prime na sebe američke vazdušnopokretne i vazdušnodesantne jedinice, dok je pešadijskim i pomorskodesantnim snagama bila namenjena uloga vezivanja oslobodilačkih snaga za određenu teritoriju, odnosno stvaranje povoljnih uslova za borbeni kontakt sa većim formacijama, kao i obezbeđenje osnovnih komunikacija za snabdevanje i manevrovanje snagama i sredstvima. Helikopteri kao borbena i transportna sredstva, po mišljenju Amerikanaca, najefikasnije obezbeđuju iznenađenje — preduslov za uništenje oslobodilačkih formacija.

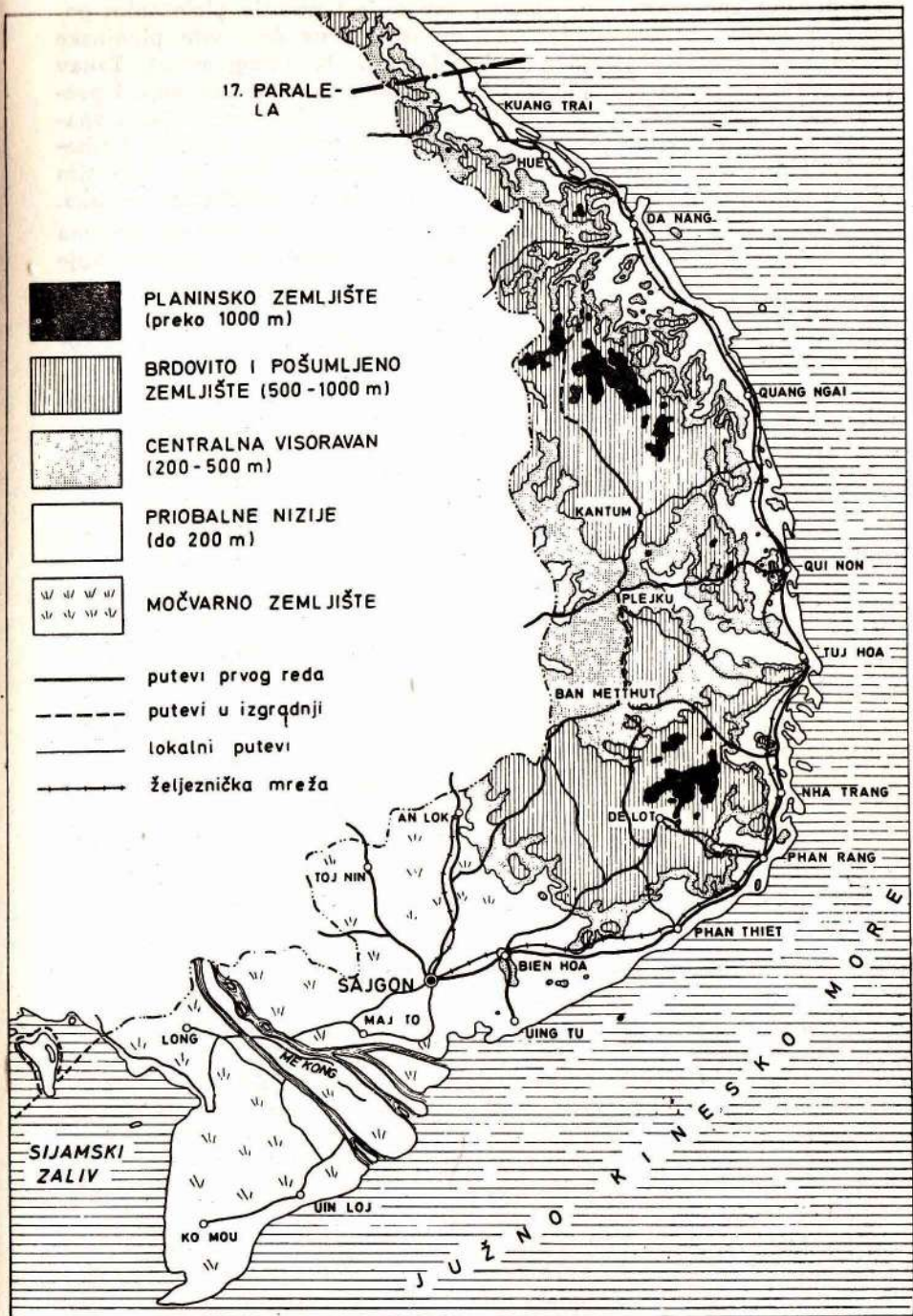
U vezi s tim, sve do druge polovine prošle godine kod većine američkih vojnih stručnjaka prevladavalo je uverenje da je u vijetnamskom ratu, zbog specifičnosti uslova i karaktera borbenih dejstava koji nameću snage Fronta nacionalnog oslobođenja, besmisleno upotrebljavati oklopna sredstva, posebno tenkove. Polazeći od takvih procena američko komandovanje je u Južni Vijetnam uputilo pešadijske, pomorskodesantne, vazdušnodesantne i vazdušnopokretne jedinice (divizije i brigade) bez njihovih organskih oklopnih jedinica i sredstava.

GEOGRAFSKI USLOVI

Da bi se imala jasnija predstava o uslovima koje pruža teritorija Južnog Vijetnama za upotrebu oklopnih sredstava, potrebno je istaći neke osnovne karakteristike tog zemljišta.

Za razliku od drugih zemalja Dalekog istoka, zemljište Južnog Vijetnama obiluje: džunglama, močvarama, planinskim rejonima, brežuljcima i nizijama (u priobalnom pojasu), sa raznovrsnim nadmorskim visinama (vidi š e m u).

Južni deo zemlje pokriven je močvarama koje obrazuju delte reke Mekong i Sajgonske reke. „Nova delta” prostire se južno, a „Stara delta” severno i severoistočno od Sajgonske reke. Područje „Nove delte”

ŠEMA PUTEVA, ŽELJEZNICA I LUKA U JUŽNOM VIJETNAMU

koje preseca samo nekoliko puteva, ravno je i obiluje pirinčanim poljima, a njegov severozapadni deo se oslanja na šumovite planinske rejone Kambodže i Sijamskog zaliva (Južnog Kineskog mora). Takav stvor zemljišta pruža snagama FNO povoljne uslove za baziranje i preduzimanje borbenih dejstava i, obratno, otežava ofanzivna dejstva snaga marionetskog režima (Amerikanci na ovom području nemaju borbenih jedinica). Područje „Stare delte” je ispresecano kanalima i rečnim rukavcima. Njegov veći deo je pokriven šumama i plantažama kaučuka.

Dve trećine centralnog i severnog dela Južnog Vijetnama zauzima retko naseljeno, brdovito i planinsko područje Anamitskih planina, koje je pokriveno džunglama. Putna mreža je ograničena na svega nekoliko komunikacija, koje su uske i gotovo nevidljive od gustih krošnji stabala. Kretanje vozila po njima je vrlo otežano, a za vozila sa prikolicama gotovo nemoguće.

Priobalni pojas je raznovrsnog sastava. Planinski predeli centralnog dela zemlje spuštaju se prema obali i na prilično uskom priobalnom pojasu obrazuju izdvojene nizije koje su često okružene morem. Najprostranije od njih nalaze se između Kvang Ngaja i Da Nanga, kao i na prostoru između grada Hue i 17. paralele. Priobalni pojas je najgušće naseljeno područje Južnog Vijetnama. Duž obale prolazi put br. 1 i železnička pruga koja povezuje naselja obalnog područja.

Centralna visoravan se na zapadu proteže duž granice prema Kambodži, a na istoku obuhvata gradove Kantum, Plejku i Ban Met Thut. Dosta je retko naseljena i siromašna je rečnim tokovima. Jednim delom je prekrivena prostranim šumama, naročito na severnom delu, a delom savanama sa visokom travom i do 1,5 m. I ovaj deo zemlje je siromašan u pogledu komunikacija, ali su uslovi za upotrebu vozila van puteva, naročito guseničnih, dosta povoljni.

Klimatski uslovi, koji imaju izrazito tropski karakter, ispoljavaju takođe znatan uticaj na borbeno dejstvo i primenu borbenih vozila, naročito u monsunskim periodima (suvi vremenski period koji počinje u oktobru i traje do maja naredne godine). U to vreme dejstva na kopnu (a i iz vazduha) su otežana usled kišnog perioda.

MOGUĆNOSTI UPOTREBE BORBENIH VOZILA

Iz takvog stvora zemljišta proizilazi da je upotreba oklopnih vozila moguća na svim postojećim putevima Južnog Vijetnama, a izvan njih na prostoru Centralne visoravni i u nizijama priobalnog pojasa za vreme suvog vremenskog perioda. U tim rejonima manje formacije mogu izvoditi ograničena napadna dejstva i izvan puteva. Naročitu efikasnost, ističu Amerikanci, borbeno vozila mogu ispoljiti pri nailasku na zasede, u obezbeđenju konvoja, podršci pešadije prilikom pretraživanja terena i sl.

Upotreba srednjih tenkova u Južnom Vijetnamu je ograničena na priobalno područje, Centralnu visoravan, plato Piedmont i jedan deo pirinčanih polja. U tim rejonima oni se, navodno, mogu upotrebiti bez naročitih teškoća. U slučaju susreta sa jedinicama FNO oklopna sredstva su, kako se ističe u američkoj vojnoj literaturi, u stanju da tim

snagama nanesu ozbiljne gubitke. Isto tako su se i tenkovi pokazali efikasnim u dosta retkim odbrambenim dejstvima, naročito u rejonima Da Nanga. Ograničena napadna dejstva izvođena su na sektorima američke 3. divizije pomorskodesantnih snaga i 1. pešadijske divizije. Vodne prepreke i postojeći mostovi predstavljaju teškoće za tenkove, jer su obale močvarne a mostovi male nosivosti. Zbog toga je potrebna jaka inženjerska podrška, koja treba da obezbedi brzo postavljanje taktičkih mostova, naročito na tenkoprolaznim pravcima izvan puteva.

Zbog specifičnih uslova laki tenkovi su, po mišljenju Amerikana, mnogo korisniji, naročito kada se ima u vidu kvalitet postojećih mostova. Osim toga, njihovom upotrebom povećavaju se mogućnosti za savlađivanje onog dela zemljišta koji nisu u stanju da savladaju srednji tenkovi. Laki tenk M-41A3 sa topom kalibra 76 mm nije se pokazao nimalo slabijim, ističu Amerikanci, od tenka M-48 sa topom kalibra 90 mm. U vijetnamskim uslovima lakši tenk više dolazi do izražaja, kako u neposrednim borbenim dejstvima, tako i u savlađivanju određenih prepreka. Osim toga, protivoklopna sredstva kojima raspolažu snage FNO (bestrajna oruđa 57 i 75 mm) podjednako efikasno dejstvuju protiv svih oklopnih sredstava. Međutim, laki tenkovi su, uglavnom zbog bolje sposobnosti manevrovanja, upotrebljiviji na zemljištu priobalnog pojasa, kao i na Centralnoj visoravni. Zbog toga američki oficiri ističu da je za jedinice KoV „velika tragedija” što je laki tenk M-41 izbačen iz naoružanja, a na njegovo mesto nije uvedeno odgovarajuće oklopno sredstvo. Ovo tvrde na osnovu iskustva, jer su oklopne jedinice južnovijetnamskog marionetskog režima, koje u naoružanju imaju izvestan broj tenkova M-41, pokazale bolje rezultate od američkih jedinica lišenih tog preimućstva. Neki američki oficiri zalažu se za masovnije uvođenje tenkovskih jedinica u vijetnamskom ratu, naročito lakih tenkova koji raspolažu amfibijskim mogućnostima. U savlađivanju rečnih rukavaca i mnogobrojnih kanala ta sredstva najbolje mogu doći do izražaja.

Oklopni transporter M-113 (u više verzija), prema oceni nekih američkih oficira — pripadnika oklopnih jedinica, pokazao se veoma korisnim sredstvom. Izvanredna pokretljivost ga čini vrlo upotrebljivim.

Prva iskustva sa ovim vozilom stečena su još u leto 1962. godine, kada su američke oružane snage dovele na područje delte reke Mekong izvestan broj ovih transportera radi ispitivanja njihove borbene vrednosti u konkretnim uslovima vijetnamskog rata. Amerikanci ističu da su ta borbena vozila od 11. juna do 30. septembra te godine uspešno ispitana, posle čega je odlučeno da veći broj tih borbenih vozila uđe u sastav jedinica. Iznenadnim dejstvima preko mnogobrojnih kanala i rečnih rukavaca oklopni transporteri M-113, koji raspolažu amfibijskim mogućnostima i snažnim nacružanjem, izgleda da su opravdali očekivanja vojnog rukovodstva. Ovo bi se moglo zaključiti na osnovu kasnijih odluka o upućivanju mehanizovanih bataljona u sastav divizija i samostalnih brigada, kao i dodeljivanju većeg broja oklopnih transportera snagama marionetskog režima.

Ovi transporteri opravdali su, navodno, svoju namenu gotovo na svim terenima, izuzev u džungli. Njihova pokretljivost i manevarska sposobnost došle su više do izražaja nego njihove vatrene mogućnosti

(u praksi su se, tvrdi se, sa lakoćom kretali po travi visine i do 1,5 m). Prema ocenama američkih oficira — pripadnika oklopnih jedinica (koji su stekli ova iskustva) naoružanje na transporterima takođe je dalo zadovoljavajuće rezultate. Posebno se ističe da su minobacači kalibra 81 mm, kojim je naoružan svaki treći transporter M-113, svojom vatrom nanosili najveći procenat gubitaka neprijatelju. Dejstvo bestrajnih oruđa 57 mm sa transportera, naročito na zaklonjene ciljeve koji se ne mogu uništiti mitraljeskom ili drugom vatrom, potpuno je opravdalo njihovu primenu (svaka četa oklopnih transportera M-113 ima u svom sastavu dva vozila naoružana bestrajnim oruđima 57 mm, a na tri vozila su montirani minobacači 81 mm).

Potreba za većim brojem oklopnih transportera naročito se pokazala otkako su snage FNO počele uvoditi u naoružanje svojih bataljona bestrajna oruđa 57 i 75 mm i raketne bacače 88,9 mm. Veća manevarska sposobnost oklopnih transportera u odnosu na tenkove omogućuje njihovo uspješnije suprotstavljanje pt-oruđima, odnosno blagovremeno otkrivanje ovih oruđa. Zaštita koju oklop pruža od streljačke vatre jedno je od najvećih preimućstava tih vozila. Praksa je pokazala da je prilikom razbijanja neprijateljskih zaseda (većih jedinica), tek svako sedmo vozilo bilo uništeno. Kod svake takve akcije američki gubici iznosili su u proseku 8 članova posade.

U američkim vojnim časopisima se podvlači da je oklopni transporter M-113 „osnovni tenk” u Vijetnamu; on ne služi samo za prevoz trupa na bojištu, već je dobio i ulogu osnovnog oklopnog borbenog vozila iz koga se dejstvuje u pokretu.

Neposredno posle uvođenja oklopnih transportera M-113 u naoružanje američkih jedinica u Vijetnam je upućen i izvestan broj komandnih i izviđačkih oklopnih vozila M-114. Za razliku od transportera M-113, vozilo M-114 je pokazalo izvesne konstruktivne slabosti, koje su se negativno odrazile na njegovu borbenu vrednost. Između ostalih, pokazalo se da je njegov prednji trap isuviše izvučen tako da se prilikom savlađivanja kanala i okomitih prepreka često zaglavljuje, dok mu je sopstveni pogon nedovoljan da bi se vratio u prvobitni položaj, tj. da bi izmanevrovao prepreku. Zbog tih nedostataka ovo vozilo se pokazalo nepraktičnim za vijetnamske uslove.

Treba napomenuti da, osim pomenutih oklopnih borbenih vozila, američke jedinice u Vijetnamu koriste i druga borbeno vozila (kao što su: samohodna artiljerijska oruđa 105, 155, 175 i 203 mm, oklopna vozila Ontos, naoružana sa šest bestrajnih oruđa 106 mm, oklopna amfibijska vozila LVTH-6, naoružana haubicama 105 mm (u naoružanju pomorskodesantnih jedinica) i dr. Osim toga, na vijetnamskom borbenom poligonu se praktično ispituju i gotovo sva borbeno i druga sredstva u razvoju, među kojima se ističe lak tenk „Šeridan” (Sheridan M-551) sa topom kalibra 152 mm.

Višegodišnja borbeno iskustva u Vijetnamu su, po mišljenju izvesnog broja američkih oficira — učesnika u tom ratu, pokazala da shvaćanja o nemogućnosti upotrebe oklopnih vozila u borbi protiv snaga FNO nemaju osnova i da je potreba za većim brojem oklopnih sredstava očigledna. Neki američki oficiri na dužnosti savetnika u oklopnim jedinicama marionetskog režima (koje u svom sastavu imaju tri

tenkovska bataljona i samostalne vodove u sastavu komandi provincijskih sektora) zalažu se za masovnije uvođenje oklopnih sredstava prilikom izvođenja borbenih dejstava. Podvlači se da oklopne snage predstavljaju koncepciju koja objedinjuje elemente pokretljivosti, vatre i udara na bojištu. Otuda i primena takve koncepcije, koja je sastavni deo američke ratne doktrine uopšte, ne zavisi isključivo od vremena ili geografskog područja na kome se borbeno dejstva izvode. Ta potreba je u Južnom Vijetnamu, ističe se u američkim izvorima, sada aktuelnija više nego ikada ranije. Postavlja se samo pitanje kako takvu koncepciju najbolje realizovati u datim uslovima da bi se, između ostalog, ublažili nepotrebni gubici, pre svega pešadije.

Iz ovih podataka, koji potiču (kao što je već pomenuto) iz američkih izvora, jasno se vidi da je upotreba oklopnih sredstava u vijetnamskom ratu moguća, a po nekim čak i neophodna. Stoga se nameće pitanje zbog čega su gotovo sve američke divizije i samostalne brigade došle u Vijetnam bez svojih organskih oklopnih jedinica i sredstava. Prilikom odgovora treba imati u vidu dva osnovna momenta: prvo, da je usled skučenih geografskih mogućnosti masovna upotreba borbenih vozila u J. Vijetnamu nemoguća i, drugo, da američke divizije i brigade po formaciji u svom sastavu imaju prilično veliki broj borbenih vozila.

PREGLED OKLOPNIH SREDSTAVA NA OSNOVU FORMACIJA
POJEDINIH AMERIČKIH JEDINICA:

oklopnoizviđački bataljon

tenkova M-41 sa topom 76 mm	—	—	—	18
oklopnih komandnih vozila	—	—	—	6
oklopnih transporterera M-113	—	—	—	25
MB 106 mm na oklopnim transporterima	—			9
oklopnoizviđačkih vozila M-114	—	—	—	50
				svoga: 108

tenkovski bataljon

srednjih tenkova M-60 sa topom 105 mm	—			54
tenkova M-41 sa topom 76 mm	—	—	—	2
MB 106 mm na oklopnim vozilima	—	—		4
oklopnih transporterera M-113	—	—	—	12
oklopnih komandnih vozila	—	—	—	7
oklopnoizviđačkih vozila M-114	—	—	—	5
				svoga: 84

mehanizovani bataljon

MB 81 mm na oklopnim vozilima	—	—		9
MB 106 mm na oklopnim vozilima	—	—		4
oklopnih transporterera M-113	—	—	—	48
oklopnih komandnih vozila	—	—	—	7
oklopnoizviđačkih vozila M-114	—	—	—	10
BT oruđa 106 mm na vozilima	—	—	—	6
				svoga: 84

pešadijski bataljon

BT 106 mm na vozilima	—	—	—	—	8
MB 81 mm na oklopnim vozilima	—	—	—	—	9
MB 106 mm na oklopnim vozilima	—	—	—	—	4
				svoga:	21

vazdušnodesantni bataljon

BT oruđa 106 mm na vozilima	—	—	—	—	12
MB 81 mm na vozilima	—	—	—	—	9
MB 106 mm na vozilima	—	—	—	—	4
				svoga:	25

Na početku ove godine oružane snage SAD u Južnom Vijetnamu imale su od borbenih jedinica: 3 pešadijske, 1 vazdušnodesantnu i 2 pomorskodesantne divizije; 1 oklopnoizviđački puk, 2 lake pešadijske, 2 vazdušnodesantne i 1 pomorskodesantnu brigadu. Preračunato i izraženo u bataljonima, kao osnovnim taktičkim borbenim jedinicama, proizlazi da bi (prema formaciji) američke snage u Vijetnamu trebalo da imaju ukupno 86 borbenih bataljona (38 pešadijskih, 8 tenkovskih, 3 oklopnoizviđačka, 10 izviđačkih, 9 vazdušnopokretnih, 6 vazdušnodesantnih i 18 pomorskodesantnih), ne računajući organske i pridodate jedinice za podršku (artiljerijske divizione, inženjerijske bataljone, bataljone vojne policije, jedinice specijalnih snaga i dr.). Da su sve pomenute jedinice došle u Vijetnam sa svojim formacijskim oklopnim sredstvima, kako je to pokazano u „Pregledu oklopnih sredstava na osnovu formacija pojedinih američkih jedinica”, ispada da bi američke snage u borbenim dejstvima protiv snaga FNO učestvovala sa preko 5.000 oklopnih borbenih vozila, od kojih bi bilo oko 500 tenkova i oko 1.500 oklopnih transporterata. U ostala borbena vozila uključeni su: minobacači 81 i 106 mm na oklopnim vozilima, bestrajna oruđa 106 mm na borbenim vozilima i druga borbena sredstva, ne računajući artiljeriju (prema podacima, KoV SAD u Južnom Vijetnamu ima oko 30 artiljerijskih divizona naoružanih oruđima 105, 155, 175 i 203 mm; oko 75% od ovog broja divizona otpada na haubice 105 mm i to sa mehaničkom vučom).

Iz ovoga se vidi da američke jedinice u Vijetnamu nisu došle u kompletnom sastavu. Međutim, kao što je napred rečeno, praksa je izmenila prvobitno mišljenje njihovog komandovanja i dokazala da u određenim rejonima oklopne jedinice i njihova sredstva ipak mogu biti korisno upotrebljeni. Zbog toga su krajem prošle, odnosno početkom ove godine tri američke pešadijske divizije (1, 9. i 25.) dovele u svoj sastav nekoliko mehanizovanih bataljona; osim toga, na vijetnamsko bojište prebačeno je i nekoliko tenkovskih bataljona.

TAKTIČKA UPOTREBA OKLOPNIH SREDSTAVA

Borbena dejstva američkih snaga u Vijetnamu, prema ciljevima i zadacima koje rešavaju, svode se uglavnom na: obezbeđenje rejona razmeštaja jedinica i njihovih baza, odbranu sopstvenih snaga od iz-

nenadnih napada snaga FNO, „čišćenje” određenih rejonu, pronalaze-
nje i uništenje neprijateljskih jedinica i baza. U skladu sa ovakvim
zahtevima je i postavljena čitava organizacija i razmeštaj američkih
jedinica, kao i njihovih „saučesnika” u vijetnamskom ratu. Međutim,
treba konstatovati da je takva situacija u osnovi uslovljena aktivnošću
i taktičkim dejstvima snaga FNO koja se, uglavnom, svode na iznenad-
ne, kratke i brze nalete na grupacije i objekte, kako američkih, tako
i saigonskih i ostalih snaga, postavljanje zaseda i dr. — bez upušta-
nja u frontalne borbe (čemu Amerikaci teže).

Kao što je rečeno, na prvi pogled taktička upotreba oklopnih je-
dinica i njihovih sredstava u J. Vijetnamu izgleda neprihvatljiva. Ako
se pri tome ima u vidu upotreba teških, pa čak i srednjih tenkova,
onda takav zaključak nije nerealan. Međutim, primena lakih tenkova
(svakako na zemljištu koje pruža realnu mogućnost za njihovu upo-
trebu), koji su, u osnovi, na tom bojištu preuzeli na sebe ulogu i go-
tovo sve zadatke teških i srednjih tenkova, naročito u vatrenoj podršci
mehanizovanih, pa i pešadijskih jedinica, govori u prilog onih koji se
zalažu i tvrde da oklopna sredstva imaju svoje mesto u ratu kakav
je vijetnamski.

Oklopna sredstva, naročito oklopni transporteri M-113, našla su
svoju primenu u izviđanju, odnosno pretraživanju terena, ali više kao
sredstvo podrške izviđačkih i pešadijskih jedinica, pošto su njihove
mogućnosti samostalnog otkrivanja neprijatelja veoma ograničene.
Oklopnoizviđački bataljoni divizija, kao i 11. oklopnoizviđački puk, koji
je prebačen u Južni Vijetnam u drugoj polovini 1966. godine, koriste
se uglavnom za brze intervencije i uspostavljanje dodira sa neprija-
teljem duž komunikacijskih pravaca gde je njihova upotreba moguća.

Problem obezbeđenja jedinica od iznenadnih neprijateljskih ak-
cija, bilo u rejonima razmeštaja ili kada se nalaze u pokretu, jedno
je od najosetljivijih pitanja koje Amerikanci ni do danas nisu rešili.
Činjeni su razni pokušaji. Tako se sredinom 1966. godine došlo do
zaključka da je potrebno povećati sastav pešadijskih bataljona od 3
na 4 čete jer, gotovo redovno, svaki bataljon u Vijetnamu izdvaja za
sopstveno obezbeđenje 1/3 svojih snaga. Praktično, za izvođenje borbe-
nih dejstava bataljoni mogu da upotrebe svega po dve čete, što umno-
gome umanjuje njihove borbene mogućnosti. U vezi s tim, ističe se u
američkim vojnim krugovima, oklopne jedinice manjeg sastava i nji-
hova sredstva u znatnoj meri mogu da olakšaju rešavanje tog veoma
osetljivog problema — ukoliko preuzmu na sebe izvesne zadatke obez-
beđenja, naravno, tamo gde za to postoje objektivni uslovi. Ako se ima
u vidu da je većina američkih baza razmeštena uglavnom po pristu-
pačnim rejonima i da je svaka organizovala tzv. zonu bezbednosti,
koja obuhvata pojas i do 50 km od samih baza, onda takav zahtev
nije nerealan. U tim zonama, smatraju oni, oklopna sredstva se mogu
veoma korisno primeniti.

Sličan je slučaj i sa obezbeđenjem jedinica u pokretu, a posebno
transportnih kolona koje su veoma često meta iznenadnih napada sna-
ga FNO. Iako je avijacija američke KoV samo u februaru 1966. godine
(raspolagala je sa 1.600 aviona i helikoptera) prevezla 279.000 ljudi i
oko 21.000 tona ratnog materijala na bojište, najveći deo materijalno-

tehničkog snabdevanja ipak se odvijao kopnenim transportnim sredstvima. Poremećaji u snabdevanju polumilionske armije imaju dosta teške posledice. Rukovodstvo FNO to dobro zna, pa je i usmeravanje akcija koje imaju za cilj nanošenje gubitaka upravo u momentu kada su američke i ostale snage u pokretu sasvim razumljivo. Iz ovoga proističu sve veći zahtevi da upravo oklopna sredstva mogu najefikasnije obezbeđivati transportne kolone, naročito one koje prevoze borbenu opremu (godišnji utrošak municije, prema procenama iz februara 1966. godine, iznosio je oko milijardu metaka za streljačko naoružanje i oko 10 miliona minobacačkih i ostalih artiljerijskih granata).

Kao što je poznato, u vijetnamskom ratu se američka borbena dejstva izvode na principu „pretraži i uništi”. Takve akcije Amerikanci izvode uglavnom jedinicama jačine bataljona do brigade. Pošto se jedinice razvijaju u streljački stroj, oklopna sredstva zauzimaju raspored i kreću se iza njih. Ukoliko se nađe na jače neprijateljske snage, pešadija otvara vatru, a oklopna sredstva se brzo uklinjavaju u neprijateljski raspored. Na taj način ona privlače vatru neprijatelja na sebe i omogućavaju pešadiji da efikasnije koristi svoje oružje, dok je neprijatelj primoran da napusti položaje i da se povlači ili da zauzima pogodnije objekte do kojih oklopna vozila ne mogu doći. Ukoliko su neprijateljske snage jače i prihvate borbu (mada jedinice FNO takva nastojanja napadača u većini slučajeva izbegavaju), pešadija vrši okružavanje, a oklopna sredstva svojom vatrom i pokretom sprečavaju organizovano povlačenje neprijatelja. Takva i slična borbena dejstva Amerikanci preduzimaju vrlo često. Samo u rejonu Sajgona oni su izvršili više od 200 akcija (raznih razmera) radi razbijanja snaga FNO na tom području i njihovog uništenja. Jedna veća takva akcija, u kojoj su, istina u ograničenom broju i sa određenim ciljem, učestvovala i oklopna sredstva, izvedena je u drugoj polovini prošle godine snagama 1. i 25. pešadijske divizije, 173. vazdušnodesantne brigade, australijskih i delom marionetskih snaga Sajgona. I pored toga što je uspostavljen planirani kontakt sa neprijateljem, uspeh je i ovog puta izostao. Snage FNO su umešnim korišćenjem zemljišta izbegavale udare daleko nadmoćnijih snaga, uz istovremeno nanošenje teških gubitaka protivniku.

Američke jedinice preduzimaju krupne operacije i u priobalnom pojasu. Karakteristična je operacija izvedena 1966. godine u provincijama Din Bin i Fue En radi uspostavljanja kontrole nad putem br. 1, koji spaja američke baze sa lukama na obali, kao i nad putem br. 19, koji vodi od Kuj Nena ka granicama sa Laosom i Kambodžom. U njima je učestvovao i veći broj oklopnih sredstava koja su, po ocenama Amerikanaca, potvrdila svoju korisnost i neophodnost.

Oklopne jedinice su u određenim područjima vršile i samostalne akcije u svrhu „pročešljavanja” određenih rejona. Takve akcije su preduzimane u slučajevima kada se nije raspolagalo dovoljnim podacima o neprijatelju i njegovoj aktivnosti ili radi ekonomije snaga. Osim toga, samostalna dejstva najčešće su preduzimana u širim rejonima vojnih baza u svrhu obezbeđenja od iznenadnih neprijateljskih napada; u tim dejstvima su obično učestvovala jedna tenkovska i jedna mehanizovana četa na oklopnim transporterima, a ređe snage bataljona i jače. Bilo je slučajeva da se sa neprijateljem uspostavi kontakt;

tada su tenkovi nastojali da spreče njegovo izvlačenje, a oklopni transporteri su veštijim manevrom omogućavali pešadiji da otvara vatru ne napuštajući vozila ili da juriša radi okruženja i razbijanja neprijateljske grupacije. Ovde je važno istaći da su oklopna sredstva bila u stalnoj radio-vezi sa pretpostavljenom komandom, koja je, zavisno od situacije, a pre svega od jačine otkrivenog neprijatelja, odmah upućivala helikopterski desant. Praksa je, po oceni američkog komandovanja, pokazala da je brzo uklapanje helikopterskog desanta u borbu sa neprijateljem koga su otkrila oklopna sredstva dalo zadovoljavajuće rezultate. Osim toga, takvim i sličnim brzim dejstvima, kako se ističe u američkim vojnim krugovima, utiče se na moral neprijatelja, tako da on gubi inicijativu na područjima gde mu je manevarska sposobnost ograničena.

Iako je pokušaj američkih jedinica za objedinjavanjem izdvojenih mostobrana (enklava) u priobalnom pojasu propao, zanimljivo je istaći da su i u tim operacijama oklopna sredstva našla svoju primenu. Naime, osnovne kontakte između dva ili više enklava uspostavljala su borbena vozila, a pešadija je „pročešljavanjem” tih rejona tražila kontakt sa jedinicama i delovima FNO.

Međutim, nije redak slučaj da se određene snage FNO vrlo brzo pojavljuju na već „očišćenom” rejonu, gde preduzimaju rušenje mostova, miniranje puteva i dr. Po svemu sudeći, takva iznenađenja američke jedinice plaćaju dosta skupo, iako je nedavno američki general-major Artur Vest izjavio da su mu poznata samo dva slučaja kada su tenkovi naišli na postavljene mine i bili uništeni. Amerikanci su skupo platili saznanje da snage sajgonskog režima nisu u stanju da se suprotstave lukavim akcijama pripadnika FNO i osujete njihovu aktivnost. Zbog toga jedan deo američkih oklopnih sredstava redovno patrolira na određenim pravcima, a njihov sastav je, kako tvrde Amerikanci, dovoljno jak da onemogući neprijateljsku akciju ka ugroženom objektu.

Na osnovu pisanja američke vojne štampe može se konstatovati da oklopna sredstva u vijetnamskom ratu sve više dobijaju na značaju. Iako opšti uslovi za upotrebu oklopnih jedinica, naročito većih formacija, u celini ne pružaju povoljne mogućnosti, iskustvo govori da je njihovo prisustvo u rejonima gde postoje objektivne mogućnosti za uključivanje u borbena dejstva i poželjno i korisno. Možda o tome najrečitije govori činjenica da je do nedavno u Vijetnamu boravila jedna komisija Komande za borbeni razvoj kopnene vojske SAD, jačine nekih stotinu ljudi, koju je predvodio pomenuti general Vest. Visoki stručnjaci oklopnih i mehanizovanih snaga su, posle svestranog ispitivanja, potvrdili opravdanost zalaganja izvesnog broja američkih oficira-učesnika u vijetnamskom ratu da se oklopna sredstva maksimalno angažuju u njemu. U prilog ovome govori i nedavna odluka Pentagona da se na teritoriji SAD formira i 6. oklopnoizviđački puk, koji bi se „možda” kasnije takođe mogao upotrebiti u vijetnamskom ratu.

M. M

LITERATURA

Army Times;
U. S. News and World Report;
Army.

NUKLEARNE EKSPLOZIJE I RADIO-VEZE

Nuklearne eksplozije višestruko utiču na rad sredstava veze. Tako, na primer:

a) mehanički i toplotni efekti mogu da poremete funkcionisanje sredstava veze, pa i da ih unište ukoliko se nalaze u zoni dejstava nuklearne eksplozije;

b) promene izazvane trenutnom radioaktivnošću ili raspadanjem produkata nuklearne eksplozije dovode do izmene svojstava izvesnih provodnika (naročito tranzistora);

c) elektromagnetni impulsi i promene u atmosferi izazivaju neke pojave na sredstvima radio-veze, o kojima će upravo i biti govora u članku.

Nuklearna eksplozija dvostruko utiče na radio i radarske veze: a) elektromagnetnim pojavama koje ona neposredno izaziva i b) promenama koje nastaju u Zemljinoj atmosferi kao posledica te eksplozije. Usled ovih dejstava dolazi do prekida veza, koji mogu trajati od nekoliko sekundi do više časova i dana, što zavisi od niza faktora.

Smatra se da se veze danas ne mogu uspešno izučavati i organizovati ako se zanemare ovi fenomeni vezani za nuklearnu eksploziju. Za razliku od mehaničkih, toplotnih i radioaktivnih efekata nuklearne eksplozije, elektromagnetni su manje poznati i intenzivno se izučavaju tek poslednjih nekoliko godina.¹

Još početkom 1949. god. profesor I. Rokar je sugerirao da bi snažna eksplozija u atmosferi trebalo da uslovi elektromagnetni signal. Do istih zaključaka, nešto kasnije, došli su i drugi naučnici.² Od 1958. do 1963. god. izvršeno je više serija vazdušnih nuklearnih eksplozija radi utvrđivanja njihovog uticaja na rad radio-tehničkih sredstava. Pomoću radara, raketa i Zemljinih veštačkih satelita proučavane su pojave Zemljinog magnetnog polja, merena je snaga magnetnih i radioloških zračenja koja su pratila nuklearnu eksploziju, prikupljani su

¹ 1962. god. u SAD je izdat priručnik o nuklearnom oružju, u kome je celo jedno poglavlje posvećeno elektromagnetnim impulsima nuklearne bombe i efektima njenog dejstva na radio-veze i radio-detekciju. Iako je ova materija sistematski obrađena, ostalo je dosta problema koji traže odgovore. — Prim. M. V.

² Sovjetski naučnik Lejpinski je prvi put govorio o registraciji elektromagnetnih pojava 1958. god. na konferenciji stručnjaka koji su proučavali sredstva za otkrivanje prekršaja sporazuma o prekidu nuklearnih eksperimenata, a A. S. Kompanic je gotovo u isto vreme demonstrirao teoriju koja potvrđuje ovaj fenomen. U Francuskoj je prof. Delu na udaljenosti od 2.500 km zabeležio detekciju elektromagnetnih impulsa nuklearne bombe koja je eksplodirala u Sahari.

uzorci vazduha sa raznih visina, vršena su spektralna i toplotna merenja rezultata te eksplozije itd.

Poznato je da klasične eksplozije (hemijske prirode), pod izvesnim okolnostima, emituju elektromagnetne talase. Međutim, efekti nuklearne eksplozije su sasvim druge prirode, ne samo zbog njene snage već i zbog posebnih pojava. Glavni uzrok elektromagnetnog emitovanja je jonizacija vazduha.

Elektromagnetno dejstvo sastoji se u zračenju elektromagnetnih impulsa kratkih trajanja, a promene osobina atmosfere (posebno jonosfere) mogu uticati na rasprostiranje radio-talasa različitih dužina.

Prisustvo slobodnih elektrona u atmosferi utiče na širenje elektromagnetnih talasa (EM), a samim tim i na rad radio-tehničkih sredstava. Slobodni elektroni mogu oslabiti signale, tj. umanjiti energiju talasa i izmeniti pravac njihovog prostiranja itd. Međutim, treba istaći da ovaj uticaj na rad mnogih radio-veza i radarskih sistema nije podjednak, a zavisi od opsega elektromagnetnog talasa, snage i visine nuklearne eksplozije, njenog uticaja na rad tih veza i sistema, kao i drugih faktora.

Najjače spektralne komponente nalaze se na lestvici najmanjih Hercovih frekvencija, što iznosi približno od 10 do 30 kHz. Sa jačinom eksplozije intenzitet impulsa neznatno raste, mada je on veliki i kod malih eksplozija izvršenih blizu Zemljine površine. Eksplozije na malim visinama, izvršene u rejonu prostiranja talasa, ili blizu njega, za kratko vreme sasvim izoluju prijemnik od predajnika, tj. izazivaju potpun prekid veze. Vreme prekida zavisi od visine i vrste eksplozije, jačine itd. Nizinske eksplozije jako utiču na prostiranje površinskih talasa, ali ne i prostornih.

Eksplozije na visinama ispod 16 km nemaju značajnijeg uticaja na prostornu komponentu kratkotalasnih veza kada smer rasprostiranja ovih talasa ne prolazi kroz rejon ili oblak eksplozije. Međutim, ni ovaj efekat nuklearnih eksplozija ne sme se zanemariti. Ako je izvršen veći broj nuklearnih udara, i to sukcesivno, na relativno manjem prostoru i za kratko vreme, ti uticaji su znatni iako prekidi veze traju relativno kratko. Tako, na primer, 5 do 6 nuklearnih projektila upotrebljenih u divizijskoj zoni u roku od nekoliko časova mogu u velikoj meri uticati na stabilnost radio-veza, jedne od glavnih vrsta veza u sistemu komandovanja pd.

Kod eksplozija na visinama iznad 16 km može doći do kratkotrajnog prekida veze kada je nuklearna eksplozija izvršena na pravcu prostiranja radio-talasa ili u njenoj blizini.

Posle eksplozije megatonskog punjenja po danu na visini od 80 km može doći, pod uticajem ogromne radijacije, do prekida veza. Za njihovo ponovno uspostavljanje potrebno je od 17 minuta do 3 časa — što zavisi od frekvencije radio-signalu. Kasnije (naknadno) dejstvo radijacije može ovo vreme povećati.

Kod eksplozije na visinama od 16 do 72 km, uzimajući u obzir naknadnu radijaciju, veza može biti prekinuta tokom dana u prečniku od oko 900 km, i to u trajanju od 5 časova, i ponovo uspostavljena tek posle izvesnog vremena. Eksplozija na visinama od 72 do 112 km do-

vodi u istom prečniku do nešto kraćeg prekida veze.³ Treba naglasiti da se sve ove promene odnose na prostornu komponentu kratkih talasa.

Ovi primeri jasno ukazuju na činjenicu da su kod visinskih eksplozija primećeni česti slučajevi prekida veze. Međutim, američki naučnici smatraju da prekidi veza još nisu dovoljno proučeni, kao ni njihovi uzroci u kratkotalasnim područjima, te su u tom pravcu i usmerena dalja istraživanja.

MODIFIKACIJA ATMOSFERSKIH OSOBINA ZEMLJE

Normalna atmosfera je u izvesnim slojevima već jonizovana pod uticajem Sunčevog zračenja. Nuklearna eksplozija prouzrokuje dopunsku jonizaciju koja je u određenim okolnostima izvor Hercovih talasa. Jonizacija može ponekad da se rasprostire na velike zone Zemljine atmosfere i da na taj način naruši njena svojstva koja regulišu širenje radio-talasa.

Poznato je da jonosfera ima više slojeva koji se dele na tri područja.

Područje D obuhvata sloj iznad 65 km do oko 80 km. U njemu je kretanje čestica dovoljno veliko, tako da se održava stalna jonizacija; međutim, gustina neutralnih čestica je takva da su sudari česti pa je prodiranje čestica manje i jonizacija u celini zahvata manju površinu.

Područje E je između 80 i 130 km, gde je jonizacija jača, a apsorbovanje talasa znatno slabije.

Iznad 130 km je područje F, gde je život slobodnih elektrona veoma dug, tako da je jonizacija u njemu jaka (naročito noću).

Izvesni produkti nuklearne eksplozije prouzrokuju promene osobina atmosfere, na primer:

gama-zraci i neutroni u času eksplozije,

X-zraci i ultraljubičasti zraci — prisutni u početku toplotnog zračenja,

beta-čestice i gama-zračenje.

Međutim, delovanje tih čestica se znatno razlikuje i zavisi od visine na kojoj je izvršena eksplozija.

a) Kod eksplozija na malim visinama (ispod 15 km) promene u atmosferi su svedene na vatrenu loptu i, pod uticajem gama-zraka, neutrona i toplotnih zraka, na prostor od nekoliko stotina metara od nje. Jonizacija traje veoma kratko. Za to vreme može doći do apsorbovanja talasa malih dimenzija koji prolaze kroz jonizovano područje. Efekat je, dakle, kratkotrajan i ograničen na mali prostor. Međutim, oblak (sa produktima eksplozije), koji se brzo diže sa vatrenom loptom i sadrži jake radioaktivne elemente, jonizuje okolinu beta i gama-zracima. Ukoliko se oblak ne podigne na 30 i više kilometara, što zavisi od jačine nuklearne eksplozije, efekat će biti ograničen zbog gustine vazduha.

b) Kod nuklearnih eksplozija na srednjim visinama (od 15 do 65 km), gama-zraci i početni neutroni, a manjim delom i toplotni

³ Ove visine su uslovljene gustinom, odnosno jonizacijom atmosfere koje su fiksirane tzv. Helisojdovim slojevima.

X-zraci, dolaze u područje D pojačavajući njegovu jonizaciju. Vatrema lopta prilikom uzdizanja nosi radioaktivni oblak na još veće visine, a radioaktivne čestice će pojačanu radijaciju širiti vrlo daleko.⁴

c) Kod eksplozija na velikim visinama (iznad 65 km) jonizacija, koju su izazvali gama-zraci i neutroni, širi se odmah na celo područje D. X-zraci i ultraljubičasti zraci igraju sada veoma veliku ulogu u jonizaciji, jer je njihovo širenje u razređenom vazduhu jače i odvija se veoma brzo. Kod eksplozija na velikim visinama stvara se neka vrsta veštačke jonosfere koja, kombinujući svoje efekte sa efektima prirodne jonosfere, može da izazove poremećaje u radio-vezama. (Izračunato je da bi ta energija izazvala toliko slobodnih elektrona koliko ih već ima u normalnoj atmosferi — pod uslovom da samo deseti deo energije eksplozije jedne megatonske bombe otpadne na efekte jonizacije.)

Međutim, pod izvesnim okolnostima ovakve eksplozije mogu čak i da poboljšaju uslove za pojedine radio-veze.⁵ Tako, na primer, eksplozija može dovesti do povećane jonizacije baš onih jonizovanih slojeva koji se u trenutku eksplozije koriste za odbijanje prostornih talasa, a time i do njihovog boljeg reflektovanja ka površini Zemlje i manjeg apsorbovanja, tako da se za izvesno vreme jačina talasa na strani prijemnika poveća. Sve ovo zavisi od toga kada je izvršena eksplozija (danju, noću, pri prelasku iz dana u noć i obratno), na kojoj visini i koje se frekvencije koriste.

Pošto su sagledali naučni i vojni značaj eksplozija na velikim visinama, SAD i SSSR su izvršili nekoliko serija eksperimenata. SAD su izvršile dve serije (1958. god. pet eksplozija, a 1962. god. takođe pet), SSSR dve serije — u jesen 1961. i 1962. god.; oba puta izvršeno je više eksplozija.⁶ Svakako da se cilj ovih eksplozija nije ograničavao samo

⁴ Tako, na primer, za bombu jačine jedne megatone koja je eksplodirala na visini od 35 km, oblak će se popeti do 70 km, a otpadni gama-zraci jonizovaće jako razređen vazduh na prostoru od nekoliko hiljada km.

⁵ Švedski posmatrači izradili su vrlo precizan izveštaj o efektima eksplozije, izvršene 22. oktobra 1962. god. u SSSR-u, koji su se odrazili na izvestan broj elektromagnetnih veza. Oni su zabeležili u Kiruni i Upsali emisiju (16 kHz) engleske stanice iz Ragbija. Utvrdili su iznenadno pojačanje signala u Kiruni i isto tako iznenadno smanjenje u Upsali odmah posle eksplozije. Ovi rezultati mogu se protumačiti naglim padom (od 10 km visine) refleksije talasa sa postepenim vraćanjem na normalnu visinu.

⁶ Flambar u studiji, objavljenoj u časopisu *Revue de défense nationale*, februar 1966. god., daje sledeće podatke o eksplozijama na vrlo velikim visinama koje su izvršili SAD i SSSR. „Ti eksperimenti se mogu svrstati u tri serije: a) američka serija 1958. godine obuhvatala je: eksperimente na ostrvu Džonston (Tik: 1. avgusta 1958. godine, bomba od nekoliko megatona na 70 km visine; Oranž: 12. avgusta 1958. godine, bomba od nekoliko megatona na 40 km visine); eksperimente Argus, u južnom Atlantiku (Argus I: 27. avgusta 1958. godine, bomba od 2 kilotone na 480 km visine; Argus II: 30. avgusta 1958. godine, bomba od 2 kilotone na 480 km visine; Argus III: 6. septembra 1958. godine, bomba od 2 kilotone na 480 km visine). Ovi eksperimenti su izvršeni neposredno pred trenutni prekid nuklearnih eksperimenata; b) sovjetska serija u jesen 1961. i u jesen 1962. god. Prve eksplozije na velikim visinama izvršene su 21. i 27. oktobra 1961. godine. Visina se kretala oko 65 km, a snaga je bila manja od 10 kilotona. Tri druga eksperimenta signalizirana su u centralnoj Aziji: 22. oktobra 1962, bomba od nekoliko stotina kilotona; 28. oktobra 1962. bomba od najmanje 100 kilotona na visini između 50 i 100 km; 1. novembra 1962. od najviše 100 kilotona na visini

na efekte nuklearnih eksplozija na radio-veze već i na rakete, neutralisanje satelita itd.

Efekti tih eksplozija na atmosferu, a što je imalo odraza na radio-veze, uočeni su pomoću raznih sredstava i pojava.

Sondažne stanice (u kojima se neprekidno proučava stanje lokalne jonosfere) izvršile su mnoga posmatranja perturbacija izazvanih eksplozijama na velikim visinama. Tako, na primer, sovjetske eksplozije oktobra 1961. god. izazvale su znatne jonosferične efekte. U Parizu je 30. oktobra 1961. zabeleženo naglo povećanje kritične frekvencije⁷ u području F jonosfere. Elektromagnetna gustina se tog trenutka povećala za 425% u odnosu na prethodni čas.

Mnoga posmatranja na elektromagnetnim vezama ukazivala su na neposredne efekte nuklearne eksplozije, bar što se tiče talasnih dužina.

Posmatranja pomoću radara omogućila su da se uoči dodatna jonizacija. Detekcija atmosfere može se vršiti „na licu mesta” pomoću raketa i satelita. Satelit Telstar je otkrio rasprostiranje radioaktivnog pojasa, koji je izazvala sovjetska eksplozija 22. oktobra 1962. god., od 5.500 do 20.000 km iznad magnetnog ekvatora.

Pored toga, atmosferski šumovi, polarna svetlost, perturbacija električnog i Zemljinog magnetnog polja, kao i drugi faktori, registruju promene u atmosferi koje izazivaju nuklearne eksplozije.

EFEKTI ELEKTROMAGNETNOG IMPULSA

Posledice elektromagnetnih impulsa koji prate nuklearnu eksploziju u trenutku njenog nastanka su sledeće:

stvaraju se smetnje koje dovode do perturbacije u izvesnim vezama, prvenstveno u područjima dugih talasa; ova pojava se registruje u prijemnicima u vidu kratkotrajnog jakog krčanja, sličnog onom koje izazivaju atmosferska pražnjenja (grmljavina, grom);

između 50 i 100 km. I, najzad, drugi eksperiment signaliziran 22. decembra 1962. godine: snaga bombe je iznosila oko 100 kilotona. Toj seriji treba dodati i eksplozije od 23. i 30. oktobra 1961. godine na samo nekoliko kilometara iznad Zemljine površine, čija je snaga (kod prve probe 30 a kod druge 50 megatona) bila takva da su se u gornjim slojevima atmosfere osetili znatni efekti; c) *američka serija 1962. god.* Ti eksperimenti vršeni su na ostrvu Džonston ovim redom: 9. jula 1962. godine bomba od oko 1 megatone na visini od oko 400 km; 20. oktobra 1962. godine, bomba od 20 kilotona na oko 50 km visine; 26. oktobra 1962. godine, bomba na visini između 30 i 50 km visine; 1. novembra 1962. bomba od 1 megatone na oko 50 km visine; 4. novembra 1962. godine, bomba slabe jačine. Eksplozija od 9. jula 1962. godine, zbog jačine i visine na kojoj se dogodila, predstavljala je eksploziju čiji su efekti najviše izučavani.”

⁷ Pod pojmom kritične frekvencije podrazumeva se najviša frekvencija koja se pri normalno jonizovanim slojevima odbija od njih i vraća na Zemlju (ne probija se kroz jonizovani sloj). Pri nuklearnim eksplozijama na visinama prirodnih jonizovanih slojeva dolazi do povećanja njihove jonizacije, tako da se od njih odbijaju i vraćaju na Zemlju i druge više frekvencije, što je, u stvari, sadržano u stručnom izrazu *povećanje kritične frekvencije*.

dolazi do rušilačkog dejstva na izvesnim strujnim tokovima radio-komunikacionog materijala u blizini tačke eksplozije. Podzemne instalacije mogu donekle da se odupru udarnim, toplotnim i radioaktivnim efektima jer su od njih na izvestan način zaštićene. Međutim, one mogu da stradaju od napona indukovane struje u zemlji. (Neki naučnici tvrde da će termonuklearna eksplozija uticati na sredstva veze koja se nalaze na dubini i do 90 m ispod Zemljine površine). Naime, može doći do lomljenja dielektrika u kablovima, topljenja provodnika, nekontrolisanog rada sklopki, kvarova elemenata koji sadrže poluprovodnike i oštećenja magnetnih elemenata. To bi, opet, izazvalo prekid veze koji, iako kratkotrajan, može biti presudan s obzirom na vreme i uslove u kojima bi se dogodio. Zbog ovih posledica koje izaziva elektromagnetni impuls već se preduzimaju mere za zaštitu sredstava veze (uključujući i sredstva za pogon električnom energijom).

PROMENE (ALTERACIJE) U ZEMLJINOJ ATMOSFERI

Posledice alteracije Zemljine atmosfere mogu ubrzo da dobiju, i to za duži period, ogromne razmere, makar i u slučaju samo jedne eksplozije — pod uslovom da je njena snaga na odgovarajućoj visini dovoljno velika. Pri masovnoj upotrebi nuklearnih borbenih sredstava poremećaji bi bili neuporedivo veći, a posledice se u mirnodopskim uslovima ne mogu proučavati jer ovi ne odgovaraju ratnim. A. Flambar u svojoj studiji rezimira efekte koji kao posledica alteracije Zemljine atmosfere nastaju u raznim talasnim područjima (pre svega u jonosferi):

a) Mirijametrički talasi (područje 4 ili vrlo niske frekvencije od 3 do 30 kHz). Zone tih talasa su zone niske jonizacije. Širenje talasa je relativno malo poremećeno; može da dođe do privremenog prigušenja a ponekad i do pojačanja polja.

b) Kilometrički talasi (područje 5 ili niske frekvencije od 30 do 300 kHz). S obzirom na to da oni jače prodiru u jonizovanu sredinu, jače su i podložni prigušivanjima. To prigušivanje raste sa frekvencijom, pa domet nekog predajnika može biti sveden na domet talasa na površini Zemlje.

c) Hektometrički talasi (područje 6 ili srednje frekvencije od 300 do 3.000 kHz). Ovde su efekti vrlo veliki, prigušenja su znatna, a povratak u normalno stanje traje više od 48 časova.

d) Dekametrički talasi (područje 7 ili visoke frekvencije od 3 do 30 MHz). Pošto su ti talasi na velikim daljinama u jonosferi, to će i uticaji biti veliki. Prigušenja mogu da dovedu do potpunog prekida veze u trajanju od nekoliko minuta do nekoliko časova posle eksplozije.

e) Metrički talasi (područje 8 ili vrlo visoke frekvencije od 30 do 300 MHz). Ovi talasi obezbeđuju održavanje dvojnih veza — direktnih (usmerenih) pomoću Hercovog snopa i pomoću jonosferičnog širenja. Direktna veza Hercovog snopa mogu da podlegnu kratkotrajnoj perturbaciji neposredno posle eksplozije — ako se ona dogodila na putu snopa ili u njegovoj neposrednoj blizini. Kod veza druge vrste mogu da se dese dugotrajnija prigušenja u slučaju jake eksplozije u području D jonosfere.

f) Decimetrički i centrimetrički talasi (područje 9 i 10 ili ultra-visoke frekvencije od 300 do 3.000 MHz i od 3.000 do 30.000 MHz). Veze koje se stvaraju pomoću ovih talasa su direktne, tj. dobijene su pomoću Hercovog snopa ili su ostvarene pomoću troposferične difuzije. Podležu samo kratkotrajnoj perturbaciji u slučaju kada do eksplozije dođe u blizini putanje snopa.

Pomenuti fenomeni se odražavaju i na rad radara. Pošto većina radara funkcioniše na područjima 8, 9 ili 10, oni će podleći neznatnim perturbacijama. Jačina prigušenja radarskih signala zavisice od visine, jačine i vrste eksplozije, zatim od vrste i frekvencije radarskih uređaja. Kod radara koji rade na principu dekametričkih talasa nastaje prigušenje i distorzija putanje talasa, što će smanjivati sposobnost radara da otkrivaju ciljeve. Radari za praćenje i navođenje protivraketa su, takođe, podložni uticaju eksplozija; smatra se da usled toga tačnost navođenja može biti znatno smanjena. I radioaktivni oblaci davaće odraze na radarima koji rade na području kratkih talasa.

Problemi koji nastaju usled nuklearne eksplozije ukazuju na potrebu dalje orijentacije na višestruke radio-veze različitih talasnih dužina, a naročito u opsegu ultrakratkih i superkratkkih talasa. Težište treba usmeriti na radio i radio-relejne veze, koje umnogome omogućavaju da se veza podigne na viši tehnički nivo. One manje podležu uticaju elektromagnetnih pojava u atmosferi, prouzrokovanih nuklearnim eksplozijama na visini manjoj od 16 km, a samim tim bitno doprinose principima stabilnosti i neprekidnosti koji se zahtevaju kod veza.

Savremene komande treba da su dobro upoznate sa fenomenom i ovog dejstva nuklearne eksplozije i problemima veza koji iz toga proizilaze, jer je to od neposrednog interesa za uspešno komandovanje. Spoznaja o tim efektima stvorice uslove da komande preduzmu mere za ublažavanje i ograničavanje njihovih posledica, što će doprineti boljem i uspešnijem održavanju veza u savremenim uslovima.

M. V.

LITERATURA

A. Flambard: *Explosions nucléaires et télécommunications*, *Revue de défense nationale*, Francuska, februar 1966. god.;

S. F. Singer: *Les explosions nucléaires dans l'espace*, *Nature*, str. 307—314, 27. oktobra 1962. god.;

Razne informacije o ovoj temi.

OSNOVI KIBERNETIKE I VOJNI ASPEKT NOVE NAUKE

U ovom članku,¹ koji je pisan istovremeno i stručno i popularno, što ga čini pristupačnim širem krugu čitalaca, autor je izložio neke od osnova i vojnih aspekata kibernetike — kao nove nauke. On je izneo, u sažetom obliku i bez većih istraživačkih pretenzija, osnovne ideje i kategorije koje danas sačinjavaju opštu semantičku bazu — pojmovnu mrežu² — ove moderne nauke o upravljanju, težeći da ukaže na izvesne njene vojne aspekte (vojna kibernetika).

Članak sadrži odeljke: automacija, teorija informacija, obrada obavještenja, matematička teorija strategijskih igara, operaciona istraživanja, tehnička psihologija, kibernetika, vojna kibernetika i završna razmatranja (sa spiskom literature koji obuhvata 28 bibliografskih jedinica od značaja za sam predmet članka).

U odeljku Automacija, a pošto je podsetio da se „druga industrijska revolucija zasniva na zameni ljudskog intelektualnog rada” — za razliku od prve koja se „zasnivala na zameni ljudske i životinjske snage mašinama”, autor ističe da je razvitak tehnike, počev od mehanizacije, pa preko beskrajne trake, postigao svoj odlučujući napredak tek u trećoj fazi njenog razvoja koju označava automacija sa programiranim računskim mašinama i automatskom proizvodnjom. Tu se on posebno zadržava na automaciji (za razliku od automatizacije) kao „stanja koje se izvodi regulisanjem i upravljanjem”, za koju važe četiri osnovna načela: primena programiranih elektronskih računskih mašina, primena tzv. transverlinije, automatsko regulisanje i racionalizacija.

Ta načela u opštem istorijskom razvoju tehnike pokazana su donekle na šemi 1.

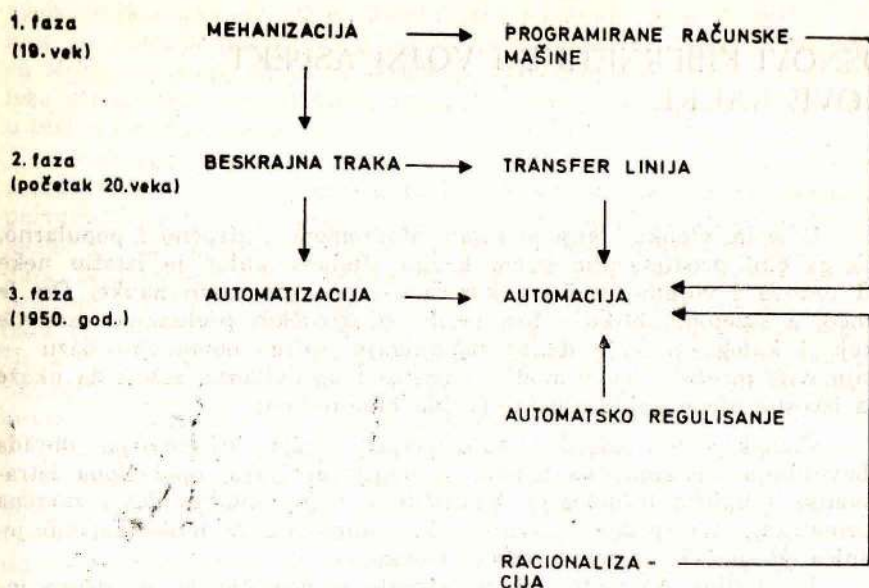
Samu automaciju autor definiše ovako:

„Automacija je savršeni, kontinuelni, samoupravni i regulisani radni proces unutar nekog proizvodnog postupka koji se odvija bez ikakve pomoći čoveka”.

U odeljku pod naslovom Teorija informacija, a pošto je ukazao na višestrukost prirodnih kanala za prenošenje informacija (go-

¹ *Kybernetik Grundlagen und militärische Aspekte einer neuen Wissenschaft*, von Hellmut, Hauzer, Wehrtechnische Monatshefte, Savezna Republika Nemačka, br. 5/6 i 7/1965. god.

² Pod semantičkom bazom ili pojmovnom mrežom treba razumeti određen broj kategorija (izraženih terminološkim definicijama) pomoću kojih se interpretiraju data stanja izvesnog skupa pojava u prirodi i društvu. U kibernetici postoji više ogranaka koji tretiraju ovu oblast, a u vezi su sa jezikom — odnosno lingvistikom i drugim. — Prim. R. Z.

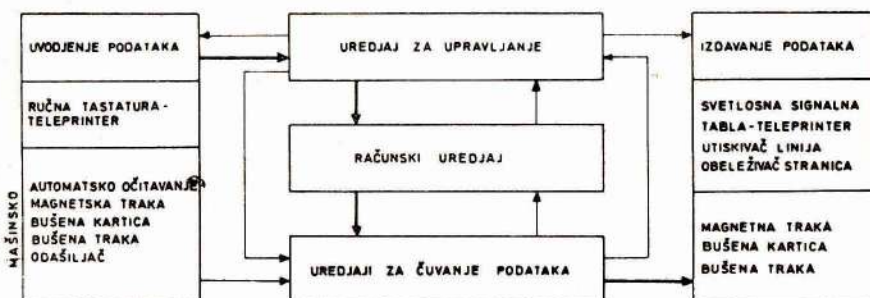
Šema 1 - Razvoj tehnike

vor, pisanje, signali i dr.), autor ističe da te informacije imaju svoju količinu. U tome je zasluga tvorca teorije informacija (matematičara C. E. Šanon-a) koji je fenomen informacija učinio merljivim. Zatim govori o obaveštenju, navodeći misao teletehničara Patera Elipsa po kome pod pojmom informacije treba razumeti meru slobodnog izbora prilikom odabiranja saopštenja. („Teorija informacija je skup rezultata zasnovanih na određenom količinskom izvoru obaveštenja”). U daljem tretmanu informacije autor spominje već poznate elemente i kategorije informacione teorije (izvor-odašiljač, signal, kanal, kodiranje, prijemnik i dr.), objašnjavajući bit kao jedinicu mere za količinu informacije, odnosno obaveštenja, i ukazuje na primere za binarne signale. Na kraju ovog odeljka on daje ovu definiciju: „Teorija informacija bavi se procesom prenošenja poruka i obuhvata sadržaj odluke, protok informacija, brzinu prenošenja, kodiranje i gubitke prilikom prenošenja obaveštenja”.

U odeljku Obrada obaveštenja ukazano je na logično povezivanje („logička ili Bulova algebra”) i odgovarajuće matematičko tretiranje obaveštenja i podataka. Za tu obradu služe analogne i digitalne računске mašine za koje je autor izneo izvesne karakteristike. Prelazeći na strukturu elektronskog računara digitalnog tipa, on tu mašinu opisuje kao sistem za obradu podataka koji ima sledeće organe: uređaj za uvođenje podataka, uređaj za upravljanje, računski uređaj, uređaj za čuvanje podataka i uređaj za izdavanje podataka.

Prikaz te strukture vidi se na š e m i 2.

U vezi sa razvojem tih mašina autor ističe: „Rad savremenih programskih (upravljenih) mašina i njihove mnogostruke, praktično gotovo neiscrpne, mogućnosti primene, u članku su samo ukratko skiricani IBM računski centar — 7090 može da čuva ukupno 280 miliona bi-

Šema 2 - Sistem za obradu podataka

narnih cifara. Najnoviji poznati minijaturni računar Univac 1724, sa specijalnom memorijom, koji se koristi u satelitima, veličine kutije za cigarete, iako nije težak ni deset kg može u jednoj sekundi da izvrši 125.000 sabiranja i oduzimanja, 30.000 množenja ili 15.000 deljenja. Prilikom automatskog navođenja vođenih projektila, IBM 701-računski centar prima gotovo 1.000 komandi u minutu, obavlja za to vreme 1,100.000 računskih operacija i saopštava podatke tolikom brzinom da se putanja projektila može menjati još u toku leta”.

Dalje u ovom odeljku autor ukazuje na „mnogostruke mogućnosti primene” ovih automata „u vojne svrhe” u Bundesveru, i to „kod problema planiranja, vremenskih prognoza, dekodiranja i logističkih zadataka, naročito kod vidova oružanih snaga. Tako, na primer, kod KoV u oblastima: planiranja, operacija i upravljanja vatrom, zatim kod rešavanja problema komandovanja saobraćajem i sređivanja podataka izviđanja; u RV: za PVO, pojedinačna obračunavanja kod aviona i raketa; u RM: za obradu obaveštenja o brodovima, slično američkom sistemu NTDS koji obrađuje podatke za plovidbu, upravljanje vatrom, protivpodmorničko dejstvo, PVO, kao i podatke kombinovanih operacija”.

Rezime ovog odeljka je sledeći:

„Obrada obaveštenja ili informacija obuhvata saznanja, razvrstavanja i postupke koji pretežno služe povezivanju obaveštenja na osnovu zakona logike.

Specijalan oblik predstavlja obrada podataka upotrebom elektronskih računskih mašina. Podaci su činjenice ili obaveštenja koji se obrađuju u elektronskoj mašini za računanje. Prilikom obrade broj logičnih povezivanja je relativno mali u odnosu na broj primljenih podataka”.

U odeljku Matematička teorija strategijskih igara ukratko se govori o verovatnoći i strategijskoj igri sa vojno aspekta. To je autor ovako sažeo:

„Matematička teorija strategijskih igara je primena računa verovatnoće na događaje koji zavise od slučaja, pri čemu se verovatnoća definiše kao granična vrednost niza događaja.

Ona se koristi matematičkim modelima kao metodima rešavanja i ima zadatak postizanja najvećeg mogućeg dobitka primenom optimalne strategije, imajući u vidu najcelishodnije reagovanje protivnika”.

U odeljku Operaciona istraživanja autor navodi njihov već opštepoznati istorijat, odnosno kako su nastali, pored teorije igara, teorija ređanja, metod Monte Karlo, i drugi. On objašnjava kako su operaciona istraživanja našla široku primenu u armiji, tako da se, na primer, „većina važećih taktičkih propisa NATO-a zasnivaju na rezultatima operacionih istraživanja”. Njihova primena je naročito došla do izražaja u obuci kadra „kroz taktičko zanimanje po karti i ratnu igru”. U vezi s tim, on iznosi da sada u armijama zapadnog sveta ima oko 200 objavljenih modela za taktičko zanimanje po karti i ratne igre, od čega je samo u Zapadnoj Nemačkoj u upotrebi oko 40, na kojima se starešine uče donošenju odluke.

Na kraju ovog odeljka autor ističe:

„Operaciona istraživanja predstavljaju primenu naučnih metoda prilikom razrade osnova za donošenje komandnih odluka. Ona obuhvataju: a) analizu ponašanja sistema svake vrste; b) što je moguće vernije simuliranje postojećih situacija uz pomoć modela; i c) predviđanje događaja na osnovu proizvoljnih alternativa u budućnosti.

Metodi rešavanja kod operacionog istraživanja oslanjaju se pretežno na matematičkoj teoriji strategijske igre i teoriji ređanja (slaganja), čija se rešenja dobijaju primenom tzv. metoda Monte Karlo”.

U odeljku Ljudska tehnologija razmatra se poznati problem sistema čovek-mašina. U tom sistemu čovek može biti: organ za regulisanje ili upravljanje, organ povratne sprege, organ za čuvanje podataka, pojačalo, sistem za amortizaciju, i organ sigurnosti.

Autor ističe da je svako rešenje koje sistem čovek—mašina čini efikasnijim, od izvanrednog značaja za vojne potrebe, jer se baš tu traži tačnost, sigurnost, blagovremenost, itd. što upravo sistem kibernetike sve više pruža.

Zaključak ovog odeljka je sledeći:

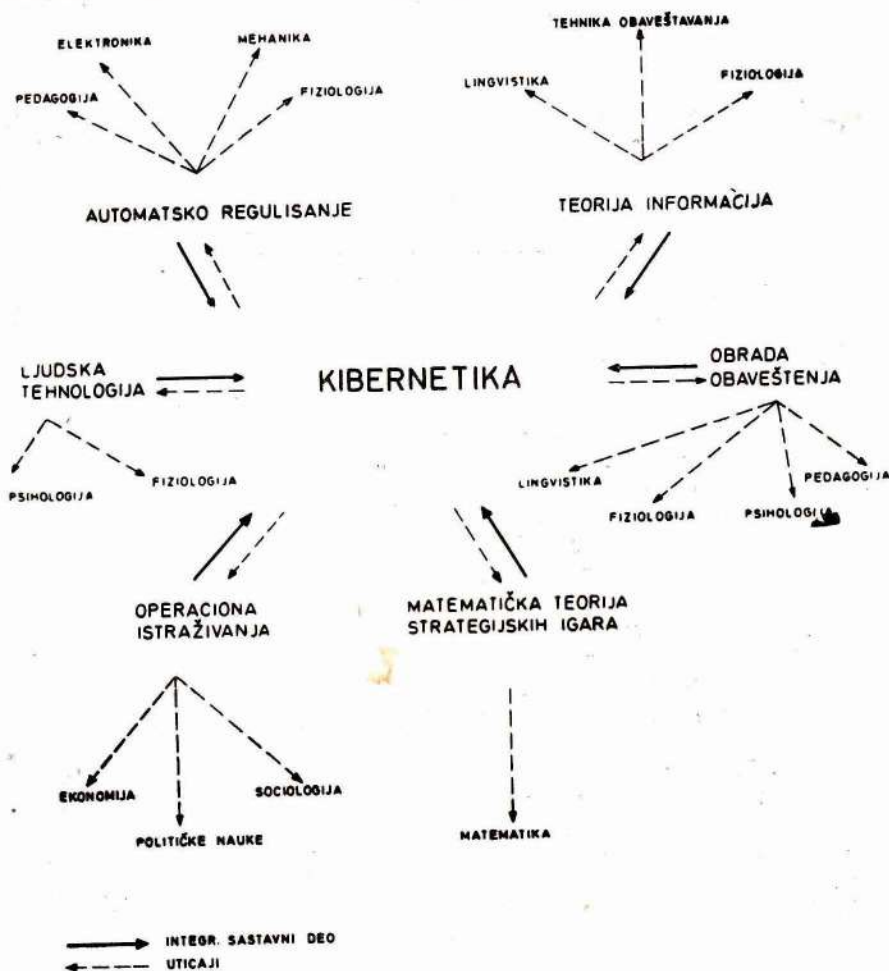
„Ljudska tehnologija ispituje način ponašanja čoveka kao funkciju organa, tj. kao podsistem: čovek-mašina u nekom zajedničkom sistemu i efekte drugih organa sistema na čoveka.

Cilj ljudske tehnologije je postizanje optimalnog dejstva nekog zajedničkog sistema, sa što je moguće ograničenijim, „podbačajem čoveka kao organa tog sistema”.

U odeljku Kibernetika ističe se da se ona pojavila kao integrirajući aspekt, odnosno rezultat uzajamnog dejstva, pre svega, takvih disciplina i teorija kao što su: automatsko regulisanje (razvijeno naročito u području mehanike i elektronike), teorija informacija, obrada informacija, matematička teorija strategijskih igara, operaciono istraživanje, ljudska tehnologija.

Tu ideju autor je pokazao na šemi 3.

Tretirajući kibernetiku kao nov pogled na svet, autor je, između ostalog, ukratko izneo osnovu principa regulisanja i upravljanja, prikazujući to na šemi 4 pomoću kola sa povratnom spregom.

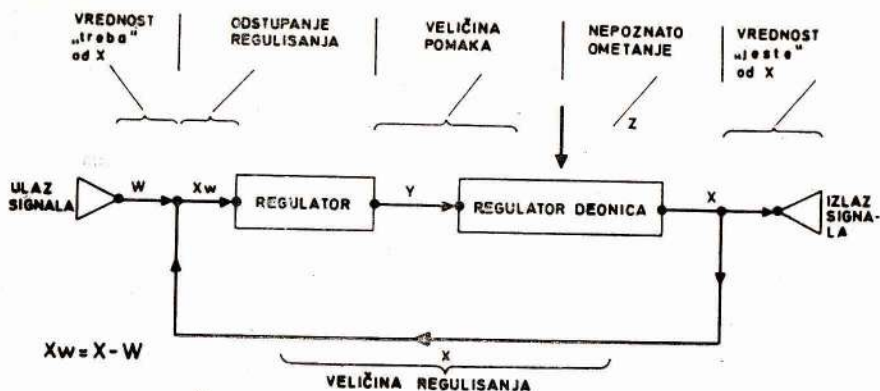

Šema 3 - Integracija i uticaji kibernetike

Razvijajući ove ideje, autor dolazi do shvatanja „veštačke inteligencije”, odnosno do automata koji mogu da se obučavaju, samoorganizuju, itd., naznačujući prednosti koje oni — u tom slučaju — imaju u odnosu na čoveka (brzina, sigurnost, tačnost, nepostojanje zamora u radu).

Na kraju ovog odeljka on ističe:

„Kibernetika je teorija uzajamnih odnosa svih vrsta dinamičkih, samoregulišućih sistema sa njihovim podsistemima, uz primenu, misaonih tehničkih pomoćnih sredstava i eksperimentalnih rezultata više nauka. Njihova ođiglednost manifestuje se u obliku dijagrama, formula

Šema 4 - Jedinstveno kolo regulisanja

ili tehničkih modela, a suština se može opisati principom kola sa povratnom spregom”.

U odeljku Vojna kibernetika autor ističe da se ona sastoji u primeni kibernetike na vojne probleme, a naročito na procese komandovanja jedinicama. On ukratko analizira tok procesa donošenja odluke u okviru datih ograničenja situacije, konstatujući da se taj proces „stalno ciklično ponavlja” i da je i do sada, u stvari, sadržavao elemente kibernetičkog procesa odlučivanja (upravljanja). S tim u vezi autor podvlači da se u kibernetici i računaru nalazi stvarna mogućnost poboljšanja komandovanja — i da je zato potrebno „putem stalne obuke ovladati veštinom donošenja odluke na osnovu elektronski obrađenih podataka”. (On čak predlaže da se za obuku starešina Bundesvera koriste odgovarajući uređaji iz postojećih civilnih ustanova, sve dok ih sam ne bude imao dovoljno.) Na kraju on pravilno konstatuje da se time uloga ličnosti (čoveka, starešine) ne umanjuje, već obratno.

U završnim razmatranjima autor ističe sledeće:

„Tek posle prorade pojedinih naučnih disciplina — sastavnih delova kibernetike i upoznavanja njihovih karakteristika, zakonitosti, ciljeva i granica, kao i činilaca koji važe za više područja, moglo je da dođe do uvođenja kibernetike koja ih sve povezuje i objedinjava. Pri današnjem stepenu regulatorske tehnike, ova nauka obuhvata teoriju informacija, obradu obaveštenja, matematičku teoriju igara, operaciono istraživanje i ljudsku tehnologiju. Pomoću svog osnovnog elementa, elektronskih (usmeravanih) automata za računanje, kibernetika doprinosi produblivanju saznanja iz prirodnih nauka.

Značenje kibernetičkog načina mišljenja i obavljanja postupaka u vojnoj oblasti je očigledno. „Vojna kibernetika” primorava starešinu da misli na drugi način. Predstave koje su do sada zavisile od instinkta ili tananosti osećanja, ili bile diktirane iskustvom, tradicijom, zdravim razumom, moraju se revidirati, pošto će se ovi procesi u budućnosti sve više zamenjivati naučnim planiranjem komandovanja”.

Prikazani članak H. Hauzera je interesantan za svakog ko se bavi pitanjem kibernetike — a posebno njene primene u vojsci.

R. Z.

VOJNI GLASNIK br. 5/67.

Saradnja u vojnoj publicistici

Pukovnik Savo Čerečina: *Napad puka iz neposrednog dodira*

Pukovnik Vidak Vujnović: *Narušavanje i uspostavljanje sadejstva artiljerije*

Major Dragoljub Pantelić: *Dozimetrijska kontrola u jedinicama*

Pukovnik Miljenko Sršen: *O proceni i izboru trupnih objekata za PVO*

Pukovnik u rez. Vasilije Nikolić: *Desantno mesto prelaza*

Kapetan I kl. Budimir Rapajić: *Neka iskustva u sprovođenju telesnog vežbanja*

Major Stevan Šalinger: *Iz obuke vojnika u postavljanju i uklanjanju mina*

Kapetan I kl. Branko Nešić: *Baterijska planšeta u obalskoj artiljeriji*

Potpukovnik Milorad Radenović: *Rukovanje poluautomatskom puškom 7,6 mm M-59*

Kapetan I kl. Todor Mirković: *Fortifikacija i prepreke snaga FNO Južnog Vijetnama*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi i prikaze iz inostranih vojnih časopisa, kao i taktičko-tehničke i druge novosti.

VOJNI GLASNIK br. 6/67.

Potpukovnik Ante Bačinić: *Kretanje pešadije i tenkova na bojištu*

Pukovnik Predrag Vukadinović: *Prihvat novih starešina u trupi*

Pukovnik Dušan Sovilj: *Stvaranje rezervnog starešinskog kadra*

Pukovnik Savo Labović: *O zaštiti vojne tajne*

Potpukovnik Veroljub Jovanović: *Napad artiljerije partizanskih jedinica na aerodrom (helidrom)*

Kapetan I kl. Stevan Grujin: *O metodsko-pokaznim vežbama*

Major Dragoljub Pantelić: *Organizacija trijaža kontaminiranih jedinica*

Potpukovnik Mitar Bosotina: *Prosečan dnevni utrošak TMS*

Poručnik Miloško Rovinac: *Neka iskustva iz obuke voda*

Kapetan I kl. Miroslav Nešić: *Čuvanje zdravlja vojnika leti*

Kapetan I kl. Todor Mirković: *Snage u borbi protiv FNO Južnog Vijetnama*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze iz inostranih vojnih časopisa, kao i taktičko-tehničke i druge novosti.

VAZDUHOLOVNI GLASNIK br. 2/67.

Pukovnik dipl. inž. Dušan Radojković: *Uticaj taktičko-tehničkih osobina aviona na taktiku dejstva*

Potpukovnici Bojan Savnik i Zoran Teodorović: *Neka pitanja upotrebe i taktike borbe u vazduhu savremenih lovaca — presretača*

Potpukovnik Rifat Karić: *Uvođenje nastavnika početnika u nastavni rad*

Major Boško Milutinović: *Proračun punjenja vazduhoplova gorivom i mazivom za borbena dejstva*

Potpukovnik Petar Kovačević: *Rad organa MPV za vreme vežbe*

Major Žarko Paroški: *Radarsko upozorenje o opasnim vremenskim pojavama*

Major Boris Koščak: *Grupni nastavni oblik kao sredstvo racionalizacije u savremenoj nastavi*

Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi i rubrike „Iz stranih RV”, „Vesti i novosti”, „Naše knjige i časopisi”.

MORNARIČKI GLASNIK br. 2/67.

Kapetan fregate Radivoje Đurišić: *Mogućnosti sadejstva avijacije i podmornice*

Kapetan fregate Ljubiša Mihajlović: *Osobnosti dejstva u pozadini pri-morskog fronta*

Potpukovnik Stevan Đukić: *O metodu proračuna potreba za održavanje brodova po MT službi*

Poručnik b. b. Dragoljub Arnautović: *Činioci uspešnog učenja*

Kapetani korvete Branko Perović i Veljko Čučković: *Neka zapažanja iz rata na rekama u Južnom Vijetnamu*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i rubrike „Iz naše pomorske prošlosti”, „Odzivi i diskusije”, „Iz vojnopomorske literature”, „Iz nauke i tehnike”, „Vesti i novosti” i „Bibliografija”.

VOJNOSANITETSKI PREGLED br. 3/67.

Papo I. i sar.: *Naša iskustva u hirurškom lečenju pericarditis chronica constrictiva*

Sokolovski B.: *Prilog oceni dijagnostičke vrednosti Widalove reakcije aglutinacije u vojnika JNA*

Gerbec M. i sar.: *Izolovanje mumps-virusa na kulturi tkiva*

Zajić Ž.: *Traumatsko iščašenje stopala ispod skočne kosti*

Pavlović P. i sar.: *Važnost deplazmatisanih ćelijskih elemenata u kliničkoj praksi i plazma-program*

Škokljev A.: *Primena plastičnih masa u maksilofacijalnoj hirurgiji i stomatologiji*

Lukić M.: *Savremena gledanja na izradu rastvora za oči*

Dorđević V. i sar.: *Morfološke i histohemijske promene sluznice tankog creva dobijene peroralnom aspiracionom biopsijom u jednom slučaju idiopatske steatoreje odraslog*

Dešić Zarić M.: *Enciklopedije kao priručnici znanja*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike „Kon-gresi i konferencije” i „Referati”.

D. Heneberg i sar.: *Primena tularinskog testa u otkrivanju i delimitiranju prirodnih žarišta tularemije*

D. Jovanović i sar.: *Jednostavna terenska metoda za dokazivanje i polukvantitativno određivanje žive u brašnu*

D. Milanović i sar.: *Fatalna tromboembolija plućne arterije*

J. Margeta: *Sialolithiasis glandulae submandibularis*

S. Arnerić: *Praktična vrednost citodijagnostike u buloznih dermatozu*

Lj. Kraljević i sar.: *Hiperbarične komore u medicini*

P. Pavlović i sar.: *Naša iskustva u proizvodnji, korišćenju i čuvanju anti-humanog globulinskog seruma*

A. Rišavi i sar.: *Toksični vestibularni neuronitis*

M. Mitrović i sar.: *Metoda retrogradne jugulografije u dijagnostici tumora glomus jugulare*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike „Konferencijske i konferencije“, „Prikazi knjiga“ i „Referati“.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK br. 2/67.

Major Miodrag Martinović, dipl. inž., kapetan I kl. Dragoslav Stefanović, dipl. inž.: *Primena metode kritičnog puta (CPM) pri planiranju i rukovođenju inžinjeringo-građevinskim radovima pomoću ručnog postupka obračuna podataka (I deo)*

Pukovnik Dušan Barović, potpukovnik u rez. Uroš Vukomanović i major Ibrahim Riđešić, dipl. inž.: *Rušenje stena bez prethodnog uklanjanja nanosa*

Major Milan Jednak: *Održavanje i opravka magnetskog uređaja, vakuum-pumpe i uređaja za pokretanje motora motorne pumpe za dekontaminaciju M-60*

Poručnik Vjekoslav Lupinski: *Dopunska obuka vozača u ABH-jednicama*

Kapetan I kl. Radovan Blečić: *Način izrade Brinovog elementa*

Major Boris Ravnahrib, dipl. inž.: *Hrapavost površina industrijskih proizvoda, metodi merenja i ocena*

Major Mile Zatezalo: *Sagorevanje radne smeše u cilindru oto-motora*

Poručnik Branislav Ninković, dipl. inž.: *Adaptacija „Famos“-ovog motora „F“ za pogon na zemni gas*

Kapetan I kl. Vuikašin Jekić: *Alkalije*

Potpukovnik Luka Juretić: *O tehničkim unapređenjima u JNA*

Potporučnik Zoran Marković: *Mašine i principi trofazne struje*

Poručnik Siniša Milinović, dipl. inž.: *Poluprovodnički komutator za elektromotore jednosmerne struje bez četkica*

Vladimir Mudri dipl. inž.: *Savremeni modulatori super-snažnih radarskih predajnika*

Major Branislav Đergović, dipl. inž.: *Tehnološka dokumentacija za opravku i tehničke preglede sredstava veze u trupi*

Poručnik Velislav Janković: *Osnovni principi višestrukog korišćenja žičnih linija*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa.

Kapetan I kl. Milorad Vuković, dipl. inž.: *Još nešto o samopodešavajućim klipnim prstenovima*

Pukovnik Leonid Jovanović: *Brojač motočasova*

Major Predrag Radenković: *Šablon za faktor „K” pri određivanju položaja neprijateljskih minobacača*

Kapetan I kl. Branimir Vukičević, dipl. inž.: *Označavanje čelika po JUS-u*

Kapetan Vitomir Miladinović dipl. inž.: *Traktori kao sredstvo za veoma ekonomičan transport*

Major Živan Stanković: *Uvođenje nove ambalaže za snabdevanje pogonskim gorivom i njegovo raseljavanje iz pogonskih skladišta*

D.M.: *Antene radio-goniometara i njihove mogućnosti*

Poručnik Matija Balić, dipl. inž.: *Zamjena baterije BT-1 u radio-prijemniku RT-77/GRC-9 sa tranzistorskim pretvaračem*

Kapetan Vladan Šljivić, dipl. inž.: *Tunel-diode u pojačavačkoj tehnici*

Potpukovnik Života Sredojević: *Razvoj i primena lakih građevinsko-inžinjerijskih mašina*

Kapetan I kl. Petar Zdravković, dipl. inž.: *Trupno održavanje mehanizacije na inžinjerijskim poligonima*

Major Stevan Šalinger: *Rušenje čeličnih šipki*

Kapetan Boriša Janković: *Izrada drvenih kovanih sanduka za pakovanje minsko-eksplozivnih sredstava i njihova zaštita bakarnim naftentom*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju.

Poručnik Dragiša Ivković, dipl. inž.: *Teorijski pojmovi i eksploatacija cevi sa progresivnim talasima*

Poručnik Siniša Millinović, dipl. inž.: *Antene sa elektronskim pretraživanjem*

D. M.: *Principi i metodi radio-goniometrisanja*

Kapetan I kl. Đorđe Rokić, dipl. inž.: *Primena limene oplata pri izradi betonskih rigola i ivičnih traka na cestama*

Mile Vranješ, maš. tehničar: *Zamena i održavanje leskovačnih klinastih kaiša na inžinjerijskim mašinama*

Potpuk. Života Vuksanović: *Domaće kondenzatorske mašine KM-1.000 V i TKU-750 V*

Potpukovnik Ivan Ljubanović: *Granica rentabilnosti upotrebe dozera na praktičnoj obuci inžinjerijskih jedinica*

Poručnik Dragan Antonijević, dipl. matematičar: *Fotografisanje infracrvenim zracima*

Major Jovan Putnik: *O evidenciji materijalnih sredstava potrebnih za popunu kompleta*

Kapetan I kl. Prvoslav Stojanović, dipl. inž.: *Prohodnost neborbenih motornih vozila po mekom tlu u zavisnosti od pritiska vazduha u gumama*

Pukovnik Jovica Prodanović: *Uticaj savremenih borbenih dejstava na organizaciju i rad tehničke službe KoV*

Stariji vodnik Blažo Čulum: *Neke pojave kod motora 105-R ugrađenih u motorna vozila „Zastava” AR-55 i 615 BJ*

Petar Budisavljević: *Uticaj istrošenosti cevi artiljerijskih oružja na tačnost određivanja početnih elemenata i izvršenje gađanja*

Potpukovnik Đuro Brkić: *Organizacija rada pri prelazu sa jednog na drugi vid eksploatacije vozila točkaša*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi i naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK br. 5/67.

Pukovnik Metod Antunac: *Kako unaprediti školovanje podoficira — mehaničara veze po specijalnostima*

Major Vučo Babić: *Sistem ugovaranja radova i usluga kod remontnih vozila*

Major Jovan Putnik: *Novine pri registraciji i rashodovanju motornih vozila u JNA*

Major Ilija Pokrajac: *Sredstva za konzervaciju rezervnih delova i druge opreme*

Potpukovnik Momčilo Momčilović, dipl. inž.: *Mazive masti za motorna vozila*

Poručnik Dragiša Ivković, dipl. inž.: *Pojave i uzroci najčešćih neispravnosti u radarskom prijemu*

Jakov Savić, dipl. inž.: *Problem hlađenja tranzistora snage*

D. M.: *Greške pri radio-goniometrisanju*

Nikola Pavlović, dipl. inž.: *O statističkoj prirodi otkrivanja ciljeva impulsnim radarom*

V. J.: *Hlorni kreč*

Potpukovnik Bojan Vandot, dipl. inž.: *Osnovni elementi zaštite protivatomskih skloništa*

Kapetan I kl. Vukašin Jekić: *Prikaz adsorpcije gasova u aktivnom uglju*

Potpukovnik Ivan Ljubanović: *Uticajni faktori na trajanje radnog ciklusa inženjerskih mašina i vozila (radno mesto)*

P. Z.: *Prototip novog domaćeg motora sa unutrašnjim sagorevanjem*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih knjiga i časopisa, kao i bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED br. 1/67.

Pukovnik Rudolf Musi: *Karakteristike finansijskog plana DSNO-a za 1967. godinu*

Major Vladimir Petrović: *Kontaminacija stoke fisionim produktima i za kontaminirane stočne hrane*

Potpukovnik Ivan Ljubanović: *Mogućnost uvođenja stimulativnog nagrađivanja na inženjerskim poligonima u uslovima budžetskog poslovanja*

Pukovnik Radovan Rajčević: *O nekim novinama koje doprinose unapređenju poslovanja remontnih zavoda i razvijanju sistema raspodele po dohotku*

Kapetan I kl. Aleksandar Pavlović: *Problemi proizvodnje hleba*

Pukovnik Branko Tomaš i potpukovnik Ivan Podobnik: *Povodom stupanja na snagu Uputstva o zdravstvenom nadzoru nad namirnicama životinjskog porekla*

Kapetan Petar Trmčić: *Upotreba, održavanje i opravka tehnike u vojnim pekarnicama*

Potpukovnik Božidar Mitić: *Izmene u železničkim tarifama koje važe od 1. septembra 1966. godine i njihova primena*

Major Stanko Jelača: *Jedno mišljenje u vezi sa razduživanjem vojnim pravilima i udžbenicima stavljenim van snage*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i rubrike „Iz sudske prakse“, „Prikazi iz inostranih vojnih časopisa i drugih publikacija“, „Pitanja i odgovori“, „Ekonomске, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti“, kao i „Bibliografija“.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED br. 2/67.

General-major Aleksandar Jovanović: *Industrijska proizvodnja u ratu*
Major Vladimir Petrović: *Radiološka kontaminacija biljaka i ekspertiranje problema upotrebe mesa i drugih stočnih proizvoda*

Major dr Milenko Uvalin, dipl. inž.: *Prilog rešavanju problema tolerancija i bonifikacija pri nabavkama mesnih konzervi*

Potpukovnik Čedomil Huber: *Vojni stambeni fond i stambeno preduzeće*

Obučavanje rukovodilaca

Potpukovnik Anton Juričić: *Uloga i rad intendantskih organa na sastavljanju taktičkih i operativnih zadataka*

Poručnik Jovan Vučković: *Jedan predlog za objedinjavanje obrazaca br. 22, 38 i 42 predviđenih nacrtom Pravilnika o materijalno-finansijskom knjigovodstvu u JNA*

Major Miloš Jošanović: *Mišljenje o knjiženju prihoda u glavnoj knjizi*

Pukovnik Savo Jarić: *Nameštaj vojničkih kuhinja i trpezarija*

Zastavnik Radoslav Rakić: *Obračun i plaćanje troškova za prevoz vojnika železnicom*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i rubrike „Iz sudske prakse“, „Prikazi iz inostranih vojnih časopisa i drugih publikacija“, „Ekonomске, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti“ kao i „Bibliografija“.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED br. 3/67.

Potpukovnik Petar Ninković: *O materijalnoj odgovornosti računopolagača i rukovalaca u Armiji*

Major Nikola Čubra: *Metodika i tehnika analiziranja poslovanja u jedinicama i ustanovama pretežno proizvodnog karaktera*

Kapetan I kl. Danilo Jakšić, dipl. inž.: *Tehnologija mašinskog pranja odećne opreme izrađene od pamuka*

Major Matije Stefanović: *Toplotna obrada i porcionisanje mesa u vojničkim kuhinjama*

Potpukovnik Anton Jurić: *Rešavanje taktičkih i operativnih zadataka u ulozi intendantskih ograna (metod pripreme)*

Potpukovnik Radovan Radulović: *Završni račun kao instrumenat za sagledavanje poslovanja vojnih menzi*

Vojni službenik III kl. Radisav Jovanović: *O radu daktilografa i organizaciji daktilobitroa*

Kapetan I kl. Vasilije Žilović: *Služba dokumentacije u administraciji i njeni zadaci*

Major Vukadin Zečević: *Neki primeri obračunavanja saveznog poreza na promet*

St. vod. Petar Zulević: *Neke napomene u vezi sa rukovanjem električnim pisačim mašinama*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i rubrike „Iz sudske prakse“, „Prikazi iz inostranih vojnih časopisa i drugih publikacija“, „Ekonomске, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti“ i „Bibliografija“.

Potpukovnik dr Ante Romac: *Novi propisi o dodatku na decu i položaj vojnih osiguranika*

Potpukovnik Stevan Čanak: *O platama građanskih lica na službi u JNA*

Potpukovnik Ciril Suligoj: *Osvrt na članak „Mogućnost uvođenja stimulativnog nagrađivanja na inženjerskim poligonima u uslovima budžetskog poslovanja”*

Potpukovnik Zvonko Aljinović: *Neka pitanja intendantskog obezbeđenja plovnih, otočnih i priobalnih jedinica*

Potpukovnik Anton Juričić: *Rešavanje taktičkih i operativnih zadataka u ulozi intendantskih organa (proučavanje i shvatanje zadatka)*

Potpukovnik Predrag Mišković: *Kako organizovati odmor starešina i obezbediti bolje korišćenje vojnih odmarališta*

Kapetan Darko Šarac, dipl. inž.: *Prilog rešavanju problema smeštaja vojničke opreme u kasarnama*

Veljko Pavićević, pravni savetnik: *Dalje mere za zaštitu potrošača u krugu kasarni*

Major Milorad Basrak: *Jedno mišljenje o efikasnijem prikupljanju prihoda i racionalizaciji rashoda domova JNA*

Potpukovnik Miodrag Bekčić: *Karakteristike novog pravilnika o eksploataciji motornih vozila u JNA*

Vojni službenik VI kl. Ivan Radomirović: *Neka iskustva iz jednogodišnje primene Pravila službene prepiske u JNA*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i rubrike „Iz sudske prakse”, „Prikazi iz inostranih vojnih časopisa i drugih publikacija”, „Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti” i „Bibliografija”.